WYPISY POLSKIE

DLA UŻYTKU

KLAS WYŻSZYCH

W C. K. SZKOŁACH GIMNAZYALNYCH

TOM PIERWSZY. — [illegible]

WYPISY POLSKIE

DLA UŻYTKU

KLASS WYŻSZYCH

W C. K. SZKOŁACH GIMNAZYALNYCH.

TOM PIERWSZY. — CZEŚĆ PIERWSZA.

Poprzedza: „Przegląd form gramatycznych języka staropolskiego.“

Cena jednego exemplarza w okładce 45 kr. m. k.

WE LWOWIE.

Nakładem c. k. galicyjskiego funduszu naukowego.

1857.

PRZEGLĄD
FORM GRAMATYCZNYCH
JĘZYKA STAROPOLSKIEGO.

Skrócenia
w przytoczeniach użyte.

B. R.	Bogarodzica Dziewica, podług rękopismu z r. 1408.
Ps.	Psałtérz Małgorzaty, wydany przez Stanisława Borkowskiego.
Rk. med.	Rękopism medycki, Psalm 50. (Pismiennictwo polskie Wacława Alexandra Maciejowskiego T. I. Dodatki str. 4.)
Pam. M.	Pamiętnik Maciejowskiego IIgi. (Pomniki str. 331. i dal.)
Dzies. Przyk.	Dziesięcioro Przykazania. (Pismiennictwo polskie Wacława Alexandra Maciejowskiego T. I. str. 92.)
Pac.	Pacierz z r. 1412. i przed r. 1475.
Ś.	Świętosław z Wojcieszyna, tłumacz Statutów wiślickich i Jagiellońskich r. 1449. (Księgi ustaw, wydane przez Joachima Lelewela. Wilno 1824.)
M. z R.	Maciej z Rożana, tłumacz Statutów mazowieckich pod r. 1450. (Księgi ustaw, wydane przez Joachima Lelewela, jak wyżéj.)
St. 1503.	Statuta wiślickie, przez bezimiennego przełożone około r. 1503. (Księgi ustaw, j. w.)
Bib. Sar.	Biblii saroszpatackiéj Ułamki. (Pismiennictwo polskie Wacława Alexandra Maciejowskiego T. I. str. 11. i dal.)
Ks.	Książeczka do nabożeństwa Nawojki (mylnie: S. Jadwigi), wydana w Krakowie r. 1849.
Przekł. Modl.	Przekład zwyczajnych kapłańskich Modlitw. (Wypisy polskie dla użytku klass wyższych c. k. szkół gimnazyalnych. T. I. Cz. 1. Zesz. 1.)
Pism. M	Pismiennictwo polskie Wacława Alexandra Maciejowskiego T. II.
Chw.	Stanisława Chwalczewskiego Kronika polska. Wydanie warszawskie r. 1829.

Inne przytoczenia skracają się na wzór Słownika Lindego. — Przytoczone liczby odnoszą się do stronic, a w Psałtérzu Małgorzaty wydania Borkowskiego do psalmów i stronic.

Przegląd form gramatycznych języka staropolskiego.

Głoski.*)

W pomnikach języka staropolskiego głoski polskie nie jednostajnemi pisano literami, zwłaszcza te, na których oddanie brakło odpowiednich znaków w abecadle łacińskiém.

A. Samogłoski.

Samogłoski piérwotne: **i, e, a, o, u** zwykle temiż samemi, co dziś, pisano literami, ale je téż częstokroć i podwajano: nie rozstrzygnięta wszakże, czy podwojone znaki, znajdowane w pomnikach, oznaczały rzeczywiście iloczasową zgłosek długość, jakby wnosić można z Parkosza i Zaborowskiego. ¹)

¹) stǫkanee (stękanie). *Ps. 101. 58.* — panooszaa (panosza, pan). *Ś. 16.* — rozuum. *Parkosz.* — kaaszdi (każdy). *Ś. 20.*

Samogłoskę **i** (cienkie) oddawano wnet przez **y**, wnet przez **i**; i na odwrot samogłoskę **y** (grube) pisano albo przez **i**, albo przez **ij** czyli **y**. ²)

²) molwyly sǫ przeczywo mne (mówili są przeciwo mnie). *Ps 108. 65.*—molwili. *Ps. 10. 16.* – sinowe (synowie). *Ps. 17. 10.* — kedy ktho vimawa szą (kiedy kto wymawia się). *Ś. 28.* — dim (dym). *Ps. 101. 58.* — dym. *Ps. 17. 8.* — thijsz szijn (tyś syn). *Pam. Mac. 354.*

---

*) W Przeglądzie niniejszym przez wyrazy: głoska, samogłoska, spółgłoska, rozumieją się brzmienia mowy ludzkiej, a bynajmniej tychże znaki pisemne (litery).

Samogłoskę **u** wyrażano nadto literami **v, w.** [3])

[3]) vcho (ucho). *Ps. 114. 69.* — kv vboszthw (ku ubóstwu). *S. 56.* — wyslwcha (wysłucha). *Ps. 144. 87.*

Gdzie dziś wymawiamy nosowe samogłoski **ę, ą**, tam w pomnikach staréj polszczyzny znajdujemy je oddawane najrozmaiciéj, a mianowicie dzisiejsze **ę** literami: **e, en, em, - ϕ, ϕn, ϕm, - a, an, am, - ą (a/, a,)** [4])

ą „ **o, on, om, - ϕ, ϕn, óm, - a, an, am, - ą (a/, a,)** [5])

Znak ϕ znajduje się także podwajany. [6])

[4]) filius Zwetoslai (Świętosława). *Dypl. tyn. z r. 1234.* — roszyrzyla sϕ s y e vsta moya (rozszérzyła są się usta moja). *Ps. Cant. 90.* — gmie (imię). *Pac. z r. 1411.* — strzeszy m e (custodi me) iaco zrzenicze (pupillam) oka. *Ps. 16. 8.* — zamϕcziły sϕ m e. *Ps. 17. 8.* — pyrwsze y m i e. — a oblogl s y e wlosyenyczo. *Chw.* — w ksyedze (w księdze). *Pam. M. 350.* — banden (będę). *Ps. 125. 79.* — czenstha (częsta). *Pam. M. 363.* — bϕdϕ (będę). *Rk. med.* — bo prze c z ϕ (cię) morzymy s e (się) wszistek dzen (dzień). *Ps. 43. 25.* — z rϕnky (z ręki). *Ps. 106. 64.* — glϕmbokoszczy (głębokości). *Ps. 106. 64.* — na d r o g a (drogę). *Ps. 106. 64.* — vczynil nebo i s z e m a (ziemię). *Ps. 120. 71.* — swyanta (święta). *Ks. 4.* — rancze (ręce). *Ps. 113. 68.* — prosza (proszę). *Ks. 6.* —

[5]) sylo (siłą). *Ps. 77. 46.* — silo moczo (siłą mocą). *Pam. M. 344.* — s s o d y smertne (sądy śmiertelne). *Ps. 7. 4.*—bog p e c z o (pieczą) yma. *B. R.* — roncze (rące, ręce). *Pism. M. T. I. 56.* — przisϕgaiϕ (przysięgają). *P. 62. 34.* — poczatkv (początku). *Ks. 44.* — na poczantku (na początku). *Ps. 108. 67.* — z a s t a m p i l (zastąpił) czebye. *B. R.* — bącz (bądź). *Pam. M. 357.* —

[6]) lyata b ϕ d ϕ ϕ (lata będą). *Ps. 89. 53.* i *Ps. 88. 51.* — bϕdϕϕ (będą). *Rk. med.* — nademnϕϕ. *Ps. 30. 16.* — sϕϕd.) *Ps. 110. 67.*

W staréj polszczyźnie nie kréskowano jeszcze liter; więc te brzmienia, które nowy język pismienny wyraża przez **é, ó**, oddawano albo przez odpowiednie litery nie kréskowane **(e, o)**, albo przez te, których brzmienie w wymowie pospolitéj najwięcéj odpowiada przemianie, kréskowaniem dzisiejszém wskazanéj t. j. przez **i** (lub **y**) i **u.** [7])

[7]) swotey (świętéj). *Ps. 14. 7.* — chleb (chléb). *Ps. 101. 58.* — pϕchirz. *Ps. 32. 17.* — pyrwsze (piérwsze). *Chw.* — szirz (szérz, przestrzeń). *Bib. sar.* — cirkewni (cérkiewny). *S. 12.* — w ny (w nij,

w niéj). *Ps. 106. 65.* — na gorze. *Ps. 147. 88.* — bug (Bóg). *Na posągu w Bambergu.* — Jacub (Jakób). *Pam. M. 331.*

Poźniej często pisano: krul, żułw, oguł i t. p.

Starosławiańskie półsamogłoski (semivocales) albo zastępowano pełnemi samogłoskami, a mianowicie zamiast jor (ъ) bywały **u, o, y, e**, zamiast jer (ь) wchodziło **e**, albo **i** lub **y**.[8]) — W niektórych zaś wyrazach półsamogłoski zostały wyrzucone [9]), co dotąd przypominają wyrazy, jak: krtań (krъtań), mgła (mьgła).

[8]) słunce, słъońce, sł"nce (słońce). *Pslt. często.* — długi, dłъgi, dł"gi. — tłusty, tłъsty, tł"sty). — sobor, sъbor, s"bor. — Chryst, Chrъst. — cirekwye, (cirъkwie, cir"kwie, cirkwie, (cérkwi). *Ś. 13.*— alylbo, alьo, al'bo, (albo). *Ś. 14.* — konymy, konьmi, kon'mi, (końmi). *Ś. 18.* -- ricerzymi (rycerzmi). *Ś. 20.*— bylo oszmy, ośmь, ośm', (ośm). *Ś. 66.*— nad szlonycze (nad słońce). *Ks. 8.* — duszǫ laczynǫ (duszę laczьną). *Ps. 106. 64.*

Pisano i piszą: lew, dzień i t. p. zamiast l'w, lьw; d'ń, dьń.

[9]) slzami, słъzami, sł"zami (łzami). *Ps. 6. 3.* — stdze, stьdze (semitae) (ścieżki.) *Ps. 8. 4.* — rczy, r'czy, (zam. rzeczy, rzecz [dicat], niech mówi, po stsł. rьci zam. reci). *Ps. 123. 78.*

B. Spółgłoski.

Spółgłoskę najcieńszą **j** wypisywano z czeska literą **g** *) nawet przed cienką samogłoską **i**; a będąc rzeczywiście zespółgłoskowaniem téjże, występuje ona najpiérwéj w postaci **i** lub **y**. [1])

[1]) przecziwo gim (jim, nim) iǫzicowe gich (jich). *Ps. 63. 35.* — slugby twogy (sługi twoji). *Ps. 115. 69.*— neprzeyaczelmy mogymy (mojimi). *Ps. 117. 69.* — Przes gyne myescze (przez jinne [inne] miesce). *Ś. 15.* — gysta rzeka (jista rzeka). *Ś. 15.* — na wyekvgystąn (wiekujistą) rzeczi pamąncz. *Ś. 13.*—rozmagyte (rozmajite). *Ś. 30.* — gynego (jinego) chleba. *Bib. sar.* — gee (jé, [comedit]). — ije (je, eas). *Parkosz.*— Prziiǫl (przyjął). *Ps. 3. 2.* — neprzyyaczele. *Ps. 142. 86.* — twoiją (twoją). *Rkp. med.* — krzescijanin. *Balt. Opeć w przedm.* — janey (jednéj). *Ś. 17.*

Spółgłoski pierwotne, czyli tak zwane twarde: **t, d, — s, z, — k, g, — ch, h, — p, b, — f, w, — m, n, — ł, r** pisały się najjednostajniéj ze wszystkich. Jednakże

*) Czeskiéj literze g (zamiast j) przyganiali Parkosz, Zaborowski i Seklucyan; odkąd przestano jéj używać.

zamiast **t** pisano **th** [2]; zamiast **s** pisano **ss**, **sz** [3];
„ **z** „ **s** [4]; „ **k** „ **c**, **q**, **ch** [5];
„ **g** „ **gh** (bo **g=j**) [6]; „ **h** „ **g** [7];
ch przed **w** (**f**, **ph**) częstokroć opuszczano [8]:
zamiast **p** pisano **ph** [9]; zamiast **b** „ **bh** [10];
„ **f** „ **w**, **ph** [11]; „ **w** „ **v**, **f**, **pf** [12];
„ **ł** „ zwykle **l**, częstokroć **lg** lub **gl** [13];
„ **r** „ często **rz** [14]; zamiast **ks** pisano **x**, **kx** [15].

[2]) thedi (tedy). *Ś. 12.*
[3]) glossow (głosów). *Ps. 73. 42.* — szyna (syna). *Ks. 4.*
[4]) usdrow (uzdrów). *Ps. 6. 3.*
[5]) cosci (kości). *Ps. 6. 3.* — wosk r o z q u i r a i ǫ c z y se (rozkwirający się, topniejący). *Ps. 21. 11.* — interdycht (interdykt). *Ś. 12.*
[6]) zghinǫ; — drughem. *Ps. 101. 58.*
[7]) ganbǫ (hańbę). *Ps. 39. 23.*
[8]) fala, phala (chwała). *Ś. 12* — vfaczon (uchwacon, uchwycon). *Ś. 11.*
[9]) physzny (pyszny). *Ps. 118. 74.*
[10]) bhyly (były). *Ps. 118. 74.*
[11]) pharao. *B. Cant. 91.*
[12]) vyny (winy). *Ś. 56.* — fala (chwała), pfalene (chwalenie). *Ps. 146. 87.*
[13]) Wolali sǫ (wołali są). *Ps. 17. 9.* — Zayǫgl (zajął). *Pam. M. 339.* — skryly gesm (skrył jesm). *Ps. 118. 71.* — ani iest w iego dusze z g l o b a (złoba, złość, nieprawość [nequitia, iniquitas]). *Ps. 31. 16.*
[14]) serzce (serce). *Rkp. med.* — scvrzdzi (ścwierdzi). *Tamże.* — czyrzpyą (cirzpią, ciérpią). *Ś. 30.*
[15]) xanghan (księgam). *Ś. 14.* — kxǫszǫta (książęta). *Ps. 106. 6.*

Z niewyróżnienia spółgłoski m o c n é j od odpowiedniej s ł a b é j znajdzie **d** zamiast **t**, i odwrotnie **b** zamiast **p** i t. p. błędy. [16])

[16]) prawod (prawot). *Ps. 118. 76.* — g o t twogich (gód twojich). *Ps. 73. 42.* — głuboscz (głupość). *Ps. 68. 38.*

Spółgłoski pochodne.

W wypisywaniu spółglosek p o c h o d n y c h czyli tak zwanych w gramatyce m i ę k k i c h, zwłaszcza takich, które są wyłącznie właściwe językom sławiańskim, a w szczególności polskiemu, starzy Polacy mieli trudności, a ztądto niejednostajność.

a. Grube.

Zpomiędzy spółgłosek miękkich grube od najdawniejszych czasów wyrażano zwykle dwójkami czyli dwoma znakami, jedno brzmienie wyobrażającemi.

c pisano przez **c**, **cz**, **czs**, **ch**, a wzorem pisowni niemieckiéj przez **z**, **tz** [17]); **dz** pisano przez **dz**; jednakże miasto dzisiejszego **dz** znajdujemy także **z**. [18])

[17]) iednoroszców (jednorożców). *Ps. 21. 12.* — czerekwe (cer"-kwie, cérkwi). *Ps. 21. 12.* — serczse (serce). *Ps. 103. 60.* — niczs (nic). *Ps. 51. 31.* — pomochne (pomocne). *Dypl.* — jǫtzstwo (jactstwo, niewola). *Ps. 125. 79.* — czso ies sconal (co jeś skonał [quae perfecisti]). *Ps. 10. 6.*

[18]) medzy (między). *Ps. 6. 3.* — wzgarzala (wzgardzała). *Ps. 106. 64.*

Dzisiejsze bardzo pisano powszechnie do poźna: barzo.

cz pisało się przez **cz**, **ć** [19]); **dż** przez **dz**, **dsz** [20]); **sz** pisano przez **sz**, **s**, **ss**, **sch** [21]); **ż** przez **zs**, **sz**, **zz**, **sch** [22]); **rz**, którego w dyplomatach nie masz śladu aż do połowy XIII. wieku, wyrażano przez **r**, **rz**, **rʒ**, **rsz**.; **szcz** znajdujemy pisane przez **st**, a najczęściéj przez **scz**. [23])

[19]) czynyly (czynili). *Ps. 106. 65.* — O piećeczi (o pieczęci). *St. z r. 1503. 18.*

[20]) dzdz (d"żdż, déżdż, dziś: dészcz). *Ps. 134. 81.* — droszdszy (drożdży). *Ps. 39. 22.*

[21]) skody (szkody). *Ps. 114. 69.* — skrussone. *Ps. 146. 87.* — naschych (naszych). *Ś. 13.* — naczysczscha (naczyszczsza). *Ks. 4.*

[22]) slwzsbye (służbie). *Ś. 18.*— losze (łoże). *Ps. 6. 3.* — strozzey (strożej, stroży, straży). *Ś. 16.* — kaschdi (każdy). *Ś. 16.*

[23]) brwcha (brzucha). *Ps. 131. 80.* — obrzǫda. *Tamże.* — morsa (morza). *Ps. 106. 64.* — nyemǫdrsze (niemadrze). *Bib. sar. 24.* — chrǫst (chrząszcz). *Ps. 104. 62.* — ocziscena (oczyszczenia). *Ps. 88. 52.*

b. Cienkie.

Cienkie brzmienie spółgłosek miękkich najdawniéj wcale nie było oznaczane pisemnie [25]); poźniéj spółgłoski syczące cienkie znaczono przydaniem litery **z** [26]), następnie wszelkie cienkie spółgłosek brzmienie znamionowano literą **y** lub **i** [27]).

[25]) se (się). — gnewe (gniewie). *Ps. 6. 3.* — me (mię); ne (nie). *Tamże.* — dzen (dzień). *Ps. 101. 58.* — sano (siano). *Ps. 102. 59.* — w zemy (w ziemi). *M. z R. 133.*

[26]) tczmy (ćmy). *Ps. 103. 60.* — obrocz se (obróć się). *Ps. 7. 4.* — bǫdzcze (bądźcie). *Ps. 6. 4.* — spvsczicz (spuścić). *Ś. 19.* -- szmyeyąą (śmieją). *Ś. 31.* — prosz (proś). *Ks. 16.* — czenem (cieniem). *Ps. 16. 8.* -- czało (ciało). *Ps. 144. 87.* — dzalo (działo, dzieło). *Ps. 103. 60.* — proszycz (prosić). *Ks. 4.* — szemǫ (ziemię). *Ps. 106. 65.*

[27]) syano (siano). *Ps. 71. 40.* — siano. *Ps. 105. 63.* — czyebye (ciebie). *Ks. 44.*

Ponieważ twarde **ł** pisano literą **l**, więc Parkosz radził miękkie **l** przekréślać [28]); zwyczajnie atoli oznaczano miękkość głoski **l** znakiem **y** lub **i** [29]).

[28]) lis (łys", łysy); łis (lis). *Parkosz.* —

[29]) rolye (role). *Ps. 106. 65.* — alye (ale). *Ś. 14.* — alibo (albo) często.

Od Zaborowskiego upowszechniało się kréskowanie cienkich spółgłosek i ustaliło w wieku XVI.; oznaczanie zaś cienkich spółgłosek syczących dwoma znamionami, tj. kréską nad literą spółgłoskową i dopisywaniem cienkiego **i** przed samogłoską przetrwało wiek XVI. np. dźiéćię, źiemia, śiano i t. p.

Uwaga. Odtąd w niniejszym Przeglądzie przytoczenia staropolskie podawać się będą pisownią tegoczesną, gdyż pisownia dawniejsza, jak się dotąd pokazało, będąc mniéjwięcéj przypadkowym utworem owoczesnych pisarzy, nie jest w tak scisłym związku z zasadami języka, ażeby dla zrozumienia tychże musiała być zatrzymaną. Gdzieniegdzie tylko dla uwidocznienia zasad językowych, lub niejednostajności pisowni przywiedziemy także sposób pisania dawniejszy; a gdzie znaku " lub ' użyjemy, stanie się to dla oznaczenia miejsca półsamogłosek ъ i ь w pobratymczym, lub może, jak twierdzą niektórzy, w macierzystym języku starosławiańskim. Gdzie brak przytoczeń, formy wzięte są z mowy potocznéj, lub z analogii języka starosławiańskiego.

Słowa.

A. Rzeczowniki.

Odmiana Rzeczowników **męzkich** i **nijakich** nie różni się w przypadkach odmiennych, tj. w 2. 3. 6. i 7.; tylko w 1. przypadku i w tych, które mu bywają równe, nieistotne zachodzą różnice. Rzeczowniki przeto męzkie i nijakie stanowią jednę odmianę czyli deklinacyę. Lecz odmiana Rzeczowników rodzaju nijakiego jest piérwotném tłem, na któróm się rozwinęła i urozmaiciła odmiana Rzeczowników rodzaju męzkiego.

I[sza] Odmiana.

Rzeczowniki żeńskie i męzkie na a, tudzież nie zdrobniałe nazwiska męzkie na o.

Źródłosłowy (temata) téj odmiany kończą się stale na **a**, które przeszło w przypadku **1.** niektórych męzkich nie zdrobniałych na **o**, nie powodując atoli tém dalszych zboczeń lub nieprawidłowości w odmianie. Główna różnica źródłosłowów téj odmiany zależy na tém, azali brzmienie końcowe źródłosłowu **a** pojedyncze, lub przydechem miękczącym **j** poprzedzone, w którymto przypadku zmiękczenie przechodzi na poprzedzającą spółgłoskę.

Liczba pojedyncza.

O d m i a n a s t a r o p o l s k a.

Zakończenie przypadków w źródłosłowach zakończonych na **a** i **ja**			Źródłosłów z twardém **a**		Źródłosłów z miękkiém **a**		
1.	**a**	**ja**	ryba	wojewoda	gospodza	ziemia	
2.	**y (ej)**	**φ, e (ej)**	ryby (rybej)	wojewody	gospodej gospodze	ziemiej*) ę ziemie	¹)
3.	**je**	**i**	rybie	wojewodzie	gospodzy	ziemi	²)
4.	**ę (ą)**	**φ ą**	rybą rybę	wojewodą wojewodę	gospodza	ziemią	³)
5.	**o,**	**e io **)**	rybo	wojewodo	gospodze gospodza	ziemie ziemia	⁴)
6.	**eφ, φ, ą**	**-eją (j) ą**	rybeją rybą	wojewodą	gospodzeją gospodzą	ziemeją ziemią	⁵)
7.	**je,**	**i (ej)**	rybie	wojewodzie	gospodzy	ziemi ziemiej	⁶)

*) W zamian przydźwięku nosowego, właściwego językowi starosławiańskiemu w dopełniaczu (przyp. **2.**) imion żeńskich, zakończonych na zmiękczone **a - ja**, w starej polszczyźnie zakończenie **e** niekiedy otrzymuje przydźwięk cienki **j**. n. p. P a n n y M a r y i e y (Maryjej). *Ks. 148.* — p u s z c z e y. *Ps. 101. 58.* — Taż końcówka **ej** lgnęła czasem także do spółgłoski twardéj; np. s l a c h t e y. *Chw.* — a w zakończonych na zmiękczone i miękczące **a - ja** używała się także w miejscowniku (przyp. **7.**), jednakowo, ile wnosić można, nie prawidłowo, ale jedynie w skutek niewyróżniania dopełniacza (przyp. **2.**) od miejscownika (przyp. **7.**)

) Zakończenie wołacza Rzeczowników żeńskich, zakończonych na **a w ję-

[1]) Szczytem dobréj wolej (scuto bonae voluntatis). *Ps. 5. 3.* — Wolej. *Ps. 20. 11.* — Rozumiej duszǫ mojéj. *Ps. 68. 38.* — Ku strzeżeniu dusze mojéj. *Ks. 148.* — Ziemie. *M. z R. 133.* — Dzirżewcę (dzierżawcy). *Ś. 67.*

[2]) Dziedzinie twéj (hereditati tuae). *Ps. 67. 36.*

[3]) Andreas tǫ łąkǫ zastawił. *Pam. M. 336.* — Sam Bóg pieczą ima *B. R.* — Piercą (powód). *Ś. 20.* — Sąd mój i przą moję (causam meam). *Ps. 9. 5.*

[4]) Zdrowa bądź, gospodze. *Ks. 8.* — Dziewice wiekuista. *Ks. 18.* — Maria sthvdnycze y czvdnoszczy (Marya, studnice i cudności). *Ks. 160.* — Zdrowa bądź, Maria. *Ks. 8.* — Żądza prorocka. *Ks. 16.*

[5]) Dzedzyneǫ twojeǫ (dziedzineją twojeją). *Ps. 105. 62.* Łucyją. *Ś. 39.*

[6]) Przi i przy (od prza, sprawa, proces). *M. z R. 133.* — We wszéj ziemiej. *Pslt. Cant. Is. 89.*

I w téj odmianie 7. przyp. używał się bez przyimka na oznaczenie czasu, np. zimie (w zimie). *Ś. 17.*

Gardłowe: **k, g, — ch, h** miękły w 3. i 7. przyp. np. ręce, nodze, macosze, brażc: są ślady, że się miękczyły nawet na cienkie spółgłoski, jak w starosławiańszczyźnie np. w rzecye (w rzecie, od: rzeka). *Ś. 15.*

Licsba podwójna.

Odmiana staropolska

Zakończenia przypadków w źródłosłowach na **a, ja**		po twardéj		po miękkiéj		
1. 4. 5.	**je, i**	rybie	wojewodzie	gospodzy	ziemi	[1])
2. 7.	**u**	rybu	wojewodu	gospodzu	ziemiu	[2])
3. 6.	**ama, ama (oma)**	rybama rękoma	wojewodama	gospodzama	ziemiama	[3])

zyku słowiańskim jest właściwie **o**, bez różnicy dalszych własności brzmienia końcowego źródłosłowu. Ponieważ zaś w języku starosławiańskim brzmienie **jo** stale przechodzi na **e** lub **je**, wedle zasady, językowi polskiemu zresztą obcéj, łatwo sobie ztąd wytłumaczyć można zakończenie **e** lub **je** imion zakończonych na **a**, miękczące poprzedzającą spółgłoskę, równie jak i wołacz polski; np. ziemio itp. Wołacz: gospodza, ziemia — tłumaczy się zasadą językową, wedle któréj mianownik częstokroć zajmuje miejsce wołacza

[1]) Dwie ranie. *Pam. M. 346.* — Dwie żenie jego. *Bib. sar.* — Dwie niedzieli. — Prawdzie. *18. 10.*

[2]) Ucyekǫ z jego rǫku (uciekę z jego ręku). *Bib. sar.* — przez rǫku (bez rąk). *Tamże.* — Działa rǫku twoju (dzieła rąk twoich). *Ps. 101. 58.* — Z obudwu stronu. *Chw.*

[3]) Kleszczycie rǫkama. *Ps. 46. 21.* — Dwiema ranoma. *St. 1503. 47.* — Rękoma, nogoma.

Gardłowe: **k, g, — ch, h** przed zakończeniem **je** miękną **na c, dz, -sz, ż,** w skutek czego dalszy znak miękczenia przed **e** staje się niepotrzebny w 1. 4. i 5. przyp. np. ręce, nodze, macosze, braże.

Według téj odmiany idą Liczbowniki: dwie, obie; np. dwie, dwu, dwama (dwiema).

Liczba mnoga.

Odmiana staropolska.

	Zakończenia przypadków w źródłosłowach na a, ja.	po twardéj		po miękkiéj		
1.	y, e (stsł. ę)	ryby	wojewody	gospodze	ziemie	
2.	bez końcówki	ryb	wojewod	gospodz	ziem	[1])
3.	am	rybam	wojewodam	gospodzam	ziemiam	[2])
4.	jak 1.	ryby	wojewody	gospodze	ziemie	
5.	jak 1.	ryby	wojewody	gospodze	ziemie	
6.	ami	rybami	wojewodami	gospodzami	ziemiami	[3])
7.	ach	rybach	wojewodach	gospodzach	ziemiach	

[1]) Wojewod. *Bib. sar.*— Rzeczników alibo pierc (od pierca, powód). *Ś. 20.* — Ot slez (łez). *Ps. 114. 69.*

[2]) Pamięcien bądź wszem obietam (obiata [holocaustum]) twoim (Memor sis sacrificiis tuis). *19. 10.* — Rzeczaam a dzyeaam (rzeczam a dziejam). *Ś. 15.* — *Ś. 19.* — Rzeczam. *St. z r. 1503. 15.* — Stdzam albo scieszkam (st'edzam, ściedzam, albo st'eszkam, ścieszkam). *Ps. 118. 76.*

[3]) Se slzami (z łzami). *Ps. 6. 3.*

Rzeczownik: b r a c i a, jak s z l a c h t a, uważano za zbiorowy, i odmieniano na wzór żeńskiego w l. poj.: np. Zabił b r a c i ą swą. *Bib. Wuj. Sędz. 9. 5.* — Zabiwszy siedmdziesiąt braciej swoich. *Tamże. 9. 56.*

II[ga] Odmiana.

Rzeczowniki nijakie i męzkie.

Baczyć należy, czy ostatnia w temacie (źródłosłowie) Rzeczownika spółgłoska jest p i é r w o t n a (twarda), czy p o c h o d n a (miękka); albowiem twarda w pewnych przypadkach się mięczy, i przybiéra inne częstokroć zakończenie, niż miękka.

Liczba pojedyncza.

O d m i a n a s t a r o p o l s k a.

	Zakończenia	po spółgłosce twar. mię.	po twardéj		po miękkiéj			
1.	nijakie męzk. na	o, e (i) spółgłoskę	lato	głos *)	sierzce sierce serce	imieni imienie	oćc,ociec**)	[1])
2.	męzkie niektóre	a u	lata	głosa (miru)	sierzca	imienia	otca occa al. oćca	[2])
3.		u	latu	głosu	sierzcu	imieniu	otcu „ oćcu	[3])
4.	jak 1. mezkie żywot. poźniéj	jak 2.	lato	głos (syna)	sierzce	imieni imienie	oćc otca „ oćca	[4])
5.	nij. jak 1. męz.	e miękcz. u	lato	głosie	sierzce	imieni imienie	otcze occze	[5])
6.	poźniej	”ḿ, ’ḿ eḿ, eḿ,	latem	głosem	sierzcem sierzcym	imieniem imienim	otcem albo oćcem	[6])
7.	niektóre	e mięk. i u	lecie	głosie	sierzcy sierzcu	imieni imieniu	otcy al. oćcy otcu „ oćcu	[7])

*) Temat sławiańskich Rzeczowników męzkich piérwotnie musiał tak, jak nijakich, pokrytym być samogłoską **o** (lub e po miękkiéj); zabytki tego

**) Piérwotnik tego Rzeczownika jest: o t (*Chw.*) o c z (oc lub oć, najstarszy, wódz, patryarcha).

[1]) Sierzce (serzce). *Rk. med.* — S ierce (szyercze). *Ks. 144.* — Łacniejsze mianowani. *Ś. 13.* — Oćc (occzz). *Psałt.* — Ociec (ocyecz). *Bib. sar.* — Occiec. *St. 1503. 87.*

[2]) Skruszenim mego s i e r c a. *N. 98.* — Od owoca żyta (frumenti), wina i oleja. *Ps. 4. 2.* — Ot głosa g r o m a twego. *Ps. 103. 60.* — Dni c z a s a jego. *Ps. 88. 52.* — Ot grzécha. *Rk. med.* — Sierca. *Rk. med.* — Boga otca. *Pac. 1412.* — Occa albo oćca (occza). *Ś. 13.* — G n i e w u twojego. *Ps. Cant. 91.*

[3]) Gospodnu (domino). *Ps. 15. 7.* — S ł u c h u memu. *Rk. med.* — K r o l u swojemu. *Ps. Cant. 90.* — Każy s i e r c u (każ sercu). *Ks. 148.*

[4]) Żałował (skarżył) Marcin na Adama o w ó ł. *Pam. M. 335.* — O ten k o ń (o tego konia). *Tamże 336.* — W Bóg otca (w Boga Ojca). *Pac. przed r. 1475.* — W boga otca. *Pac. 1412.*

[5]) Wstań, g o s p o d n i e ! *Ps. 3. 2.* — Otcze nasz. *Pac. 1412.*

[6]) Przed o b l i c z y m. *Ps. 9. 5.* — Pod p o k r y c i m. *Ps. 62. 34.* — B y d ł e m alibo inszym i m i e n i m; — z a p o w i e d z e n i m. *Ś. 14.* — Imienim. *Chw.* — S w ꝍ g l i m (z wąglim, z węglem). *Ps. 119. 70.* — J ꝍ z y k i m swym. *Ps. 5. 3.* — Z duchownym v e s z e l y m (weselem) i z b o ż y m kochanym. *N. 104.*

[7]) We wszem s i e r c z y mojem. *Ps. 118. 71.* — W s i e r c y mojem. *Tamże.* — W widzeni. *Ps. 88. 51.* — Na u d o l i terebińskim. *Bib. sar.* — Położyłjeś zamęty na c h r z e p c i e naszem (posuisti tribulationes in dorso nostro). *65. 36.*

7. przypadek na oznaczenie czasu używał się bez przyimka **w**; np. lecie (w lecie). *Ś. 17.*

Gardłowe spółgłoski **k, g, — ch, h**, miękczyły się w 7. przyp. i równym mu 5. mężkim na **c, dz, — sz, ż**, przed zakończeniem **e**. [8]) Miękkie **c, dz** (ociec, ksiądz) miękną jeszcze więcéj w 5. przyp. na **cz, ż**, (zam. dż); np. otcze, księże.

[8]) W jꝍzyce (w języce). *Ps. 14. 7.* — W bodze (w Bogu). *Ś. 13.* — W okrꝍdze (w okręgu). *Ps. 17. 8.* — W jego d u s z e (od d u c h). *Ps. 31. 16.*

---

znajdują się w dawnéj polszczyźnie; np. B r z u c h i b r z u c h o. (*Jędrz. Koch.*). — T r z o n i t r z o n o, c z o ł n (*Klon. Fl. T. I. 34.*) i c z ó ł n o, o b r z ę d i o b r z ę d o (*Ps. 110. 67.*); a podziśdzień nazwy siedlisk w północno-zachodniéj polszczyźnie brzmią: O s t r o w o, W i t k o w o, J a n o w o, B o j a n o w o, P i o t r k o w o, T a r n o w o, w południowo-wschodniéj zaś: O s t r ó w, W i t k ó w, J a n o w, B o j a n ó w, P i o t r k ó w, T a r n ó w. Są nawet ślady pierwotniejszego indoeuropejskiego zakończenia (**os, es, is**), n. p. ł o t r o s (ł o t r) (*Bazylik Rzplt. 338.*), w i l k o s (wilk), i miana własne: T e p l e s (od c i e p ł), N e m i r i s (od n i e - m i r), T i r p i s (c i r p, c i e r p). (*u Racz. w Dypl. z r. 1136.*)

Liczba podwójna.

O d m i a n a   s t a r o p o l s k a.

Zakończenia		po spółgłosce twar. mięk.	po twardéj		po miękkiéj			
1. 4. 5.	nijakie męzkie	e, i a	lecie	głosa	sierzcy	imieni	otca, occa, oćca	[1])
2. 7.		u	latu	głosu	sierzcu	imieniu	otcu	[2])
3. 6.	poźn.	"ma, 'ma oma, ema	latoma	(wołma) głosoma	(oczyma) sierzcoma	imieńma nozdrzema	otcoma	[3])

[1]) Dwie świetle wielkie; dwie lecie. *Bib. Wuj.* — Przez dwie lecie. *Chw.* — Mądréj głowie dość dwie słowie. *Przysł.* — Oczy; uszy; dwa łokcia, itp.

[2]) Świéca oczu moju. *Ps. 37. 21.* — Z oczu mogich. (z oczu moich). *Ks. 146.* — W cień skrzydłu twoju. *Ps. 56. 31.*

[3]) Między dwiema zakonoma. *Ps. 67. 37.* — Przed oczyma twyma. *Bib. sar.* — Pleczoma swogima (plecoma swoima). *Ps. 90. 53.* — Ze dwiema szermierzoma. *Chw.*

Gardłowe: **k**, **g**, – **ch**, **h** przed **e** w przypadku **1. 4. 5.** miękną; np. dwie wojsce.

Wzorem Rzeczowników nijakich i męzkich w l. podw. idą Liczbowniki: dwa, oba. Przyp. 1. 4. 5. dwie, dwa; 2. 7. dwu; 3. 6. dwoma (czasem dwiema. *Ps. 67. 37.*) — Dwieście złożone z dwa i sto.

Liczba mnoga.

O d m i a n a   s t a r o p o l s k a.

Zakończenia		po spółgłosce twar. mięk.	po twardéj		po miękkiéj			
1.	nijakie męzkie poźniéj żywotne	a i, ije i e	lata	głosy chłopi	sierzca	imienia	otcy, occy otcyje occy otce, occe, oćce	[1])
2.	bez końcówki		lat	(głos)	sierzc sierzcy	imień imieni	(oćc)	[2])
3.		em om	latom	głosom	sierzcem sierzcom	imieniem imieniom	otcem otcom	[3])

	Zakończenia	po spółgłosce twar. mięk.	po twardéj		po miękkiéj			
4.	nij. jak 1. mężkie	ije y, e	lata	głosy	sierzca	imienia	otcyje otce	[4])
5.	jak 1.		lata	głosy	sierzca	imienia	otcy, otce	[5])
6.	późniéj	y, i "mi, 'mi	laty latmi latami	głosy głosmi głosami	sierzcy sierzcmi sercami	imieni imieńmi imieniami	otcy otcami	[6])
7.	późniéj	$\frac{e}{o}$ch, $\frac{e}{i}$ch ach	leciech latoch latach	głosiech głosoch głosach	sierzciech sierzcoch sercach	imieniech imienich imieniach	otcoch otcach	[7])

[1]) Zwiérz i wszelkie s k o t y. *Ps. 148. 88.* — G r o d y i m i a s t a i w s i nam mają być przyłączony. *St. 1503. 89.* — G ó r y i wszytki p a g ó r k i. *Ps. 148. 88.* — Insi s p o r c y j e, (sporce, od s p o r z e c). *Ś. 22.* — kupcy, chłopcy itp.; — króle, obywatele itp.

[2]) Z tąż ośmią s k o t. *Ś. 66.* — Prze naszych r z ą d z i e c (rządców). *Ś. 18.*

[3]) Pirzwieńcem (piérwieńcem). *Ps. 88. 52.*

[4]) Tako P o l a k i zastraszył. *Chw.*— Posłał p o s ł y. *Bib. Wuj.* — I pobił k r ó l e mocne. *Ps. 135. 82.* — Dom i o g r o d y oprawić ma. *M. z R. 140.*

[5]) Chwalcie gi wszytcy a n g e l i. *Ps. 148. 88.*

[6]) Iz otcy (z ojcami). *Ps. 105. 62.* — Przed k r ó l m i. *Ps. 65. 36.* — Rycerzmi. *Ś. 20.*

[7]) Na g r o d z i e c h. *Ś. 10.* — We wszech d z e l i e c h. *Ps. 142. 85.* —W s e r c o c h ich. *Ps. 26. 14.*— W pieniądzoch. *Ś. 15.*—Po tych d n i o c h. *Ś. 18.* — O zbiegłych k m i e c i o c h. *St. 1503. 89.* — W t r z e m y c h domowych (in atriis domus). *Ps. 133. 81.* — W k r a j o c h (in finibus) nieprzyjacielow. *Ps. 74.*

Gardłowe **k**, **g**, — **ch**, **h** miękły na **c**, **dz**, — **ś**, **ź** w 1. przyp. przed miękczącém zakończeniem **y** lub **i**; a na **ć**, **dź**, — **sz**, **ż** w 7. przyp. przed **ech**. [8]).

[8]) Obłocy. *Ps. 17. 8.* — Otrocy, Bodzy, dusi itp. od otrok, Bóg, duch itp. — W przebytciech. *Ps. 54. 30.* — W grzeszech. *Rkp. med.* — W zamątciech (in tribulationibus). *Ps. 45. 26.*

W dawnéj polszczyźnie mężkie Rzeczowniki nie tylko osobowe,

ale i zwiérzęce w 1. przyp. l. mn. dostawały **y** lub **i** miękczące; np. wilk, wilcy; pies, psi. [9])

Zakończenie **owie** stosowano nawet do innych przedmiotów, np. ptaszkowie, rodowie, krajowie itd. [10])

[9]) Ptacy perzaści (piérzaści). *Ps. 148. 88.* Ptacy niebiescy. *Ps. 8. 4.*

[10]) Obleczeni są baranowie owiec, i padołowie będą oplwici żyta. (Induti sunt arietes ovium, et valles abundabunt frumento). *Ps. 64. 35.*

III[cia] Odmiana.

Rzeczowniki żeńskie na spółgłoski miękkie i na i, oraz niektóre takież męzkie.

Liczba pojedyncza.

	Zakończenia przypadków		Odmiana			
1.	na spółgłoskę miękką lub w skutek wokalizacyi zakończenia na **i**		pani	rzecz	kość	
2.		**i (ej)**	pani[1]) paniej[2])	rzeczy	kości	
3.		**i**	pani	rzeczy	kości	
4.	na spółgł. jak 1. na **i**	**ϕ, ą**	panią	rzecz	kość	dzień
5.		**i**	pani	rzeczy	kości	
6.	**żeńskie, czasem i męzkie** / **męzkie**	**ą** / **'m**	panią	rzeczą	kością	dniem
7.		**i**	pani	rzeczy	kości	

[1]) Posełkini Ducha Świętego. *Ks. 158.*

[2]) Jako oczy posełkiniej (ancillæ) w ręku pęniej (dominæ). *Ps. 122. 78.* — W skutek analogii z Odmianą IIgą.

[3]) We dnie i w nocy. *Ks. 156.* — We śmiercie mojéj. *Psłt. Symb. 75.* — W kaźni, jóż jeś kazał (in præcepto, quod mandasti). *Ps. 7. 4.* — We czci (in virtute). *Ps. 44. 26.*

Liczba podwójna.

Zakończenia przypadków		Odmiana			
1. 4. 5.	**i**	pani	rzeczy	kości	dni
2. 7.	**ju**	paniu	rzeczu	kościu	dniu
3. 6.	**'ma**	pańma	rzeczma	kośćma	dzieńma

Liczba mnoga.

Zakończenia przypadków			Odmiana				
1.	żeńskie i męzkie	**i** **je**	panie	rzeczy	kości	dni dnie	ludzie
2.		**i**	pani pań	rzeczy rzecz	kości kość	dni	ludzi [1])
3.		**'m** **am**	paniam	rzeczam	kościam	dniam	ludziam [2])
4.	jak 1		panie	rzeczy	kości	dni dnie	ludzie
5.	jak 1.		panie	rzeczy	koście	dni dnie	ludzie
6.		**'mi**	pańmi	rzeczmi	kośćmi	dzieńmi	ludźmi
7.		**'ch** **ech**	paniech	rzeczech	kościech	dniech	ludziech

[1]) Ze wszech włości. *Bib. sar.* — Dzecinnich rzecz. *Ś. 20.*
[2]) Sędziam. *Ś. 62. i St. 1503. 62.*

Uwaga. Do téj Odmiany należy pierwotnie także kilka męzkich źródłosłowów; jakoto: gość, teść, zięć, łokieć, paznokć, gołąb, czerw. Te jednak już w starosławiańszczyźnie przybierały zakończenia źródłosłowów Odmiany Iszéj: gościa, gościu i t. p. zamiast gości. Zostały się jednak nawet w mowie dzisiejszéj niektóre zabytki dawnéj odmiany, np. dwa dni i t. p.

Liczbowniki.

Według Odmiany IIIciéj idą Liczbowniki główne, a mianowicie: pięć, sześć, siedm, ośm, dziewięć, w liczbie poj., a dziesięć w trzech liczbach, jak kość; przypadkowanie zaś Liczbowników: trzy, cztyry, wyrobiło się z odmiany, jaką ma Rzeczownik rzecz w liczbie mnogiéj.

Liczba pojedyncza.

Przypadki	Odmiana		
1. 4. 5.	pięć	siedm	dziesięć
2. 3. 7.	pięci	siedmi	dziesięci [1])
6.	pięcią	siedmią	dziesięcią [2])

[1]) Przed oblicznością sześci rycerzów. *S. 20.* — Po sześci grzywien. *S. 62.* — Dziesięci lat. *M. z R. 149.* — W szałtarzu dziesęci strun. *Ps. 31. 16.* — W mych pięci zmyślech. *Ks.. 96.*

[2]) Z tąż ośmią skot. *S. 66.* — Sęścią swiadków. *St. wiśl. 1505. 63.*

W odmianie Liczbownikow: pięćdziesiąt aż do dziewięćdziesiąt, przypadek 2. l. mn. Rzeczownika męzkiego: dziesiąt zostaje bez zakończenia.

Liczba podwójna.

Przypadki	Odmiana	
1. 4 5.	dwa dziesięci (– cia), dwie — cie,	sciągn. dwadzieścia
2. 7.	dwu dziesięciu (— tu),	„ dwudziestu
3. 6.	dwoma dziesięćma (—toma), dwiema —	„ dwudziestoma

Liczba mnoga.

Przyp.	Odmiana			
1. 4. 5. żeń. i nij.	trzy, czlyrzy —yje, —e trzej, czlyrzej	trzy dziesięci — —cie (sciąg. trzydzieści—e)	nawet: pięci i t. p.	[1])
2.	trzy, czlyrz trzech, czlyrzech	trzy dziesiąt — —ęcich	pięcich (—och, — u)	[2])
3	trzem, czlyrzem	trzem dziesięciem — —cim	pięcim (—om, —u)	[3])
6.	trzemi czlyrzmi, czlyrzemi	trzemi dziesięćmi — —cimi	pięćmi (—oma)	[4])
7.	trzech, czlyrzech	trzech dziesięciech — —cich	pięcich (—och, —u)	

[1]) Cztyrzy kity. *S. 12.* — Sześć a namniéj czlyrzy rycerze. *S. 20.* — Nie trze Wszemogący Bogowie, nie trze panowie, ale jeden jest Bóg. *Pslt. Symb. 72.* — Nie trzyje synowie. *Tamże.* — Dwa, trzej alibo czlyrzej kmiecie. *S. 51.*

[2]) Ot cztirzech gęsi (gansi). *M. z R. 151.*

[3]) Ku czlyrzem stom mężów (mǫszow). *Bib. sar.*

[4]) Pod trzemi grzywnami. *Pam. M. 332.* — Ze trzemi ufy; z jego braty czlermi. *Chw.*

W przyp. 6. miesza się także znamię z liczby podwójnéj **a**, w zakończeniu **ma**; np. trzema, czlyrzema i czlyrzma, sześćma i t. d.

Jak trzy dziesięci, tak idzie: czlyrzy dziesięci.

Liczbowniki: 11 do 19 nie były jeszcze sciągnięte, jak poźniéj, np. jedyn (starosł. jedyn") na-dziesięć (—cie), jedyn na-dzieścia; dziewięć na-dziesięć (— cie), dziewięć na-dzieścia. [1]).

[1]) Pięćnadzieścia. *S. 18.* — Z winą (karą) pięćnadzieścia. *S. 66.* — Dwanaćcie. *S. 66.* — Dwiemanaćcie Apostołom. *Ks. 82.* — Pięćnaćcie. *S. 46.* —

IVta Odmiana.

Spółgłoskowa.

Źródłosłowy (temata) imion, należących do piérwotnych trzech odmian, mają, lub miały piérwotnie zakończenie samogłoskowe mękkie

IIgiéj Odmiany prawdopodobnie na **o** i **e**, jak nijakie, wszystkie należące do Iszéj Odmiany na **a** (a wyjątkowo na **o**), nareszcie źródłosłowy IIIciéj Odmiany na **i**, przybierające częstokroć własność półsamogłoski w formie miękczenia poprzedniéj spółgłoski źródłosłowowéj, np. rzecz, kość i t. p.

Ponieważ ich zakończenie stanowczo wpłynęło na kształt i charakter zakończeń przypadków wszystkich trzech liczb, nie bez przyczyny przeto gramatyka porównawcza zowie deklinacyę ich w ogólności samogłoskową. A iż co do ilości w języku sławiańskim w w ogóle, równie jak i w polskim, tak przeważają, że liczba tematów spółgłoskowych jest prawie nieznaczną, ztąd nie tylko mogło łatwo wyrodzić się mniemanie, jakoby język polski i sławiański już nie miał innéj deklinacyi tak zwanéj spółgłoskowéj, ale nawet instynkt językowy, kierowany częstokroć uczuciem analogii, przywłaszczył tu i owdzie tym źródłosłowom zakończenia przypadków, co do istoty tylko deklinacyi samogłoskowéj właściwe, albo nadał im zupełnie postać, zakończenie, a tém samém i cechę źródłosłowów samogłoskowych.

Należą zaś do nich:

1. Źródłosłowy męzkie na **eń**, np. kamień, krzemień, płomień, jęczmień, korzeń, rzemień i t. p., w których atoli zakończenie **eń** już jest utworem ducha języka, usiłującego zbliżyć te źródłosłowy do źródłosłowów IIgo Oddziału, dając im zakończenie miękkie półsamogłoskowe. W języku starosławiańskim mianownik wszystkich tych źródłosłowów zakończony jest na **y**, jako to: kamy, krzemy, płomy; zkądto zapewne wyprowadzać należy wiadome polskie pochodniki kamyk, krzemyk, płomyk itd. A że to **y**, któremu niektórzy badacze języka przypisują w starosławiańszczyznie brzmienie nosowe, jest tylko brzmieniem pochodném, wynikłém w skutek zasady, iż w języku starosławiańskim żadne słowo nie może się kończyć na otwartą spółgłoskę, lecz pokryte musi być choć półsamogłoską ъ lub ь, dowodzą tego przypadki uboczne (*casus obliqui*), w których już snadniéj odróżnić źródłosłów od końcówki. Uważając przeto dzisiejszą postać np. dopełniacza liczby poj.: kamienia, po odrzuceniu końcówki **a** otrzymujemy: kamień, a wiedząc, że końcowe zmiękczenie jest poźniejszym nieorganicznym dodatkiem instynktu językowego, wnosimy, że kamień, albo ponieważ z końcowém zmiękczeniem odpada wedle zasad językowych także potrzeba

cienczenia **o** na **e**, że k a m i o n, k r z e m i o n, j ę c z m i o n itd. musi być piérwotnym źródłosłowem tych Rzeczowników.

Jak się już powiedziało, odmiana czyli deklinacya tych źródłosłowów z czasem zupełnie zlała się z Odmianą IIgą, a nawet w najstarszych zabytkach polszczyzny trudno dopatrzéć odmiany spółgłoskowéj tych Rzeczowników. Wychodząc jednak z zasady, że wszystkie języki sławiańskie rozwijać się musiały wedle tych samych praw, a widząc analogię tego rozwoju w innych zjawiskach, wątpić nie można, że i te źródłosłowy miały w dawniejszéj epoce deklinacyę samogłoskową. Jéj cechą główną jest zakończenie 2go przypadku czyli dopełniacza na **e**, reszta przypadków ma zakończenia te same, co w Odmianie IIIciéj, z wyjątkiem tych, gdzie jak w przyp. 3. liczby poj. i przyp. 3. i 4. liczby mnog. już w starosławiańszczyźnie zaczęto obok form regularnych i właściwych używać także zakończeń Odmiany IIgiéj.

Następuje domniemany wzór téjże Odmiany:

Liczba pojedyncza.

Zakończenia przypadków		Odmiana
1.		jęczmy (jęczmień)
2.	**(j)e**	jęczmienie*)
3.	**i** lub wedle Odm. Iéj **u**	jęczmieni (jęczmieniu)
4.	jak 1. albo 2.	jęczmy (jęczmień), jęczmienie
5.	**i**	jęczmieni
6.	**(j) em**	jęczmieniem
7.	**i**	jęczmieni

Liczba podwójna.

Zakończenia przypadków		Odmiana
1. 4. i 5.	**i**	jęczmieni
2. 7.	**ju**	jęczmieniu
3. 6.	**'ma**	jęczmieńma

*) Zakończenie **e** w języku polskim zawsze ma siłę miękczącą względem spółgłosek poprzedzających, dlatego piszemy **(j) e**.

Liczba mnoga.

Zakończenia przypadków		Odmiana
1.	**i** **ie**	jęczmieni jęczmienie
2.	**"** **i**	jęczmion jęczmieni *)
3.	**om**	jęczmionom **)
4.	**i** tudzież podług Odmiany Ilgiéj **y** lub **je**	jęczmieni jęczmiony **) jęczmienie
5.	jak **1.**	jęczmieni jęczmienie
6.	**'mi**	jęczmieńmi
7.	**(j)ech**	jęczmieniech

2. Źródłosłowy żeńskie na "**w** i **r**.

Zakończenie źródłosłowów żeńskich na "**w** jest właściwie samogłoskowe na **y**, przeto kończą się piérwotnie w mianowniku liczby pojedynczéj na **y**, np. kry, ***) koty, c"rky (cyrky albo cerke), ****) kony, pany. Atoli w przypadkach ubocznych zmieniają to zakończenie źródłosłowowe na **w** z poprzedzającą półsamogłoską, odpadającą zupełnie przed końcówkami, poczynającemi się od samogłoski np. krwie. c"rkwie i t. p. Ztąd słusznie je uważać można za źródłosłowy spółgłoskowe, tém bardziej, że z czasem zupełnie zaginęło owo zakończenie samogłoskowe mianownika, a utworzyły się Rzeczowniki: krew', kotew', cerkiew' (lub cyrkiew') konew', panew' (z miękkiém zakończeniem jakoby na półsamogłoskę '[ь]), idące zresztą, jak się pokaże, wedle

*) Forma jeszcze dziś używana, np. kamieni.

**) I teraz słyszéć można w pospolitéj mowie.

***) W rękopismie: *Bogarodzica z r. 1408*, należącym do biblioteki akademii krakowskiéj czytamy: Kry (tj. krew) święta szła z Boga. Tak też w rękopismie warszawskim z r. 1456. (*Pam. M. II. 363*): Kry święta szła z boka.

****) cyrice (cyr"ke zam. cyrky). *Cod. dip. Pomer. 1170.*

odmiany spółgłoskowéj. przyjmując w dopełniaczu (czyli przyp. 2.) l. poj. **e** obok **i**, a z resztą odmieniając się wedle wzoru źródłosłowów na **i**, wyjąwszy że biernik (4. przyp.) l. poj. zwyczajnie jest równy 2mu, a prócz tego i miejscownik (7. przyp.) l. poj. tworzy się na **e**. Prócz tego te źródłosłowy przybiérają często zakończenie na **a**, np. c e r k w i a, c h o r ą g w i a, i natenczas odmieniają się wedle wzoru, źródłosłowom na miękkie **a** zakończonym właściwego.

Oto jest wzór odmiany tych Rzeczowników.

Liczba pojedyncza.

Zakończenia przypadków		Odmiana	
1.	**y, (e)** **w', (ia)**	cyrky (cerke) cerkiew (cyrkiew) cerkwia	kry krew
2.	**e, i**	cerkwie (cyrkwie), cerkwi	krwie, krwi [1])
3.	**i**	cerkwi	krwi
4.	**e, (ą)** lub jak **1**.	cerkwie (cerkwią), cerkiew	krwie krew
5.	**i**	cerkwi	krwi
6.	**ą**	cerkwią	krwią
7.	**e (i)**	cerkwie (cerkwi)	krwie (krwi)

[1]) Do c y r e k w i e. *Ś. 45.* — Ze k r w i. *B. 15. 7.*

Liczba podwójna.

Zakończenia przypadków		Odmiana
1.4.5.	**i**	cerkwi
2. 7.	**ju**	cerkwiu
3. 6.	**ama**	cerkwiama

Liczba mnoga.

Zakończenia przypadków		Odmiana
1.4.5.	i (e)	cerkwi (cerkwie) [2])
2.	w (i)	cerkiew (cerkwi) [3])
3.	am	cerkwiam
6.	ami	cerkwiami
7.	ach	cerkwiach

[2]) Cyrkiew albo cyrekwi, acz ich więcéj jest. *Ś. 11.*

[3]) Prócz pewnych chorągiew. *Ś. 16.*

Źródłosłowów na **r** nie ma język polski tylko dwa: macier i cer (cór), które w języku starosławiańskim brzmią, mater i d''szter (zamiast d''gter). Z tych tylko piérwszy źródłosłów w języku polskim zatrzymał swoję piérwotną postać, odmieniając się podług prawideł sobie właściwych; drugi przez przybranie już w mianowniku zakończenia **a** (córa,) cera *) przeszedł do oddziału źródłosłowów samogłoskowych, przybiérając odmianę tychże. Źródłosłów mać'r (macier) w mianowniku (1. przyp.) liczby poj. wedle zasady starosławiańskiego języka, w skutek któréj słowo nie kończyło się na spółgłoskę, po odrzuceniu głoski **r** przybrał postać: maci (mać)[4]), przyjmując w dopełniaczu l. poj. (2. przyp) **e**, miękczące z natury swojéj poprzedzającą spółgłoskę **r** na **rz**, jako charakterystyczną końcówkę odmiany spółgłoskowéj, a w temacie stale pełne **e**, pozostające także we wszystkich innych przypadkach, których końcówki wzięte są z odmiany źródłosłowów zakończonych na **i** lub spółgłoskę miękką, np. kość; jakoby się odmieniał Rzeczownik: macierz następującym wzorem:

Liczba pojedyncza. | *Liczba mnoga.* | *Liczba podwójna.*

Przyp.	Odmiana			
1.	maci, mać	macierzy (macierze)	1. 4. 5.	macierzy
2.	macierze [5])	macierzy	2. 7.	macierzu
3.	macierzy	macierzom (—am?)	6.	macierzma

[4]) Maci. *Gaw. Siel. wyd. Narusz. str. 400.* — Ociec mój i mać moja. *Ps. 26. 14.*

[5]) Macierze mojéj. *Ps. 70. 39.* — Grzech macierze jego. *Ps. 108. 66.* — Przeciw synowi macierze twojéj. *Ps. 49. 28.*

*) *Twardowski, Władysław IV.* Ow matkę upatrował zjego także cery itd.

Przyp.	Odmiana		
4.	macierz (macierze) *)	macierzy (macierze)	
5.	macierzy	macierzy	
6	macierzą	macierzmi	
7.	macierzy	macierzach	

3. Zródłosłowy nijakie na **jon, jąt i jos.**

Zakończenia **jon i jąt** przekształciły się w mianowniku liczby pojedynczéj na **ę**, np. imię, źrebię, przyjmując w innych przypadkach końcówki odmiany czysto spółgłoskowéj, a w poźniejszym rozwoju języka w skutek przeważnego wpływu odmian samogłoskowych także końcówki tymże właściwe.

Zakończenie **jos** przechodzi w mianowniku l. poj. stale na **o**, i zatrzymuje w języku polskim przez wszystkie przypadki charakter odmiany samogłoskowéj, np. niebo, nieba, niebu itd. Ślady liczby podwójnéj zaginęły, i jedynie wedle analogii z językiem starosławiańskim poniżéj jéj formy wyłożymy. Wyłącznie przeto w liczbie mnogiéj język zatrzymał odmianę spółgłoskową tych źródłosłowów, jak to z następującego wzoru widzieć można.

Liczba pojedyncza.

Zakończenia przypadków		Odmiana		
1.4.5.	**ę, o**	imię	źrebię	niebo
2.	**e** **i** **ja** **)	imienie —i —a	źrebięcie —i —a	nieba
3	**i** **ju** **)	imieni —u	źrebięci —u	niebu
6.	**em** **(im)**	imieniem —m	źrebięciem —m	niebem
7.	**i** **e** **ju** **)	imieni —e —u	źrebięci —e —u	niebie

*) Wedle analogii języka starosławiańskiego.

**) Naśladowanie odmiany samogłoskowéj.

Liczba podwójna.

Zakończenia przypadków		Odmiana		
1.4.5.	i je	imieni imienie	źrebięci źrebięcie	niebiesi niebiesie
2. 7.	u	imionu	źrebiątu	niebiosu
3. 6.	ema (oma?)	imieniema (imionoma?)	źrebięciema (źrebiątoma?)	niebiesiema (niebiosoma?)

Liczba mnoga.

Zakończenia przypadków		Odmiana		
1.4.5.	a	imiona	(źrebięta) [1] źrebiąta	niebiosa [2] niebiesa [3]
2.	bez końcówki	imion *)	źrebiąt	niebios
3.	w jęz. pols. om w starosł. em	imionom	źrebiętom (źrebiątom)	niebiosom niebiesom
6.	y ami	imiony imionami	źrebięty źrebiętami (źrebiąty)	niebiosy, niebiesy niebiosami, niebiesami
7.	ech	imieniech	źrebięciech	niebiesiech [4]

[1]) Książąta przerzeczona. *M. z R. 151.*
[2]) Niebiosa wypowiadają sławę Bożą. *Ps. 18. 10.*
[3]) Niebiesa *Ps. 101. 58; Psałt. Cant. Hab. 95.*
[4]) Niebiesiech. *Ps. 88. 52.*

Uwaga. Źródłosłowy na **ąt** wyrażają młode zwierzęta, i są przeto zwyczajnie pochodne, n. p. cielę, oślę, pacholę itp.

Rzeczownik: **dziecię** zupełnie zmienia w l. mn. odmianę, przechodząc do wzoru źródłosłowu na **i** : dzieci, dzieci, itd.

---

*) Ta forma zdaje się być niejako wyjątkiem zpod ogólnego prawidła, wedle którego słowa w językach sławiańskich nie kończyły się na samogłoskę; tłumaczy się jednak tém, że końcówką tego przypadku była pierwotnie pół-samogłoska, która się w języku starosławiańskim wyraża przez ъ.

Rzeczownik: książę jest pierwotnie rodzaju nijakiego, a pochodzi od ksiądz, któratо ostatnia forma także często używana jest w pomnikach. [1])

[1]) Wielki ksiądz litewski. *Stat. Kaz. Jagiell. 157.* — Ksiądz Henryk. *Chw.* — Pan Jan książę. — Księdza Jana. *M. z R. 151. 152.* — Przeciwnie: Przez książę warszawskie. *M. z R. 133.*

Narostek ów, ew, in.

Narostek **ów, ew**, który w języku starosławiańskim przydłuża temat Rzeczowników męzkich (rzadko nijakich), osobliwie jednozgłoskowych żywotnych w 3. przyp. l. poj. i w całéj liczbie mnogiéj, pozostał w polszczyźnie tylko w 3. przyp. l. poj. i w piérwszych dwóch liczby mnogiéj Rzeczowników męzkich i bardzo rzadko nijakich. [2])

[2]) Spowiadać się będę imieniowi twemu. *Ps. 53. 30.* — Jeleniów. *Ps. 17. 9.* – Synowi, domowi itp. – Włodarzewi. *S. 66.* — Wszytcy końcowie ziemie. *Ps. 61. 36.* — Ostatkowie. *Ps. 36. 21.* — Chlebowie obietowany. *Bib. sar.* — Dniowie. *Ps. 101. 58.* — Wszytki królowie ziemie. *Ps. 137. 58.* — Mążewie. *S. 58.* — Dniów. *Ps. 101. 58.* — Koniów. *S. 12.* — Królew. *Ps. 149. 89.*

Narostek **in**, oznaczający pochodzenie szczepowe Rzeczowników na **anin** zatrzymuje się tylko w liczbie pojedynczéj, odrzuca się w mnogiéj. [3])

[3]) Wieśnianin. *(M. z R. 151.)*

Wieśnianin w 1. mn. wieśnianie lub wieśniani. (Pogani. *Ps. 9. 5.*) przyp. 2. wieśnian. przyp. 3. wieśnianom. itd.

Zaimki nierodzajowane.

Zaimki osobiste (rzeczownikowe, Rzeczowniki ogólne) 1széj i 2giéj osoby: **ja, ty**, tudzież zwrotny **się**, mający we wszech liczbach postacie liczby pojedynczéj bez 1go przypadku, nie rodzajują się podobnież, jak Rzeczowniki, a przypadkują się z różnych pni.

Liczba pojedyncza.

Przyp.	Odmiana		
1. 5.	jaz [1]), ja	ty	—
2.	mnie, (mie, mię)	ciebie (cie, cię)	siebie (sie, się)
3.	menie [2]), mnie, mi	tobie, ci, —ć [4])	sobie, sy [6])
4.	mnie [3]) (mie, mię)	ciebie (cie, cię [5])	siebie (sie, się [7])
6.	mną	tobą	sobą
7.	mnie	tobie	sobie

[1]) Jaz (yaz) modlił jesm się. *Ps. 108. 66.*

[2]) Przeciwiające się menie (mene). *Ps. 3. 2.* — Iiżto (którzyto) się przeciwiają menie. *Ps. 34. 19.* —

[3]) Gospodnie! w Twojém rozsierdziu nie swarz mnie. *Ps. 6. 3.*

[4]) Kochaj się w Bodze, a dać (-ć przyczepne, [enklityczne]) prośby. *Ps. 36. 20.* — Wróćęć objetnice (vota) moje. *Ps. 65. 36.*

[5]) Przez cię (czya). *N. 24.* — Prze cię (czǫ) *Ps. 43. 25.*

[6]) Myć se (zamiast sy, podobną wymową jak u Chwalczewskiego i innych: beł zamiast był) będę łoże moje. *Ps. 6. 3.* — Zrób sy sam *W mowie potocznéj dotąd.*

[7]) Weselcie się (se). *Ps. 80. 47.*

Liczba podwójna.

Przypadki	O d m i a n a	
1. 4. 5.	(starosł. **na**, żeń. **wie**) wa, wej [1])	(Nie znaleziony.)
2. 7.	naju	waju [2])
3. 6.	nama [3])	wama

[1]) Tak się też wej skrobiewa. *Pieśń gm.*

[2]) Kto z waju się puści ku Saulowi. *Bib. Leop.*

[3]) Ciężar także domowy społeczny nama. *Jan Koch.*

Liczba mnoga.

Przypadki	O d m i a n a	
1. 5.	my	wy
2. 7.	nas	was
3.	nam	wam
4.	mas [4]), nas	was
6.	nami	wami

[4]) Jako skuszenie mas (maas) nauczyli. *Ś. 20.*

B. Słowa rodzajowane.

Rodzajowaniu podległe są: Przymiotniki, Imiesłowy, pewne Liczbowniki i pewne Zaimki.

Zaimek: **ty** lub **ten**, i Zaimek: **ji** lub **jen** (on) właściwą sobie mają odmianę, albowiem ich końcówki w pewnych przypadkach stanowczo się różnią od rzeczownikowych. Taką odmianę zwą zaimkową (pronominalis).

Przymiotniki i przypadkowane Imiesłowy dwojaką miały odmianę: **rzeczownikową** i **sciągniętą** (contracta) z rzeczownikowéj i zaimkowéj.

Przymiotnik (lub inne słowo rodzajowane) kształtu rzeczownikowego nazywa się **nieokréślnym** (indefinitum), a że się nie zupełnie dorodzajował, jak: wart, panów itd., zwany **uciętym** (apocopatum), także **oderwanym** (abstractum) lub **domiotnym** (prædicatum), iż zwykle bywa domiotem w orzeczeniu (attributum in prædicato). Przymiotnik zaś w kształcie właściwie przymiotnikowym, t. j. sciągniętym z rzeczownikowego i zaimkowego, nazywa się **okréślnym** (definitum), a ponieważ się dorodzajował zupełnie, jak: dobry, tani itd., zwany **zupełnym** (integrum), także **łącznym** (concretum), iż zwykle należy bezpośrednio do określenia Rzeczownika.

Isza Odmiana.

Rzeczownikowa (nieokréślna).

Słowa rodzajowane téj odmiany kończą się w 1. przypadku l. poj., jak Rzeczowniki, t. j. w rodzaju męzkim na **spółgłoskę** twardą lub miękką, w żeńskim na **a**, w nijakim na **o** lub **e**; n. p. gospodnów, gospodnowa, gospodnowo; miłościw -a -o; dobr -a -o, lub -**a** -**o**; wiekuj -a -o (wieczny). Inne przypadki mają albo końcówki istno rzeczownikowe, n. p. przyp. 1. męz. dobr, przyp. 2. dobra; przyp. 3. dobru; — przyp. 1. żeń. dobra, przyp. 2. dobry, przyp. 3. dobrze, przyp. 4. dobrę; albo téż obok cechy przymiotnikowéj piętno rzeczownikowéj odmiany, t. j. samogłoskę **e**, która dla swéj wątłości najwięcéj się zbliżała do słabych brzmień półsamogłosek starosławiańskich; n. p. synem dobrem (starosł. dobrъm, dobr''m); synmi dobremi (starosł. dobrъmi dobr''mi); ziemiej taniej, lub ziemie tanie; duszej grzésznéj, lub dusze grzészne; w dziedzinie wszytkiéj, lub wszytkie.

Odmiana Przymiotników.

Liczba pojedyncza.

a) Z zakończeniem twardém: b) Z zakończeniem miękkiém:

Przyp.	męzkie i nijakie	żeńskie	męz. i nij.	żeńskie
1. 5.	młod, młodo	młoda	Boż, Boże	Boża [1])
2.	młoda	młody (—ej, —e)	Boża	Bozej *) —e (—y) [2])

*) Zamiast starosławiańskiego **nosowego** przydźwięku, w języku polskim

Przyp.	mężkie i nijakie	żeńskie	męz. i nij.	żeńskie
3.	młodu	młodzie (—dej (—de	Bożu	Boży (—ej) —e [3])
4.	jak 1. (Żywotne męz. często jak 2.)	młodą (—ę)	jak 1.	Bożą (—ę) [4])
6.	młodem	młodą	Bożem	Bożą [5])
7.	młodzie (—dem)	młodzie (—dej —de)	Boży (—em)	Boży (—ej —e) [6])

[1]) Młod jesm. *Ps. 36. 20.* — Tako lub jesm był (Sic complacebam). *Ps. 34. 99.* — Z świętym święt będziesz. *Ps. 17. 9.* — Żyw jest gospodyn. *Ps. 17. 10.* — Był jesm pokojen (spokojny). *Ps. 119. 70.*

Osobliwie imiesłowy bierne tym kształtem do późna nadobnie brzmiały: n. p. pochwalon, umęczon, bit.

Pienie panowo. *Ps. 136. 82.* — Siemię (pokolenie) Jakobowo. *Ps. 21. 12.* — I stękanie moje przed tobą nie jest skryto. *Ps. 37. 21.* — Srzebro ogniem wypławiono (igne examinatum). *Ps. 11. 6.* —

Imiesłowy bierne w tym kształcie utworzyły odmianę Czasownika bezosobistą, n. p. mówiono.

[2]) Z domu panowa. *Ps. 117. 70.* — Przez (bez) dowinienia alibo długa panowa. *Ś. 24.* — Boga Jakobowa. *Ps. 23. 12.* — Od lica nieprzyjacielowa (a facie inimici). *Ps. 60. 33.*

Z postawy oćcowy. *Ps. Symb. 73.* — Z osoby macierzyny. *Tamże.* — Półtory *) grzywny. *Ś. 45.* — Od strodze jutrznej (A custodia matutina). *Ps. 106. 64.* — Ode młodości moje. *Ps. 128. 80.* — Z ręki nieprzyjacielskie. *Ps. 106. 64.*

[3]) Bratu Joabowu. *Bib. sar.* — Panowu. *Ps. 118. 78.*

[4]) Bogat uczynion będzie człowiek. *Ps. 48. 28.* — Podobien uczynił jeś się pelikanowi. *Ps. 101. 58.* — Zbawiona

---

stawał przydźwięk j, jak w Rzeczownikach (np. ziemiej, nawet szlachtej). Tego j następnie nie domawiano, a tak zostawało samo e w końcówce, jak jest dotąd w języku czeskim.

*) Ten kształt rzeczownikowy zachował się podziśdzień w wyrażeniach: półtora (zam. półwtora) —, półtrzecia —, półczwarta — łokcia; półtory—, półtrzeci—, półczwarty— kwarty.

(2. przyp. zam. 4go syntaktycznie) mię uczyń. *Ps. 6. 3.*— Ani jesm widział prawego odrzucona. *Ps. Symb. 73.* — Jiż (którzy) zło płodzą (qui malignantur). *Ps. 36. 20.*

Przeszedłszy wszytkę Polskę. *Chw.*— Łaskę wielkę. *Klecz.*

6) Uczynił jeś ji (gi, go) małem. *Ps. 8. 4.* — Obyczajem zwyczajnem. *S. 44.* — Przed sędzią danym i wybranem. *Tamże.*— Słowem naszym królewskiem. *St. 1503.*

7) W imieniu gospodnowie. *Ks. 19. 10.* — Na domu Dawidowie. *Ps. 121. 78.*— W morzu Czerwonem. *Ps. 135. 82.*— O pospólnem rzeczniku. *St. 1503. 20.*— Przy Macieju, rzeczonem Gnat, warszawskiem, Jaśku, rzeczonem Fortuna, zakroczymskiem, podsędkoch. *M. z. R. 144.*

Po wielice nocy. *M. z. R. 133.*— O duszy o grzesznie. *B. R.* — W drodze wiekujej. *Ps. 138. 84.*

Nie wszystkie formy czysto rzeczownikowe, analogicznie tu przeprowadzone na podstawie starosławiańszczyzny, dadzą się oprzéć na pomnikach staropolskich; albowiem odmiana ta wcześnie zaczęła ustępować miejsca określnéj, i obie z sobą się mięszały i zléwały.

Liczba podwójna.

Przyp.	męz., nijaki	żeński	męz., nijaki	żeński
1.4.5.	młoda, młodzie (— da)	młodzie (— dej, — de)	Boża, Boży(—a)	Boży (—ej, —e)
2. 7.	młodu	młodu	Bożu	Bożu
3. 6.	młodoma	młodama	Bożema	Bożama

1) Andrzej Ciołek, Goworek Paweł z Radziejowa, chorąża. *M. z. R. 133.*— Dwie świetle wielkie. *Bib. Wuj.*— Usta pełna są. *Ps. 9. 5.* — Słowa twoja. *Ps. 118. 71.* — Oczy moji mdlesta byle (zam. mdle jesta byłe, w nowej polszczyźnie: mdłeście były). *Ps. 87. 50.*

Prawdzie prawic, weseląc serca (Justitiæ rectæ, lætificantes corda). *Ps. 18. 10.*

2) Dział ręku ludzku. *Ps. 117. 68.*

Liczba mnoga.

Przyp.	męzki, nijaki	żeński	męzki, nijaki	żeński
1. 5.	młody, młoda, młodzi (w zawodzie znamienit.)	młody	Boży, Boża	Boże

Przyp.	męzki, nijaki	żeński	męzki, nijaki	żeński
2.	młod	młod	Boż	Boż
3.	młodom (— em)	młodam	Bożem	Bożam
4.	młody, młoda	młody	Boże, Boża	Boże
6.	młody (— emi)	młodami	Boży, (—emi)	Bożami
7.	młodziech	młodach	Bożych	Bożach

1. 5) Sądy odprawiany. *S. 21.*— Układy i prawa są ustanowiony (w rodzaju męzkim, znamienitszym). *St. 1503.* — Kiedy komu cztyrzy woły gwałtem wzięty będą. *S. 61.*— Sądzony będą ludzie. *Ps. 9. 5.* — Odjęty będą sądowie. *Ps. 9. 5.* — Nie są pomdlony śladowie moi. *Ps. 17. 9.*

Byliby kmiecie winowaci a dowinieni. *S. 24.*— Łaczni byli (esuriebant). *Ps. 33. 18.* — Obleczeni są baranowie owiec, i padołowie będą opłwici żyta (valles abundabunt frumento). *Ps. 64. 35.*

Gdzie która (prawa) stoją popisana. *S. 15.*

Strzały twoje wkłoty są we mię (mǫ). *Ps. 37. 21.* — Dziewice ich nie są opłakany. *Ps. 77. 46.*— Pobrudzony są drogi. *Ps. 9. 5.*— A mdły ogarniony są siłą. *Ps. Cant. 90.*— Zamącony są wszytki kości moje. *Ps. 6. 3.*

3) Wszytkiem kazali zapłacić. *St. 1503. 45.* — Przyjacielom jego bliższem (blissem) dano. *St. 1503. 45.*

4) By zbawiony (salvos) uczynił. *Ps. 15. 7.*— Jen (który) czyni dziwy wielki. *Ps. 135. 82.*— Jawny (notas) jeś mi uczynił drogi żywota. *Ps. 15. 7.*

Określniki: swytek (omnis) i wszytek (universus), poźniéj wszystek—a—o, tudzież: wesz (starosł. w's') lub wszy najdłużéj i najwierniéj dochowały cechę kształtu rzeczownikowego; owe dwa co do końcówek w 1. i 4. przypadku, ten co do samogłoski wiotkiéj e zamiast y.

Prócz tego czytamy w *Bogarodzicy:* swe (wszystkie) niebieskie siły. *)

---

*) Określnika: sew, swa, swo (po słowieńsku: sew, swa, swe, po serbsku: saw, swa, swe, znaleziony tylko ów 1. przyp. l. mn.) Porównywając temat weś, od którego idzie wszytek, z tematem sew, od którego swytek, nie zdaje się, aby to sew było samym skutkiem dowolnego przerzucenia spółgłosek, ponieważ ten temat wykazuje się w innych językach sławiańskich; ponieważ znaleziony w *Bogarodzicy*, i ponieważ od niego utworzyło się swytek.

Liczba pojedyncza.

Przyp.	męzki, nijaki	żeński	męzki, nijaki	żeński
1.	swytek, swytko	swytka	wszytek, wszytko	wszytka
4.	swytek, swytko	swytkę	wszytek, wszytko	wszytkę

Liczba mnoga.

Przyp.	męzki, nijaki	żeński	męzki, nijaki	żeński
1.	swytki, swytka swytcy swyccy	swytki	wszytki, wszytka wszytcy wszytcy	wszytki
4.	swytki, swytka	swytki	wszytki, wszytka	wszytki

1. przyp. l. poj. W s z y s t e k las, w s z y t k a moc. *Ps. 32. 17.* — W s z y t k o żądanie moje. *Ps. 37. 21.* — Wszytko. *Ps. 11. 68.*

1. przyp. l. mn. Smokowie i s w y t k i głębokości. *Ps. 148. 88.* — I s w y t c y, jiż dbają w nie. *Ps. 134. 82.* — Bychom (byśmy) szli s w y c c y w raj. *B. R.* — Chwalcie ji s w y c c y gwiazdy i światłość. *Ps. 148. 88.*

I pijcie z tego w s z y t k i. *Przekł. Modl.* — W s z y t k i rodowie. *Ks. 6.* — Wszytcy. *Ps. 32. 17. i 113. 69.* — W s z y s t c y nieprzyjaciele. *Ps. 6. 3.* — Wszyccy. *Ks. 26.* — W s z y t k a działa (dzieła). *Ps. 32. 17.* — W s z y t k a królestwa. *Ps. 135. 82.* — Ustawienia w s z y s t k a. *Ś. 15.* — W s z y t k i rozkoszy. *Chw.*

4. przyp. l. mn. Widział jest w s z y t k i syny ludzkie. *Ps. 32. 17.* — Zgubisz w s z y t k i, jiż mołwią. Po w s z y t k i nocy. *Ps. 6. 3.*

Liczba pojedyncza. *Liczba mnoga.*

Przyp.	męzki, nijaki	żeński	męzki, nijaki	żeński
1.	wszy, wsze	wsza	wszy wsza	wsze
2.	wszego	wszej	wszech	wszech
3.	wszemu	wszej	wszem	wszem
4.	jak 1.	wszą (— ę)	jak 1.	jak 1.
6.	wszem (– ym)	wszą	wszemi	wszemi
7.	wszem (—ym)	wszej	wszech	wszech

6. przyp. l. poj. Przede w s z y m potrzebno jest. *Ps. Symb. 72.*

4. przyp. l. mn. Nienawidział jeś w s z e c h (2. zam. 4.), co czynią lichotę. *Ps. 5. 3.*

IIga Odmiana.

Zaimkowa.

Odmiana zaimkowa objawia właściwy sobie kształt w 2., 3. i 7. przypadku l. poj., tudzież w 2. przyp. l. podw. i mn.; w innych przypadkach miéwa jeszcze cechy odmiany rzeczownikowéj, jednakże samogłoska e w końcówce już rzadsza, i niemal powiatowszczyzną tylko trąci.

Liczba pojedyncza.

Po spółgłosce twardéj. Po spółgłosce miękkiéj.

Przyp.	męzki, nijaki	żeński	męzki, nijaki	żeński
1.	ty (—yj,—cj), **to** ten,	ta	ji*) (ij, ej), je jen,	ja
2.	tego (tygo)	tej, tyj, ty	jego skr. go	(jejej) jej, jij, ji
3.	temu (tymu)	tej, tyj, ty	jemu skr. mu	jej, jij, ji
4.	jak 1. (poż. żyw. jak 2.)	tę, tą	jak 1. poż. żyw. jak 2.)	ją
6.	(tem)tym	tą	(jem)jim	(jeją) ją
7.	(tem)tym	tej, tyj, ty	(jem)jim	jej, jij, ji

Po Przyimkach Zaimek osobisty 3ciéj osoby **ji -a -e** brzmiał piérwotnie tak, jak bez nich, n. p. w j i m (w nim); poźniéj przybyło **n**, które z następującą spółgłoską cienką **j** zlało się w jednę spółgłoskę cienką **ń** (w njim, ńim, nim).

Według wzoru: **ty** (ten), **ta**, **to**, odmieniają się także następujące słowa: on, ona, ono; jin (-y), — a, — o; jeden, —dna, —o; każd (-en), —a —o (-e); ów, owa, owo: sam, —a, —o: jedyn, —a, —o: żaden (-y), —dna, —o (-e).

Dwojaką odmianę, tj. rzeczownikową i zaimkową miéwały: k a k (—i), j a k (—i), tak (—i) itp.; tudzież L i c z b o w n i k i p o r z ą d k o w e: p i r z w (—y) lub p i r w (—y); d r u g (—i) itd.

Podług wzoru: **ji** (jen) -a -o przypadkuje się Zaimek względny albo w téj samej, co osobisty, postaci, albo z przyczepką **ż**, **że**.

męz.	**ji** (jen),	**jiż** (jenż)	lub **jiże** (jenże)	(który)	(kto)
żeńs.	**ja**	**jaż**	**jaże**	(która)	
nij.	**je**	**jeż**	**jeże**	(które)	(co)

*) Starą pisownią: **gi** lub **gy**.

Dwojaką odmianę: rzeczownikową i przymiotnikową miewały wszelkie rodzajowane słowa na spółgłoskę cienką **j**, jak: **mój**, **twój**, **swój**; nawet: **nasz**, **wasz**; **czyj**, **kij**? (co za? który?), **dwój**, **obój**, **trój**.

1) Tydzień (ty-dzień). — Wysłusza tej (tyj, ten [4. przyp.]), jej (jij, jen, który) swytkim światem rusza. *Pieśń o N. P. Pam. M. 352.* — Kij diabeł. *W mowie gminnej.* — Przeciwnej stronic ma być podan jen (on). *Ś. 17.* — Lud, jenż stworzon, będzie chwalić Gospodna. *Ps. 101. 58.* — Człowiek, jenże by nie był ... *M. z R. 133.* — Żadny nieprzyjaciel. *Ks. 172.*

Część, jaż się nie zgadza. *Ś. 16.* — Boża Porodzicielko, jażeś nad słońce i nad miesiąc cudniejsza. *Ks. 8.* — Jaż jeś. *Ks. 12.* — Pirzwa kaźń (præceptum). *Dzies. przyk.*

2) Tego jistygo konia. *Ś. 46.* — Tygodnia. — Syna Bożego, jegożeś kębłała (piastowała). *Ks. 10.* — Jegoż (czego) Jan się uczynić zaprzał. *Ś. 43.* — Góry około jego (niego). *Ps. 124. 40.*

Włożył koronę na jejej głowę. *Auszpurger. 43. 1674.* — Naleźli jeśmy ji (2. przyp. zamiast 4. syntaktycznie: [Invenimus eam]). *Ps. 131. 80.* — Ni janej (jednej) łaski. *Ś. 17.*

3) Jemu. *Ś. 13.* — Rok (termin) jej zdany. *Ś. 19.*

4) Chwalcie ji (gy, go). *Ps. 148. 88.* — Zdadzą ji winnego *St. 1503. 17.* Będzie sądzić Pan lud swoji (swój) *Ps. 134. 81.*— W dół, jenże jest uczynił. *Ps. 7. 4.* — Na jednę stronę (jedne strone). *Chw.* — Drapieżstwo, jeż popełniają *Ś. 18.*—Tego, jeżem tobie przykazał. *Bib. sar.*

Wznowił tęto żałobę (tąto żałobą, tątho zalobą). *Ś. 44.*

6) Tym prawem, *St. 1503. 10.*—Z swem ojcem. *Tamże 55.* Inem (innym) prawem. *Tamże 49.* — Prawem swem. *Tamże 47.* — Tymże prawem. *Ś. 48.* — Nad zbawienim twojim. *Ps. 20. 11.*— Pirwym obyczajem. *Ś. 20.* — Przed tym, niźli cirpiał. *Przekł. Modl.*— Potym; przedtym; w tym. *Chw.* — Podkomorzemu przerzeczonemu, pod kim bydlą (zostają). *Ś. 16.*

Z dziedzineją twojeją (twoyeɸ). *Ps. 105. 62.*

7) W tym mieście. *St. 1503. 50.* — W tem dziale (od dział, oddział). *Tamże 67.*—Przy tem człowieku i temu rownem. *Tamże. 47.*—W Bodze mojem. *Ps. 17. 9.* — Narodzenie, w jemże .... *Ks. 6.* — W sądzie zyskałemu, w jem przekonan jest. *Ś. 17.* — Kto Ciebie (Zbawicielu!) je, ten się dostojnie przemieni, a ty się w niem też odnowisz. *Ks. 84.* — W przyjechaniu naszym. *Stat. Kaz. Jagiell. 154.* — W gniewie twojem. *Ps. 89. 53.* — Każdy wojewoda w swem wojewodztwie na jednem sędzi ma dosyć mieć. *Ś. 21.* — W języce swojem *Ps. 38. 22.*

Po ty (pothy) porażce. *Chw.* — W ty bitwie. *Chw.* — W ty Trojcy. *Ps. Symb. 73.* — W swyj (swyi) czci. *St. 1503. 51.* — Położył rzeki w puszczę; ziemię płodną w słoność prze złobę przebywających w ni (ny, nij, niej). *Ps. 106. 65.* — Nauczę cię na drodze tej, po jejże będziesz chodzić. *Ps. 31. 17.*

Liczba podwójna.

Przyp.	męzki	nijaki	żeński	męzki	nijaki	żeński
1. 4.	ta	cie	cie	ja	ji	ji
2. 7.		(teju, tyju) tu			(jeju) ju	
3. 6.		(tema) tyma			jima	

1. 4) Pręt twój i dębiec (? dǫpecz) twoj; ta jesta mię ucieszyła. (Virga tua et baculus tuus; ipsa me consolata sunt). *Ps. 22. 12.* — Wypuści (wypuść) światłość twoję i prawdę twoję; cie jesta mię przewiedle i dowiedle na gorę świętą. *Ps. 42. 24.* — W ręce twoji. Oczy moji. *Ps. 30. 16.* — Oczy moi. *Ps. 100. 57.* — W ręce swoji. *Przekł. Modl.* — Oczy twoji. *Ps. 16. 18.*

2) Oczu twoju. *Ps. 30. 16.* — Ręku twoju. *Ps. 101. 58.*

3) Przed oczyma myma. *Ps. 19. 10.* — Oczyma twojima *Ps. 118. 78.* — Przed oczyma twyma. *Bib. sar.* — Mojima oczyma. *Ks. 100.* — Obiema swyma panoma. *M. z R. 148.*

Liczba mnoga.

Przyp.	męzki	nijaki	żeński	męzki	nijaki	żeński
1.	ty, ci	ta, ty	ty	ji	ja, je	ji, je
2.		tech, tych			jech, jich	
3.		tem, tym			jem, jim	
4.	ty	ta	ty	je	ja	je
6.		temi, tymi			jemi, jimi	
7.		tech, tych			jech, jich	

1.) Przypadki téj fortuny lekce waży, bo ty (przypadki) za ochotą i rozumem skakać muszą. *Rej.* — Ci na wozach, a ci na konioch. *Ps. 19. 10.* — Owa oczy Boże na ty, jiż się jego boją. *Ps. 32. 17.* — Przyjaciele moji i bliźni moji. *Ps. 37. 21.* — Dniowie moji. *Ps. 101. 58.* My sługi twoje. *Ps. 101. 58. Przekł. Modl.* — Poddani naszy. *S. 13.*

Ty rzeczy. *Bib. sar.* — Kości moję. *Często.*

Tato imienia. *Ś. 19.* — Ty dzieci. *Ś. 69.* — Ty jiste prawa.

St. 1503. 50. — Prawa, jeż się dotyczą... *Ś. 13.* — Nasza ustawienia wszystka. *Ś. 15.* — Usta moja. *Rk. med.*

2) Siemię jich (gich) na wieki sprawiono będzie. *Ps. 101. 59.* — Jich (gych). *Ś. 16.*

3) Przeciw jim. *Ś. 18.* — Tem dzieciom (dziecziom). *St. 51.* — Swem panom. *Tamże. 51.* — Nam (nąm) i naszem poddanem. *Tamże.* — Gdy jem będzie dana wina. *Tamże. 49.* — Gardzielam mojem (mogem). *Ps. Sym. 90.*

4) Przez ty, którzy ciądzani (czandzaany, grabieni). *Ś. 18.* — Iść do Prus, a ony wierze nauczać. *Chw.* — Policz nas między ty ubogie. *Skarga* — I wywiodł je na drogę. Z potrzebizn jich wywiódł je. *Ps. 106. 64.* — Położcie serca wasza we czci. *Ps. 47. 27.*

6) Zęby swymi (swimi). *Ps. 34.* — Między jimi. *Ś. 13.* — Grzechy mojimi. *Ks. 150.* — Twymi usty dostojnymi i słowy jest poćwierdzono. *Ks. 84.* — Między wszemi nieprzyjacioły mojimi. *Ps. 6. 3.*

7) W jichże (wgychże, w których). *Ks. 6.* — W nichże. *Bib. sar.* — W dnioch mojich.

III[cia] Odmiana.

Sciągnięta (określna, istno przymiotnikowa).

Słowa rodzajowane w odmianie istno przymiotnikowéj pozbyły się już w 1. przyp. l. poj. kształtu rzeczownikowego, dobrawszy w rodzaju męzkim zakończenie samogłoskowe **y** lub **i**, a w rodzaju nij. stałe **e** (zam. **o**); w rodz. żeń. końcówka rzeczownikowa **a** jest oraz przymiotnikową; np. młody, młoda, młode; taki, —a, —e; tani, —a, —e.

Całkowita odmiana słów rodzajowanych określna utworzyła się już w starosławiańszczyźnie z sciągnięcia (przy zmianach głosek ze względu na prawo dźwięczności) odmiany rzeczownikowéj z Zaimkiem osobistym: **ji, ja, je**, przez wszystkie przypadki, przezco słowa rodzajowane otrzymały znaczenie greckiego lub niemieckiego Przymiotnika z Rodzajnikiem określnym; n. p. dobr" -j(i) dobryj, dobra -ja, dobraja, dobro -je, dobroje.

W języku polskim utworzył się kształt przymiotnikowy z końcówek, jakie są u Zaimków **ty** (ten), **ji** (jen), z tą widoczną charakterystyką, że brzmienie **y** lub **i** (wyjąwszy 2. i 3. przypadek l. poj. rodz. męz. i nij.) przewagę wzięło nad rzeczownikowém brzmieniem **e** bez względu na rodzaj; tą sprawą język stanowczo odróżnił formy przymiotnikowe od rzeczownikowych, a tém samém pojęcie przedmiotu od pojęcia przymiotu.

Liczba pojedyncza.

Spółgłoska twarda. Spółgłoska miękka.*)

Przyp.	męzki, nijaki	żeński	męzki, nijaki	żeński
1. 5.	młodyj, młode — y	młoda	Bożyj (Bożyje) — y Boże	Boża
2.	młodego	młodyj (—ej)	Bożego	Bożyj (—éj)
3.	młodemu	młodyj (—éj)	Bożemu	Bożyj (—ej)
4.	jak 1. lub 2.	młodą	jak 1. lub 2.	Bożą
6.	młodym	młodą	Bożym	Bożą
7.	młodem poźniej: —ym	młodyj (—ej)	Bożem poźniej: —ym	Bożyj (—éj)**)

1. 5) W języku ludowym dotąd słychać: młodyj, dobryj, wielkij, zamiast młody, dobry, wielki. — W imię Bożyje (Boszye). *Ps. 17. 170.* — Aby szkodna igra kostek odrzucona była. *Ś. 53.*

2) Od języka lściwego (dolosæ). *Ps. 119. 70.*

Do własnyj (wlasznij) ziemie. Z Wielkij Polski. Czarnyj (czarnij) barwy. Lewyj (lewij) nogi. *Chw.* — Z ręki psiej. *Ps. 21. 12.*

3) Ku języku lściwemu. *Ps. 119. 70.*

4) W czas podobny. *Ś. 51.* — Mając ranę ukąszoną ode psa. *Ś. 52.*

6) Ciężkim (czꝍskim) sercem. *Ps. 1. 2.* — Przed obliczym wiatrowym. *Ps. 17. 9.* — Moją duszą (moję duszę) ucieszył wnętrznym (wnąthrznym) weselim. *Ks. 90.* — Słowem Bo-

*) Po spółgłosce miękkiej cienkiéj i po gardłowych **k**, **g** język polski wymawiał cienkie **i**, gdzie w paradygmie grube **y** wypadło; n. p. srogi, srogim, srogij itd.

) Już w pomnikowéj polszczyźnie tak, jak i poźniéj, pisownia była najczęściej etymologiczną w 2., 3. i 7. przypadku liczby pojedynczéj żeń. **ej, a w 6. i 7. męz. i nij. **em**, lecz wymawiano także: **yj** lub **ij**, **ym** lub **im**, czego dowodzą: 1. pojedyncze pojawy pisania wyraźnie **yj** lub **ij**, **ym** lub **im** za wymową ludową; — 2. brzmienia pieśni ludu, zgodne z wymową ludową dawniejszych czasów; — 3. przeważnie pomiędzy ludem dotąd utrzymana wymowa; — 4. kreskowanie samogłoski **e** (**éj**, **ém**) już w drugiéj połowie XVI. w. — Przeciwny kierunek wzięła narodowa wymowa czeska, w której zawsze brzmiało i brzmi: dobrej (nie dobryj), lub nawet tylko dobre. Smith (*Gram. d. pol. Spr. 6.*) uważa: »Wymowa zgłoski **ej** przechodzi na **y** lub **i**; dobréj brzmi jak dobry.«

żym. *Ps. 32. 17.* — Duszą łaczną nasycił dobrym. *Ps. 106. 64.* — Z polem czerwonym. *Chw.* — Z gwałtownym giełkiem (zgiełkiem). *Ś. 25.*

7) W zakonie Bożem. *Ps. 1. 2.* — W braniu a harnasowanym państwie. *Ś. 90.* — O poczciwym zachowaniu. *Rej.* — W przystojnym poważeniu. *Marc. z Urzed. Herbarz. 1595.* — W wielkim księstwie litewskim. *Bibl. brzes.* — W rybnym mnóstwie. *Jan. Dubr. o Rybnikach.* — Po Bożym narodzeniu. W tym szczęściu piérwszym. *Skar. Kaz. 1602.*

Przy jednym miasteczku na niektóryj górze. Po przewodnij niedzieli. — Walkę znowu poczęli, w któryj.... chorągiew, na któryj było (na ktorij belo).... *Chw.*

Liczba podwójna.

Przyp.	męzki, nijaki	żeński	męzki, nijaki	żeński
1. 4. 5.	młoda, młodzieji —dzie	młodzieji —dzie	Boża, Bożyji (-eji) —ży	Bożyji (– eji) —ży
2. 7.	młodu		Bożu	
3. 6.	młodyma		Bożyma	

1. 4. 5) Prawdzie Bożyji (Boszeij [Justitiæ Domini]). *Ps. 18. 10.*

3. 6) Przed oczyma gospodnowyma. *Ps. 108. 66.* — Dwiema ławnikoma włostnyma, acz (jeżeli) je ma, albo obcyma. *M. z R. 144.*

Liczba mnoga.

Przyp.	męzki, nijaki	żeński	męzki, nijaki	żeński
1. 5.	młody, młoda — dzi (w zawodzie znamienitym)	młode	Boży, Boża	Boże
2.	młodych		Bożych	
3.	młodym		Bożym	
4.	młode, młoda	młode	Boże, Boża	Boże
6.	młodymi		Bożymi	
7.	młodych		Bożych	

1. 5) Trzyje (trzy) Duchowie Święty (swęty). *Ps. Symb. 72.* — Ci jiści służebnicy. *Ś. 27.* — Juńcowie tłuści osiedli mię. *Ps. 21. 11.* — Ptacy niebiescy. *Ps. 8. 4.* — Nie trze (trzy) wiekuji (wieczni), ale jeden wiekuji (wieczny). *Ps. Symb. 72.* — Strzały mocnego ostre. *Ps. 119. 70.* — Mołwy Boże. *Ps. 106.* —

Wszystka usta lściwa (dolosa). *Ps. 11. 6.* — Wrota mosiądzowa. *Ps. 106. 64.*

4) Bo jeś ty pobił wszytki przeciwiające się menie. *Ps. 3. 2.* — Ale bojące się Boga chwali. *Ps. 14. 7.* — Ci są widzieli działa gospodowa. *Ps. 106. 64.*

6) Ze trzemi ufy tatarskimi. Nad drugimi ciałmi. *Chw.*— Krwawymi łzami. *Górn. Dworz.* — Pokusami wielkimi. *Skar. Kaz. 1602.*—Między morskimi i jeziornymi rybami. *Jan. Dubr. o Rybnikach.*

Stopniowanie.

Do stopniowania Przymiotników służył narostek **sz**, łączący się z tematem za pośrednictwem eufonicznéj zgłoski **ej** częściéj, niż w późniejszéj polszczyźnie.

Od:	wielik, —a, —o;	mił, —a, —o;
rzeczownikowo:	więt -sz, —a, —e;	mil -ej -sz, —a, —e;
przymiotnikowo:	więt -szy, —a, —e (lub więcszy);	mil -ej -szy, —a, —e.

Np. Więcszy (wąnczszi). *Ś. 13.* — Żądniejsza (Desiderabiliora) nad złoto i nad kamień drogi barzo, i słodciejsza nad miód i nad stredz (dulciora super mel et favum). *Ps. 18. 10.*

Sama zgłoska: **ej** (**éj**, **ij**, **yj**, **y**, starosł. **ej**, **ij** nawet **aj**) została cechą stopniowanego Przysłówka; n. p. więcej, więcéj, więcyj, więcy.

Nic pirwy (pirzwy), albo pośledziej. *Ps. Symb. 73.*

Stopień najwyższy objawiał się albo w tym samym kształcie, co wyższy [1]), albo téż dobiérał jaki Przyimek, zwykle **na-** (poźniéj **naj-**) lub **prze-**. [2])

[1]) Gospodnie Jezu Chryste! Ty wyższy kapłanie, Ty pirwy biskupie. *Ks. 88.*

[2]) Nawięcsze (nawączsze). *Ś. 20.* — Jezu Chryste namilejszy! *Ks. 102.*— Namilszy Jezu Chryste! ja grzeszna prosze Ciebie *Ks. 90.* — Już prosze Ciebie, przemilszy Jezu! *Tamże.*

C. Czasownik.

Czasownik w języku staropolskim, podobnie jak dziś, odmieniał się przez tryby (modi), czasy (tempora) i osoby (personæ), obfitszym jednakże był w czasy przeszłe trybu oznajmującego i w imiesłowy.

O konjugacyi w ogólności i podziale źródłosłowów.

Przez konjugacyę rozumiemy całość odmian, którym Czasownik ulega, wyrażając rozmaite względy stanu lub czynności nim objętéj.

Chcąc tworzyć rzeczone odmiany, dodajemy w języku polskim, podobnie jak w greckim i łacińskim, do części słowa stałéj i nieodmiennéj, a źródłosłowem (thema, Stamm) zwanéj, narostki (suffixa), które w ogólności zowią się końcówkami (terminationes).

Źródłosłów sam może być dwojakiéj natury. Jest on albo piérwiastkiem (radix, Wurzel) Czasownika, albo pochodnikiem, częstokroć dla oddania jakowegoś odcienia czynności lub stanu np. częstotliwości itp. z pierwiastku już wyprowadzonym. W ostatnim przypadku nazwiemy go źródłosłowem w ściślejszém znaczeniu.

W skutek tego dzielą się źródłosłowy na piérwiastkowe i pochodnie, a Czasowniki na dwa działy, tj. dział Czasowników piérwiastkowych i dział Czasowników źródłosłowowych. W obudwóch działach istotę źródłosłowu cechuje głównie brzmienie końcowe (Auslaut), które dlatego także głoską cechową, lub bacząc na jéj własność, wskutek któréj przybiéra końcówki, głoską przybiérającą zowią. Ponieważ zaś natura źródłosłowu przeważnie wpływa na tworzenie się form w odbywaniu konjugacyi, nim się przystąpi do rozbioru téjże w szczególności, konieczną jest rzeczą bliżéj poznać pojedyncze oddziały źródłosłowów polskich.

Iszy Dział słów piérwiastkowych.

W Czasownikach piérwiastkowych głoska przybiérająca czyli brzmienie końcowe piérwiastku (Wurzelauslaut) może być albo otwarte, jeżeli jest samogłoską, albo zamknięte, jeżeli jest spółgłoską, w którymto drugim przypadku nastąpić może jeszcze dalsza różnica spółgłoski niemej lub płynnéj.

1. Piérwiastki czyli źródłosłowy otwarte lub samogłoskowe mogą się kończyć:

a) na samogłoskę **a**; n. p. zna-ć, pwa-ć (pożniéj dufać, teraz ufać), igra-ć (pożniéj gra-ć), śmia-ć (audere i ridere), sia-ć, pia-ć (cantare), spia-ć (proficere), dzia-ć (facere), wia-ć, zia-ć (hiscere), chwia-ć, grza-ć, źrza-ć (maturescere, w którymto

Czasowniku, jak w wielu innych, a pod wpływem poprzedzających i następujących miękkich głosek cienczeje na **e**, przeto także żrzéć), prza-ć (lub przéć [æstuare]).

b) na samogłoskę **u**, np. czu-ć, żu-ć, su-ć, tru-ć, kłu-ć, psu-ć, z-u-ć (exuere), ob-u-ć (induere); lub

c) na samogłoskę **y**, będącą w takich źródłosłowach wedle dowodów gramatyki porównawczéj zcienczeniem poprzedzającéj, np. kry-ć, my-ć, ty-ć, wy-ć, itd.

d) na **i**, n. p. bi-ć, pi-ć, wi-ć, gni-ć, szy-ć, w którymto ostatnim Czasowniku **y** co do natury swojéj nie różni się od **i**, i jest tylko innėm téjże saméj głoski wyrażeniem.

2. Piérwiastki czyli źródłosłowy zamknięte czyli spółgłoskowe, a w szczególności zamknięte spółgłoską niemą, w których brzmieniu końcowém może być

a) spółgłoska zębowa: t, d, s, z, n. p. pléść (zamiast plet-ć, piérwiastek plet lub raczéj plot), gniéść (piérw. gniot), mieść (piérw. miot), kleść (piérw. klet), róść (piérw. rost), kwieść lub kwiść (piérw. kwiet lub kwit), cześć (piérw. czt); paść (piérw. pad [cadere]), kłaść (piérw. kład), kraść (piérw. krad), bość (piérw. bod), wieść (piérw. wiod [ducere]), iść (piérw. id), gąść (piérw. gąd [psallere]), prząść (piérw. prząd); następnie piérwiastki jad (ztąd najprzód: jadę i pochodne na wzór częstotliwych jachać, [vehi]; a powtóre: jeść, [vesci]); wied (ztąd wiedzieć), dad (ztąd dać), i siad (ztąd sieść, w którymto Czasowniku jednak głoska piérwiastku środkująca (Stamminlaut) przyjmuje w formach, z czasem teraźniejszym zpowinowaconych brzmienie nosowe; przeto n. p. siądę, siądź, siędziesz, itp.); nieść (piérw. nios lub nies), paść piérw. pas [pascere]), trząść (piérw. trząs), wieźć (piérw. wioz lub wiez [vehere]), gryźć (piérw. gryz), léźć (piérw. laz lub lez), grząźć (piérw. grząz) i t. d.

b) gardłowa **k**, **g**; n. p. rzéc (piérw. rzek), ciéc (piérw. ciek), piéc (piérw. piek), siéc (piérw. siek), tłuc (piérw. tłuk), wléc (piérw. wlek lub wlok), strzédz (piérw. strzeg [custodire]) strzydz (piérw. strzyg [tondere]), módz (piérw. mog), biédz, (piérw. bieg), lédz (piérw. lg [procumbere]), żédz (piérw. żeg [accendere]), prządz (piérw. prząg [intendere]), siądz (piérw. siąg [attingere]), lądz (piérw. ląg [foetare]); i tp.; nakoniec

c) **wargowa b** w Czasownikach: grześć (piérw. **grzeb**) i **skuść** (piérw. **skub**).

3. Do piérwiastków płynnych liczą się:

a) najprzód te, które nie mając wyraźnéj głoski przybiérającéj, nacechowane są w ogólności **brzmieniem nosowém**, wzmacniającém się w niektórych formach aż do samogłoski **ą**, w innych zaś występują w postaci spółgłoski **m** lub **n**; n. p. dąć (piérw. **dm**), żąć (piérw. **żm**, [constringere]) [1]), żdżąć (piérw. **żdżm**, to samo co kłóć) [2]), jąć (piérw. **jm**), ciąć (piérw. **tn**), piąć (piérw. **pn**), miąć (piérw. **mn**), żąć (piérw. **żn**, [demetere]), (po-) cząć (piérw. **czn**), kląć (piérw. **kln**) itd.

b) następnie te, które, mając głoskę przybiérającą płynną **n**, **r**, **l**, **w**, dla braku pewnéj samogłoski piérwiastkowéj, na któréjby w toku odmian oprzéć się mogły spółgłoski, opiérają je na samogłoskach nie należących do piérwiastku, a mieszczących się wedle rozmaitości form raz bezpośrednio przed końcówkami, inną razą jakoby przez przekładnię przed przybiérającą, wzmacniając tym sposobem brzmienie piérwiastku, środkujące w języku starosławiańskim, a może i staropolskim półsamogłoskowe aż do stopnia brzmienia wyraźnie samogłoskowego; n. p. gnać (piérw. **gn**; cz. ter. żonę, żeniesz, żenie [3])); próć (piérw. **pr**), prać (piérw. **pr**), brać (p. **br**), drzéć (piérw. **dr**), mrzéć (piérw. **mr**), przéć (piérw. **pr**), (rozpo-) strzéć (piérw. **str**), wrzéć (piérw. **wr**, [claudere]), wreć (piérw. **wr** [bullire]), żréć (piérw. **żr**), mléć (piérw. **ml**), pleć (piérw. **pł**), kłóć (piérw. **kł**), słać (właść. stłać; piérw. **stł**), słać (piérw. **sł**), zwać (piérw. **zw**), rwać (piérw. **rw**) itp.

[1]) Słowa Boże... dziwnie żmie i kręci, ale próżno. *Żrn. Psalt. 3. 79. 6.*

[2]) Jastrząb gołębicę żdżmie pazury. *Tward. W. D. 2. 149.*

[3]) Córka jego idzie, żonąc trzodę twą. *Leop. Genes. 29. 6.* — Czasem to tego, to owego żonie. *P. Koch. Jeruz. wyzw. 192.* — Tam z gór rzeka żenie. *Karp. 1. 49.* — Krwawe strumienie żoną duszę od ciała aż w piekielnie cienie. *Krajew. Chim. B. 3. 6.*

2gi Dział słów pochodnich czyli sciśle źródłosłowowych.

Spólném znamieniem źródłosłowów pochodnich jest zakończenie samogłoskowe. Rodzaj wyjątku stanowią tu jedynie źródłosłowy

z zakończeniem płynném, o ile naśladują pierwszy dział źródłosłowów płynnych pierwiastkowych, podnosząc niekiedy brzmienie nosowe aż do ważności samogłoskowéj, które w innych formach ogranicza się na odpowiedniém znaczeniu spółgłoskowém.

Śledząc rozmaitość cech źródłosłowów pochodnich, znajdujemy w nich następujące brzmienia końcowe:

a) najprzód **a** z poprzedzającą głoską twardą, nie wywołującą zcieńczenia téjże samogloski na **e** n. p. w słowach: działa-ć, kocha-ć, woła-ć, gada-ć, gaba-ć, pana-ć [1], wielicza-ć (magnificare), słusza-ć, przyja-ć (providere) [2], zgiba-ć, spowieda-ć (pradicare), wznasza-ć, odima-ć, poklina-ć, płaka-ć, depta-ć, gwizda-ć, pisa-ć, maza-ć, bruka-ć, struga-ć, troska-ć (się), kopa-ć, rąba-ć, kłama-ć, ora-ć, kaja-ć (się), liza-ć, wyrażających w skutek przekształcenia pierwiastku po większéj części częstotliwość, a przynajmniéj ciągłotliwość.

Do tychże policzyć także należy źródłosłowy, w których, jeżeli pierwiastek kończy się brzmieniem samogłoskowém, głoskę przybierającą poprzedza samo **w**, n. p. wyznawa-ć, kiwa-ć, naléwa-ć, zaś zgłoska **yw** lub **ow**, będąca wedle prawideł w gramatyce porównawczéj uznanych, wzmocnieniem samogłoski **u**, odpowiadającéj brzmieniu spółgłoskowemu **w**, jeżeli zakończenie pierwiastku jest spółgłoskowe, lub w języku starosławiańskim półsamogloskowe, np. darowa-ć (piérw. dar), panowa-ć (piérw. pan [poźniéj rozkazywa-ć]), itp.

[1]) A on panać będzie ludziom. *Ps. 21. 22.* — Będzie panać (dominabitur). *Ps. 9. 5.*

[2]) Przyjaj mi tego, abych ja mogła przyjąć Ciebie, Jezu Chryste! *Ks. 105.*

b) Źródłosłowy, kończące się na **i**, które w słowach wyrażających czynność przechodnią zostaje niezmienne, przeciwnie w słowach nieprzechodnich (intransitiva) wzmacniając się przechodzi w pewnych formach w **je**, przemieniające się przed twardemi końcówkami czasów przeszłych organicznie i duchowi języka polskiego odpowiednio w pełniejsze **ja**: np. mówi-ć, uczy-ć, juczy-ć, głuszy-ć, służy-ć, morzy-ć, święci-ć, wodzi-ć, kusi-ć, kupi-ć, robi-ć, błogosławi-ć, plami-ć, kaźni-ć, (corripere), chwali-ć, bydli-ć (habitare, existere), stroi-ć (operari),

d ż d ż y-ć, m s z y-ć, k r z y-ć, l ż y - ć, t l i-ć, ś l n i-ć, m ś c i-ć, m d l i-ć, m g l i-ć, t k w i ć, d r w i-ć, ć m i-ć, ś n i-ć, c z y n i-ć, t w o r z y-ć, radzi-ć, czci-ć; słyszéć, (piérw. s ł u c h, źródł. s ł y s z y), milczéć (piérw. m i l k, źródł. m i l c z y), leżéć (piérw. l g, źródł. l e ż y), k i p i é ć (źródł. k i p i), c i r p i é ć (źródł. cirpi), mżéć (źródł. mży, starosł. mżati, lusciosum esse), drżéć (źródł. d r ż y), źrzéć (źródł. ź r z y), patrzéć (źródł. p a t r z y), brzmiéć (źródł. b r z m i), pomniéć (źródł. p o m n i od starosł. m'n j e t i [putare], ztąd: sumienie), itd.

c) Następnie **je**, przechodzące przed końcówkami, poczynającemi się twardą głoską, co się mianowicie dzieje w czasach przyszłych, na piérwotniejsze, jak się zdaje, **ji**. Zródłosłowy tego oddziału, będące pochodnikami imion przymiotnych, wyrażają stan nieprzechodni (intransitiva). Ponieważ im niekiedy odpowiadają źródłosłowy na **i**, wyrażające stan czynny (np. z i e l e n i ć), łatwoby można w zakończeniu **je** widziéć wzmocnienie zakończenia **i**, będące językowi środkiem wyrażenia stanu nieprzechodniego, poczynającego się (inchoativa), np. zieleniéć (piérw. z i e l o n, źrodł. z i e l e n i e), rdzewiéć (piérw. r d z a, r d z a w y, źrodł. r d z e w i e), kruszéć (piérw. k r u c h, źrodł. k r u s z e), dniéć (piérw. d'n, źrodł. d n i e), kamieniéć (piérw. k a m y lub k a m i e ń, źródł. kamienia).

d) Nakoniec źródłosłowy płynne, utworzone z piérwiastków przez dodanie brzmienia nosowego, stopniującego się przed końcówkami z zaczęciem spółgłoskowém, którego nie poprzedza łącznik **ą**, w innych formach zaś zatrzymującego ważność spółgłoski płynnéj **n**: tak n.p. c i ą g n ą-ć, d ź w i g n ą-ć, s p a d n ą-ć, w s p o m i o n ą-ć. Zródłosłowy tego oddziału wyrażają po większéj części jednotliwą dokonaność; są jednakże i z znaczeniem niedokonaném, jak: t o n ą-ć, g i n ą-ć, r z n ą-ć, k w i t n ą-ć, i t. d.

O konjugacyi w szczególności.

Podział źródłosłowów na rzędy i oddziały znajduje głównie zastósowanie w tworzeniu c z a s u t e r a ź n i e j s z e g o i form z tymże zpowinowaconych, gdyż reszta form u wszystkich Czasowników mniéj więcéj jednostajnym sposobem wyprowadza się z piérwiastków i źródłosłowów. Ze względu na to następujący wykład rozpoczyna się od c z a s u t e r a ź n i e j s z e g o, którego forma, jak wiadomo, u Czasowników dokonanych wyraża c z a s p r z y s z ł y d o k o n a n y.

I. Czas teraźniejszy (względnie przyszły dokonany).

1. Tryb oznajmujący.

Piérwotne końcówki tego czasu, mianowicie w języku starosławiańskim są następujące:

	Liczba pojedyncza.	*Liczba podwójna.*	*Liczba mnoga.*
1. osoba	— m (i)	— wa	— my
2. „	— si	— ta	— te
3. „	— t (i)	— ta	— nt (i)

Już w języku starosławiańskim zakończenie samogłoskowe 1széj i 3ciéj osoby liczby poj., jakoteż 3ciéj osoby l. mn. zamieniło się w miękczącą półsamogłoskę ь; język polski zaś je zupełnie odrzuca, a w osobie 3ciéj liczby poj. i mn. nawet spółgłoskę t, która się przechowała tylko w jest, dawniéj jeść. *(Ps. 103. 60.)* [1])

[1]) Jemu nie jeść (geszcz) czysta i sąt. *Smotr. Protest. przec. Sobor.*

Końcówka starosławiańska 2giéj osoby liczby poj. **si** przechodzi w języku polskim albo na **ś**, mianowicie w słowach jeś [2]) i byś, lub równie, jak niekiedy w starosławiańszczyźnie, na **szy**, z czego w polszczyźnie tworzy się **sz.** [3])

[2]) Zali nie jeś ty mąż. *Bibl. sar.*

[3]) A jako zakrycie przemieniszy. *Ps. 101. 58.*

Osoba 1sza liczby podw. wedle teraźniejszego stanu badań na polu starosławiańszczyzny miała właściwie końcówkę **wie**, ta atoli poźniéj za wpływem zakończeń zaimkowych, z których końcówki konjugacyi powstały, zamieniła się na **wa**, i tak zatrzymaną została w niniejszym wykładzie z tego powodu, że w pomnikach języka polskiego znajduje się tylko ta ostatnia postać końcówki 1széj osoby liczby podw. [4])

[4]) Nim dojdziewa do cmentarza, kawał ci drogi. *Wojc.* — Już jedziewa od ołtarza. *Pieśń ludu.*

Końcówka 2giéj osoby liczby mn. **te** w języku polskim, wedle którego zasad samogłoska **e** wywiéra miękczący wpływ na poprzedzające spółgłoski, przechodzi prawidłowo na **cie**, i przechowała się w téj formie dodziśdnia.

W skutek wyłożonych tu przemian **końcówki czasu teraźniejszego** w języku polskim przybrały następującą postać:

	Liczba pojedyncza.	*Liczba podw.*	*Liczba mnoga.*
1. osoba	— m	— wa	— my
2. „	— ś, —szy, —sz	— ta	— cie
3. „	(—t, —ć)	— ta	— n (— nt)

Końcówki przylegają do źródłosłowu albo bezpośrednio, albo za pośrednictwem nowéj głoski, kojarzącéj dwie główne części składowe każdéj formy Czasownika w jednę całość, a nazwanéj **łącznikiem** (Bindelaut). A tak wyróżniając dwojaki sposób dodawania końcówek do źródłosłowu, otrzymujemy **dwojaki rodzaj konjugacyi** w czasie **teraźniejszym** (względnie przyszłym dokonanym), mianowicie: konjugacyę **bez łącznika**, także **mocną**, i konjugacyę **z łącznikiem**, także **słabą** nazwaną; przyczém jeszcze i na to uważać należy, że w 3ciéj osobie liczby mn. także i konjugacya mocna przybiéra łącznik, wzmacniając głoskę nosową aż do stopnia brzmienia samogłoskowego w staréj polszczyźnie ǫ, w nowszéj ą.

Jakkolwiek konjugacya mocna, nie przybiérająca łącznika, dawniejszą jest w sławiańszczyźnie od słabéj, mało jednak źródłosłowów przechował język polski, odmieniających się piérwotnie wedle jéj wzoru. Przedewszystkiém należą do nich źródłosłowy **jes**, **jad**, **wied** i **dad**.

Od piérwszego z tych źródłosłowów mamy czas teraźniejszy Czasownika posiłkowego: **jesm**, **jeś**, **jest** (**jeść**); **jeswa** (*Ps. 54. 15.*), **jesta**, **jesta** (*Ps. 22. 5.*; *39. 15.*); **jesmy** (*Ps. 32. 21. 22.*; *43. 19.*), **jeście** (*Ps. 81. 6.*); a w 3ciéj osobie liczby mn. po odrzuceniu wstępnego **je**, **są** (albo **sąt**).

Uwaga. W teraźniejszym języku **jeśmy**, równie jak i w okolicach, gdzie w uściech ludu zachowała się jeszcze forma liczby podwójnéj, słyszéć się dają formy: **jeśwa**, **jeśta**, **jeśta** itp. We wszystkich tych i podobnych przypadkach wszystkich osób liczby podw. i 1széj osoby liczby mnogiéj miękczenie **s** (**ś**), pomnikom staropolskim obce, jest nieorganiczne, spowodowane jedynie analogią 2giéj osoby liczby pojedynczéj **jeś** i 2giéj osoby liczby mnogiéj **jeście**.

Co do konjugacyi **reszty trzech rzeczonych źródłosłowów** należy uważać najprzód następujące prawidła, wzięte z zasad gramatyki bądź porównawczéj sławiańskiéj w ogólności, bądź polskiéj;

1. Zakończenie źródłosłowu spółgłoskowe zębowe **d** już w języku starosławiańskim w 1széj osobie liczby poj., podw. i mn. zléwa się przez przypodobnienie z wstępną spółgłoską końcówki, zkąd powstają formy: jam, jawa, jamy; wiém, wiéwa, wiémy; dam, dawa, damy. Jeszcze i podziśdzień sześć ostatnich form znajdujemy wiernie zachowanych w języku polskim; może być, że i formy: jam, jawa, jamy kiedyś zupełnie odpowiadały pobratymczym formom języka starosławiańskiego, wiadomo jednak, że, czyto za wpływem wstępnéj spółgłoski miękczącéj **j**, któréj w 1széj osobie liczby poj. mógł także towarzyszyć wpływ piérwotnie miękkiego zakończenia na **mi** (мь), czyto za wpływem analogii z podobnym mu Czasownikiem wiém, wiéwa, wiémy, czy nareszcie za wpływem obu tych względów w ciągu rozwoju językowego zmiękczało brzmienie **a** na **é**; zkąd powstały formy: jém i jémy, którym odpowiadać może tylko jéwa, jako 1sza osoba liczby podwójnéj.

2. Podobnie zléwa się zakończenie zębowe źródłosłowu z wstępném **s** 2giéj osoby liczby pojedynczéj. A tak mamy w języku starosławiańskim formy: jasi, wiesi, dasi, z których język polski musi utworzyć: jeś, jészy, jész; wieś, wiészy, wiész; daś, daszy, dasz. Widzimy, że jész, wiész i dasz jeszcze w dzisiejszéj mowie jest używane, a cienczenie samogłoski **a**, wstępującéj między dwie miękkie spółgłoski **j** i **sz**, do prawideł języka polskiego zupełnie zastosowane.

3. Wedle systemu głoskowego w języku sławiańskim zmienia się zębowa spółgłoska przed inną zębową na **s**. Ztąd źródłosłowy, o których mowa, tworzą w języku starosławiańskim 3cią osobę liczby poj.: jastj, wiéstj i dastj; 2gą i 3cią osobę liczby podw.: jasta, wiesta, dasta; a 2gą osobę liczby mn.: jaste, wiéste, daste; co wszystko, do systemu głoskowego języka polskiego zastosowane, oddać powinno

w 3ciéj osobie liczby poj.: jeść, wieść, daść;
w 2giéj i 3ciéj osobie liczby podw.: jasta (jesta), wiesta, dasta;
w 2giéj osobie liczby mn.: jeście, wieście, daście.

Lecz najprzód, ponieważ język polski, jak się wyżéj pokazało, stale odrzuca zakończenie **t** w trzecich osobach liczby poj. i mn., rzeczona zmiana zębowego **d** na **s** stała się niepotrzebną, a po od-

rzuceniu tegoż, w skutek wynikłości językowéj, nie sprzyjającéj zakończeniom słów na **d** lub **t**, zostało wcale zgodnie z duchem języka: jé, wié, da.

Co się tyczy 2giéj osoby liczby mn., pewną jest rzeczą, że te Czasowniki utraciły syczącą, która powinna poprzedzać końcówkę, a z tego możnaby wnosić, że jéj i liczba podw. nie miała. Chociaż to twierdzenie jeszcze dowodu potrzebuje, jednakowoż formy: jata (jéta), wiéta, data, następnie jecie, wiecie, dacie, bez naciągnienia prawideł gramatycznych sprowadzić się dają z łatwością do zlania się dwóch językowych **d** i **t** zapomocą przypodobnienia, z resztą nie obcego językom sławiańskim.

4. Jak się powiedziało już wyżéj, końcówka 3ciéj osoby liczby mn. łączy się zawsze z źródłosłowem za pośrednictwem łącznika. Łącząc tak samogłoskową końcówkę **ȸ** lub **ą** z źródłosłowy: jad, wied i dad, dodać jeszczy należy tę uwagę, że jak w języku starosławiańskim, tak i polskim wsuwa się jeszcze pomiędzy nadmienione dwie części składowe téj 3ciéj osoby brzmienie miękczące, wyobrażane w ogólności przez spółgłoskę **j**, które atoli w danym przypadku objawia się w zmiękczeniu zakończenia źródłosłowowego, przemieniając je wedle zasad głoskowych języka polskiego na **dz**; ztąd: jedzȸ, wiedzȸ, dadzȸ (jedzą, wiedzą, dadzą).

Inne źródłosłowy polskie ulegają w zasadzie konjugacyi słabéj, przybiérającéj łącznik w celu utworzenia form trybu oznajmującego w czasie teraźniejszym. Niektóre wyjątki, o których będzie poniżéj mowa, są, jak tego uczy gramatyka porównawcza, a po części i pogląd na pomniki staropolskie, tylko skutkiem ściągnięcia wyrazów, nie będącego bez analogii w niektórych innych, osobliwie klassycznych językach.

Zajmuje zaś miejsce łącznika w 1széj osobie liczby pojedynczéj i 3ciéj liczby mnogiéj brzmienie samogłoskowe, utworzone wokalizacyą brzmienia nosowego, będącego końcówką tych dwóch osób. Wyraża je pisownia staropolska znakiem **ȸ** niepewnego brzmienia, które w nowym polskim języku w 1széj osobie liczby pojedynczéj brzmi jak **ę**, w 3ciéj liczby mnogiéj zaś jak **ą**. *) Reszcie osób czasu teraźniejszego służy łącznik **e**.

*) (Wylewajȸ przed obliczym jego modlitwȸ mojȸ, i zamȸt mój przed nim spowiedajȸ [pronuncio]. (*Ps. 141. 85.*)

Chcąc przeto Czasownik polski, ulegający konjugacyi słabéj, odmieniać przez osoby trybu oznajmującego, w czasie teraźniejszym należy dodawać do źródłosłowu końcówki zapomocą właściwego łącznika, zachowując prócz tego zasadę, że jeżeli brzmieniem końcowém źródłosłowu jest samogłoska, dla połączenia jéj z łącznikiem wtrąca się między nie **j**; a jeżeli niém jest spółgłoska, natenczas łącznik **e** na tęż wywiéra wpływ miękczący. Ztąd wypływają formy: znaję, znajesz itd.; sieję, siejesz itd.; czuję, czujesz itd.; kryję, kryjesz itd.; biję, bijesz itd.; plotę, pleciesz, plecie itd. — plotą; dmę, dmiesz, dmie itd. — dmą; gędę, gędziesz, gędzie itd. — gędą; niosę, niesiesz, niesie itd. — niosą; wiozę, wieziesz, wiezie itd. — wiozą; itd.

Są jednak niektóre wyjątki, które wobec tu wyłożonéj zasady stoją jakoby nieforemności, mogące się jednak sprowadzić do głównych zasad konjugacyi, i wytłumaczyć się z tychże, mianowicie:

N a j p r z ó d: Wszystkie piérwiastki, zakończone na **a** twarde, np. z n a - ć, jakotéż niektóre na **je**, np. ś m i é - ć, nareszcie znaczna ilość źródłosłowów pochodnich na **a**, w trybie oznajmującym czasu teraźniejszego nie przyjmują łącznika osobliwie w poźniejszéj epoce rozwoju językowego, prócz 3ciéj osoby liczby mnogiéj. Wnosićby ztąd można, iż ulegają konjugacyi mocnéj, jak: j é m, w i é m i d a m; lecz bacząc na konjugacyę tych słów w języku starosławiańskim, gdzie toż zawsze—, i w języku pomnikowym polskim, gdzie po największéj części odbywa się z łącznikiem, form mocnych, a w teraźniejszym języku już wyłącznie używanych nie podobna tego inaczéj tłumaczyć, jak że są prostém s c i ą g n i ę c i e m (contractio) piérwotnych przydłuższych form z łącznikiem*).

*) Kto z n a j e moc gniewu Twego. *Ps. 89. 53.*— Bo on z n a j e złożenie nasze. *Ps. 102. 59.*— Król p w a w gospodna. *Ps. 20. 11.*— Przez twe wielkie cirpienie mnie, Boże, dzisia rozumiéj, kolana tobie z g i b a j ę ku chwale twéj, i ręce tobie s k ł a d a j ę**).

P o w t ó r e: Część źródłosłowów na **a**, licząc w nie źródłosłowy na **wa** (**awa, ywa**, lub **iwa** i **owa**) ulega innemu rodzajowi skrócenia w czasie teraźniejszym i formach z tymże spowinowaconych. Po wyrzuceniu zakończenia źródłosłowowego **a**, końcówki osobowe wraz z łącznikiem i poprzedzającym przydechem miękczącym **j**, zléwają się z tak obciętym źródłosłowem, miękcząc odsłoniętą spółgłoskę **k** na **cz**, **ch** i **s**

**) Porów. *Schleicher's Formenlehre der kirchenslav. Spr. Bonn. 1852. S. 195.*

na **sz**, **g** i **z** na **ż**, **t** na **c** (czasem na **cz**), **d** na **dż**; wargowe zaś **b**, **p**, **f**, **m**, jakotéż płynne **r** w sposób zwykły. Kiedy zaś w źródłosłowach na **awa**, **ywa** (**iwa**) i **owa**, **w** poprzedza zakończenie źródłosłowu, po odrzuceniu tegoż **yw** (**iw**) i **ow** przechodzi na **u**, zaś **aw** na **a**.

Ztąd płakać	ma	czas	teraźniejszy	płaczę;
pisać	„	„	„	piszę;
dychać	„	„	„	dyszę;
strugać	„	„	„	strużę;
mazać	„	„	„	mażę;
deptać	„	„	„	depcę (depczę);
świstać	„	„	„	świszczę;
gwizdać	„	„	„	gwiżdżę;
kopać	„	„	„	kopię;
orać	„	„	„	orzę;
kajać (się)		„	„	kaję (się);
dawać	„	„	„	daję;
pisywać	„	„	„	pisuję;
panować	„	„	„	panuję itd.

Jednakowoż nie idzie za tém, iżby wszystkie źródłosłowy, do téj klassy należące, miały wyłącznie sposobem tutaj wskazanym urabiać formy czasu teraźniejszego: przeciwnie jest wiele takich, które oprócz czasu teraźniejszego na **-ę**, **—esz** itd., tworzą tenże na **—am**, **—asz** itd., n. p. dych-am, gwizd-am a niektóre n. p. kiwać, jakotéż Czasowniki na **ewać** i **uwać** nie mają innego czasu teraźniejszego, jak na **—wam**, **—wasz** itd. Co się tyczy źródłosłowów na samo tylko **a** (nie na **awa**, **ywa**, lub **owa**), trudno jest określić, które z nich sciągają końcówki czasu teraźniejszego na **—am**, **—asz**, **—a** itd., a które na **—ę**, **—esz**, **—e** itd. To jedynie zauważyć można, że źródłosłowy, w których brzmienie końcowe **a** poprzedzone jest przez **sk**, **st**, lub spółgłoskę wargową, np. plaskać, szelestać, skubać, łapać, kłamać, przeważnie—, źródłosłowy zaś w których zgłoska **ot**, **et**, **at**, lub głoska **t** poprzedza zakończenie źródłosłowowe, a które wyrażają czynność trwałą, końcówki czasu teraźniejszego zawsze sciągają na **ę**, **—esz** itd. np. kłopocę, itd.

Potrzecie: Źródłosłowy pochodne na **i** łączą obadwa dotąd wyłożone sposoby sciągania końcówek czasu teraźniejszego z zakończeniem źródłosłowowém. W 1széj bowiem osobie liczby pojedynczéj i 3ciéj liczby

mnogiéj zléwa się zakończenie źródłosłowowe **i** z końcówką, czyli raczéj z łącznikiem też poprzedzającym tak, iż się zdaje zupełnie niknąć, np. m o ł w i ę, m o ł w i ą, zamiast m o ł w i j ę, m o ł w i j ą. W innych osobach przeciwnie zakończenie źródłosłowowe pochłania łącznik **e** tak, iż konjugacya zupełnie zdaje się odbywać bez łącznika np. m o ł w i s z itd. W innych językach sławiańskich, a mianowicie czeskim 1sza także osoba liczby pojedynczéj idzie za tym przykładem, i brzmi n. p. w obecnym przypadku: m l ů w i m.

P o c z w a r t e: Wypada jeszcze wspomniéć o właściwościach niektórych piérwiastków płynnych w tworzeniu czasu teraźniejszego.

Rzekło się już powyżéj, że piérwiastki, mające głoskę przybiérającą **n, r, l, w**, dla braku pewnéj samogłoski piérwiastkowéj przybiérają takową w toku odmian, a mianowicie w czasie teraźniejszym ją albo przed zakończeniem źródłosłowu płynne wtrącają, np. ż o n ę, p o r ę, b i o r ę, itd., albo zupełnie odrzucają, np. m r ę, w r ę. ż r ę, itd.

Zakończone zaś na **l**, np. **ml, pl, stl**, nie tylko przed **l** wtrącają miękczące **e**, ale prócz tego miękczą **l** samo w 1széj osobie liczby pojedynczéj i 3ciéj liczby mnogiéj, np. m i e l ę, m i e l ą; p i e l ę, p i e l ą; s c i e l ę, s c i e l ą. To miękczenie spostrzegać się daje także w niektórych na **w**, np. z o w i ę lub z o w ę (lub zwę), r w i ę obok r w ę, itd.

2. Tryb rozkazujący (Imperativus).

Znamieniem trybu rozkazującego jest p i é r w o t n i e m i ę k c z ą c a s a m o g ł o s k a **i** (lub **y** po spółgłoskach grubych); np. k l n i, ż r z y, s p i, s ł y s z y, c z y n i, m o ł w i, b ą d z i [1]. Poźniéj temata bez środkującéj samogłoski przybrały narostek **j**, np. k l n i j, ż r z y j, s p i j [2]), a w tematach o środkującéj samogłosce znamię **i** lub **y** utkwiło w zmiękczonéj spółgłosce, n. p. s ł y s z, c z y ń, m o ł w, b ą d ź [3]). Inne temata c z y s t e (na samogłoskę) mają sam ów narostek **j**, a niektóre płynne temata mają go z łącznikiem **e**; np. g r a-j, d z i a ł a-j, k r ó l u-j, t r z-é-j.

Przed spółgłoskami narostków osobowych

w liczbie podw. 1. osobie: — **wa**,
2. i 3. osobie, — **ta**;
w liczbie mn. 1. osobie: — **my**,
2. i 3. osobie: — **cie**, (starosł. **te**)

pierwotne znamię **i** lub **y** gubi się już równocześnie w zmiękczeniu poprzedzającéj spółgłoski:

Liczba poj.	osoba 2. i 3.	bądzi (bądź),	piszy (pisz);
Liczba podw.	osoba 1.	bądziwa (bądźwa),	piszywa (piszwa),
	2. i 3.	bądzita (bądźta),	piszyta (piszta);
Liczba mn.	osoba 1.	bądzimy (bądźmy),	piszymy (piszmy),
	2. i 3.	bądzicie (bądźcie),	piszycie (piszcie).

Zatraconą cechę na osobę 3. liczby mn. **zastępowano cechą 2.** osoby téjże liczby.

[1]) Zjiści (szysczi) nam, spuści (spwsczi) nam. *B. R.* — Zaszczytca nasz, przyźrzy (przisrzi), Boże! (Protector noster, aspice Deus!). *Ps. 83. 49.*

[2]) Nie kry (poźniéj: kryj). *Ps. 118. 71.*

[3]) Tedy (strona) skazana bądź (bącz). — Bądź (bancz) skaran. *Ś. 22.* — Nie mołw (molw). *Ps. 18. 10.*

[4]) Gądzicie (gǫdzycze, gądźcie [psallite]). *Ps. 134. 81.* — Osromoceni bądźcie (confundantur). *Ps. 85. 50.* — Spadńcie (decidant). *Ps. 5. 3.*

3. Imiesłów czynny czasu teraźniejszego.

a. Nie przypadkowany (przysłówkowy).

Znamieniem nie przypadkowanego imiesłowu czasu teraźniejszego (zwanego mylnie: gerundium) był piérwotnie narostek **t**, zmiękczony w języku polskim na **c**, z nosowym w końcówce podgłosem **ąc**. Tenże narostek **c** odpadał w rodzaju męzkim i nijakim (porównaj temat: cieląt, cielęt-a, cielęć-a, 1. przyp. cielę), zostawiając samę nosową samogłoskę **ę** lub **ą**, która w pewnych Czasownikach zamieniała się na powinowate grube **y**. W rodzaju żeńskim była całkowita końcówka **—ęcy**, lub **—ący**. Jednakże język staropolski już nie rozróżniał tu rodzajów, więc też powyższe dwie formy **ę, ą (y)**[1]) i **—ęcy, —ący**[2]) na wszelki rodzaj się znachodzą.

[1]) Czekaję (czekają, czekaiǫ), czekał jesm gospodna. *Ps. 39. 22.* — Ty wstanę (wstaną) zmiłujesz się Syon (Tu exsurgens misereberis Sion). *Ps. 101. 58.*—Walek (Falek) nadjidą (nathydą), wziął jemu miecz z tobolą. *Ś. 52.*

Lucyl nie chciał, żeby jego pisma nieukowie i nader uczeni ludzie czytali, że, pry [twierdząc, prawiąc, odpiérając, argumentując]*),

*) W Lindem: pry, pri, wyłożone przez prawi, mówi. Gdyby to było 3cią osobą liczby poj., musiałoby pochodzić od Czasownika, którego nie

nieukowie nie będą nic rozumiéć, a uczeni więcéj, niż ja. *Modrz. Baz. 3.* — Tak pogaństwo mówiło do chrześcian, co z katowni ciała męczenników wyrywali: „Będą je, pry (twierdząc, argumentując), za bogi chwalić“. *Skar. Kaz. 441.*

[2]) Spiewajęcy dokonać czegoś; stojęcy (stojący) pisać, leżący itp. *Wyrażenia, podziśdzień używane w mowie potoczonéj.* — Niewiele więc myślęcy, puściłem z garści gęsią stopę. *Pow. gmin.*

b. Przypadkowany.

α) W kształcie rzeczownikowym.

Imiesłów czynny czasu teraźniejszego (w starosławiańszczyźnie), **przypadkowany kształtem rzeczownikowym** stara polszczyzna oprócz 1go przyp. miała tylko w 4. przyp. równym 1mu na **ąc**; zresztą był on już nieodmiennym.

Igrając (jigrający) kostki na pożyczki,..... nie powinien..... *Ś. 54.* — I nalazłasta Saula leżąc a spiąc (leszϕcz a spyϕcz [leżącego i spiącego]). *Bib. sar.*

β) W kształcie przymiotnikowym.

Ten sam imiesłów rodzajował i przypadkował się także, jak wszelki Przymiotnik w odmianie istno przymiotnikowéj:

Liczba poj.			*Liczba podw.*			*Liczba mnoga.*		
męzki,	żeński,	nijaki	męzki,	żeński,	nijaki	męzki,	żeński,	nijaki
— y,	— a,	— e,	— a,	— y,	— y,	— y,	— e,	— a,
— ego,	itd.			— u,			— ych,	
— emu,	itd.			— yma,	itd.		— ym,	itd.

Bóg nie chcący złego. *Ps. 5. 3.* — Poddani bydlący (mieszkający, od bydlić). *Ś. 13.* — O idących na wojnę. *Ś. 55.*

---

ma w żadnym języku sławiańskim. Co innego znaczy: przéć, przał, przę, przysz, przy,— prżą; przeczyć (starosł. prieti, prią, priszi, kłócić się uczenie [contendere, κρίνεσθαι]); zaś przéć, pchać, odpiérać, podpiérać, argumentować (fulcire ἐρείδειν), parł (od-parł) ma czas teraźn.: prę, prze,— prą (jak mrzéć, marł, mrę, mrze,— mrą), a od tegoto idzie stary imiesłów pry (prąc), jak od starosł. mrieti był imiesłów mry (mrąc). Czeski przysłówek pry (jak to mówią) toż samo ma znaczenie. Jeżeliby się zaś dał kiedy wyśledzić Czasownik pryć, to pry byłoby aorystem 2. w 3ciéj osobie licz. poj. na wzór Czasownika kryć.

4. Imiesłów bierny czasu teraźniejszego.

Cechą biernego imiesłowu czasu teraźniejszego jest narostek **m**.

α.) Z kształtu rzeczownikowego w zakończeniach rodzajowych —**m**, —**ma**, —**mo** pozostał dotąd rodzaj męzki: świadom, i rodzaj nijaki: wiadomo, znajomo, od Czasowników: s-wiedzieć, wiedzieć, znać. Za Przysłówki mylnie poczytuje gramatyka nowéj polszczyzny rodzaj nijaki imiesłowów: łakomo, rzekomo (od rzéc, lub ściągn. rzkomo i wrzkomo w znaczeniu: na pozór, nibyto*).

*) Pieniędzy rzkomo w gołą rękę brać nie chce, ale do mieszka daj przedsię. *Rej. Post. A. aa. 6.* — Rzkomo nie chcąc i kosztując, ... wypiją. *Petr. Ek. 84.*

Po kryjomu jest 3. przypadek liczby pojedynczéj rodzaju nijakiego tegoż imiesłowu z Przyimkiem po.

β.) Imiesłowy te kształtu przymiotnikowego na —**my** —**ma**, —**me** nowa polszczyzna, straciwszy o nich świadomość, poczytuje za istne Przymiotniki; np.

rodzimy, —a, —e; znajomy, —a, —e; łakomy, —a, —e;
wiadomy, —a, —e; widomy, —a, —e; kryjomy, —a, —e;
świadomy, —a, —e; ruchomy, —a, —e; znikomy, —a, —e; itp.

5. Tryb bezokoliczny (Infinitivus).

Cechą trybu bezokolicznego jest narostek **ti**. Ponieważ zaś w języku polskim cienkie **i** wrodzoną ma własność miękczenia poprzedzającéj spółgłoski, przeto staropolska cecha trybu bezokolicznego występuje najdawniéj w postaci zgłoski **ci** [1]), poźniéj zakończenie samogłoskowe **i** odpadło, a zostało samo **ć**, które w najstarszéj już polszczyźnie pomnikowéj najczęściéj się znajduje [2]).

[1]) Chceszli mieci (myeczij). *Dzies. Przyk.* — Iści do Prus. *Chw.*

[2]) Lścić (starosł. l'stiti [decipere, ἀπατᾶν]); leść (starosł. l'st' [fraus, ἀπάτη]); lściw, —a, —o (starosł. l'stiv, [dolosus, δόλιος], często w *Psałterzu Małgorzaty* napotykane wyrazy; także: mołwić (mówić), rozmaicie pisane.— Strojić (strogicz). *Ps. prol. 1.* — Moc jimieć mają. *Ś. 21.* — Nikt ni ma (nima) kostek nizkim (niskiem) na borg jigrać (gygracz) **). *Ś. 53.*

) Iż Czasownik grać, podobnie jak jimieć (mieć), miał pewien rodzaj zrostka (praefixum) **ji (i), dowodzą liczne przykłady w pomnikach; tak czy-

Tryb bezokoliczny skrócony (od niektórych supinum zwany) miał sam narostek **t** bez zakończenia samogłoskowego **i** *).

*) A nieprzyjaciele jego będą (bǫdǫ) lizat ziemię (zemǫ). *Ps. 71. 40.* — Nie będzie karat. *Ps. 93. 54.*

Zresztą w tworzeniu trybu bezokolicznego zachodzą niektóre właściwości, któremi tenże częściowo różni się od tworzenia względów z czasem teraźniejszym spowinowaconych, a zbliża się do trybu tworzenia czasów przeszłych. Te właściwości zachodzą:

1. w tworzeniu trybu bezokolicznego od piérwiastków płynnych;
2. w źródłosłowach nieprzechodnich na **i**.

Co do 1., rozróżnić należy:

a) Piérwiastki o brzmieniu nosowém, które w tworzeniu trybu bezokolicznego i czasów przeszłych przybiéra postać samogłoskową **ą** (w imiesłowie biern. czasu przeszł. **ę**) dąć, ciąć itp.

b) Piérwiastki z zakończeniem **l**, **n**, **r**, **w**, które samogłoskę pomocniczą kładą po głosce przybiérającéj, np. stłać (słać), gnać, brać, zwać, kłóć, próć, mléć, pléć, itp.

Co do 2., głoska przybiérająca **i** źródłosłowów nieprzechodnich przechodzi na **je**, które potém w czasach przeszłych, równie jak u źródłosłowów na **je**, przechodzi w **ja**, np. siedziéć itp.

Przemiany przybiérających spółgłosek wargowych i zębowych przed końcówką trybu bezokolicznego **ć** na **ś**, np. skuść, grześć, bość, prząść, pleść, nie należą do tych właściwości, opiérają się bowiem już na ogólnych zasadach dźwięczności języka, wedle których przypodobnienie tego rodzaju przy zbiegu odpowiednich spółgłosek zawsze ma miejsce.

II. Czasy przeszłe.

Zmiany, jakim ulegają piérwiastki i źródłosłowy w tworzeniu czasów przeszłych, zostały właśnie wytknięte. Dodać tu jescze należy, że tylko czas przeszły trwały (imperfectum) za podstawę przyjmuje tę samę postać źródłosłowu, jaka służy względom spowinowaconym z czasem teraźniejszym, a aoryst **2.** (mocny) urabia się z czystego piérwiastku Czasownika. Oprócz różnic bowiem, zachodzących, jak w nowym polskim języku, między objawem jednotliwym a częstotliwym, między czasem

---

tamy w *Świętosławie* wyrazy: gygra (jigra, gra), przegygrał, gygracza, obgygraczewy (obgigraczowi), *str. 53.*;— gygraczom, gygri (jigry), gygrayącz (jigrając), obgygrany, nyegygral, *str. 54. i w in.* — Gygrayancz (jigrając). *Ks. 83.*

przeszłym a zaprzeszłym, między czasem przeszłym i zaprzeszłym niedokonanym a dokonanym, język staropolski miał jeszcze czas przeszły względnie chwilowy i względnie trwały. Czasów przeszłych niedokonanych było tedy cztéry: a) przeszły względnie chwilowy (aoristus); b) przeszły względnie trwały (imperfectum); c) przeszły bezwzględny (perfectum); d) zaprzeszły (plusquamperfectum).

a) **Przeszły chwilowy (Aoristus).**

Jak język grecki miał dwa aorysty, a starosławiański prócz aorystu 1go (słabego), wykazuje pojedyncze formy także aorystu 2go (mocnego), tak też i w języku sparopolskim znajdujemy szczątki obydwóch.

α. Aoryst 2gi

Cechą aorystu 2go (mocnego) jest w 1. osobie pojedynczéj naga spółgłoska pierwiastkowa twarda; brzmiałoby to tak, jak się mówi: ja rzek (po słarosł. aoryst 2gi: rek" od reszti, rzéć). W pomnikach polskich odgadnąć się atoli dają tylko 2ga i 3cia osoba liczby poj., które się kończą jednakowo na samogłoskę źródłosłowową, lub dodaną bez narostka; np. by, da, klą, rzecze *).

*) Dlatego cię proszę, Panie! iż by (iżbyś) oświécił... *Ks. 144.*— Tedy Jonatas da (dał) swe wszytko odzienie pachołku. *Bib. sar.*

Rzecze używa się w opowiadaniu powszechnie tak na czas teraźniejszy (powiada, prawi), jak na przeszły (powiedział, rzekł); w ostatnim razie jestto dotąd utrzymany zabytek aorystu 2go, który dlatego poczytany jest zwykle za czas teraźniejszy, że się mu w téj osobie równa co do formy.

Aoryst 2gi (mocny) jest najstarożytniejszą ze wszystkich czasowych form Czasownika sławiańskiego.

β. Aoryst 1szy.

Cechą aorystu 1go (słabego) jest narostek **s** lub **ch**; w języku staropolskim w 1szych osobach i w 3éj osobie liczby mnogiéj odszukane tylko **ch**, które poźniéj w 1. osobie liczby poj. przeszło na **m**, w 1. osobie liczby podw. i mnog. na **s**, a w 3. osobie liczby mnogiéj odpadło. Piérwotne jego końcówki są tedy takie:

	Liczba pojedyncza.	*Liczba podw.*	*Liczba mnoga.*
1. osoba	—ch (poźniéj m) [1])	— chwa (— swa) [2])	— chom (— chmy, — śmy) [4])
2. „	(stracona)	— sta	— ście [5])
3. „	(stracona)	— sta [3])	— chą (starosł. — szę, starocz. — chu).

Utrata końcówek w 2. i 3. osobie liczby poj. aorystu 1go zrównała go w tych osobach z aorystem 2gim; a ponieważ końcówki innych osób aorystu 2go w polszczyźnie pomnikowéj się nie odszukały, więc oba aorysty, dopełniając się nawzajem, zléwają się w jeden w gramatyce języka staropolskiego na tém piérwszém jéj stanowisku.

[1]) Iż bych cię poznała. *Ks. 144.*— Gdy mołwich (molwych) jim (cum loquebar illis). *Ps. 119. 70.* —

[2]) Więc Fiedor: „Bychwa poprawiać się miała, do sądnego dnia graby trwać musiała.“ *Jan Koch. Szachy.*

[3]) Otworzy oczy moji, bysta nie widzieli próżności (Averte oculos meos, ne videant vanitatem). *Ps. 118. 73.*

[4]) Bychom ustawili. *Ś. 14.*

[5]) Byście powiadali. *Ps. 47. 27.*

Aoryst zlany Czasownika posiłkowego być posłużył do wyrażenia trybu zawarowanego i łączącego przez dodanie odpowiedniego imiesłowu czasu przeszłego na **ł** lub **w**. W trybie łączącym aoryst: bych (bym), by (byś), by, itd. składa się także z Spójnikami: **a, że, iż,** itp. *)

*) Aby kostek nie jigrał (w kostki nie grał) na pożyczki *Ś. 54.* — Bych lub był (ut placeam) przed Bogiem w świécy (in lumine) żywych. *Ps. 55. 31.*

Piérwiastki zakończone na spółgłoskę, a ulegające konjugacyi słabéj, przyjmowały w aoryście słabym łącznik **e**, miękczący poprzedzającą przybiérającą.

b). **Przeszły trwały (Imperfectum).**

Formy czasu przeszłego trwałego (imperfectum) znajdują się w starosławiańszczyźnie. Zakończenia tego czasu są:

	Liczba pojedyncza.	*Liczba podw.*	*Liczba mnoga.*
1. osoba	— ch	— chwa	— chom (chmy)
2. „	— sze	— sta	— ście
3. „	— sze	— sta	— chą

wyjąwszy 2. i 3. osobę liczby poj., zresztą zupełnie zgadzają się z końcówkami aorystu Igo (słabego), cechą zaś najważniejszą jest nadzwyczajne rozszérzenie źródłosłowu samego, czyli raczéj tak zwanego łącznika, oznaczające wybornie trwanie czynności w przeciwstawieniu aorystowi, oznaczającemu czynność chwilową. Tym tak wzmocnionym i rozszérzonym łącznikiem jest w starosławiańszczyźnie:

a, jeżeli zakończeniem źródłosłowu jest **a**, np. działaach, pisaach, płakaach;

jaa, jeżeli zakończeniem źródłosłowu jest inna samogłoska, lub spółgłoska gardłowa **k**, **g**, **ch**, z tym dodatkiem, że zakończenie źródłosłowów pochodnych na **i** przez ściągnięcie zléwa się z wstępném łącznika brzmieniem miękczącém, i dalszy wpływ wywiéra na poprzedzającą spółgłoskę. Ztąd formy: bijaach, rzeczaach, możaach, słyszaach, itp.;

jea u reszty piérwiastków i źródłosłowów np. niesieach, itd.

Śladów czasu przeszłego trwałego nader mało napotkać można w polszczyźnie; ale ponieważ nie zupełnie zaginęły, wypada nieco o nich nadmienić.

Napotykamy najprzód bardzo często formę: biesze[1]), i odpowiednią: biechą [2]), które wnosić każą na następującą odmianę Czasownika być w czasie, o którym mowa.

	Liczba pojedyncza.	*Liczba podw.*	*Liczba mnoga.*
1. osoba	biech	biechwa	biechôm
2. „	biesze	biesta	bieście
3. „	biesze	biesta	biechą

[1]) I nie biesze (besze) w postacioch jich niemocny. *Ps. 104. 36.*

[2]) Jeszcze karmie jich biechą (bechǫ) w uściech jich. *Ps. 77. 34.*

Prócz tego czytamy w Chwalczewskim:

A jich mię chwalechą (w znaczeniu ciągłotliwém). *Ps. 121. 78.* — Mołwiach (molwach) pokój o tobie. *Ps. 105. 58.*— Iż mię chwalechą, przeciwo mnie przysięgachą. *Ps. 98. 7.*— Wzywali są gospodna a on wysłuchawa je, a we słupie obłoka mołwiasze (molwasze) k nim.

Z przytoczonych tu przykładów widzieć można, że język polski skracał przydłuższe łączniki **jea** i **jaa**, a mianowicie **jea**, jak to biech itd. dowodzi, wedle wszelkiego prawdopodobieństwa na **je**, **jaa** zaś zwyczajnie na **ja**, n. p. mołwiach, a czasem może i na **je**, n. p. chwalechą. Gdzie zaś pierwiastkowe lub źródłosłowowe **a** ztykało się z **a**, dzierżącém miejsce łącznika, bez wątpienia pozostawało, w skutek ściągnięcia jedno **a**, np. przysięgachą.

c) Imiesłów czynny czasu przeszłego.

Imiesłów czynny czasu przeszłego był dwojaki; 1szy miał cechę **sz**, 2gi jéj nie miał.

1szy imiesłów nieprzypadkowany (przysłówkowy).

Narostek 1go imiesłowu czasu przeszłego **sz** (podobnie jak w imiesłowie czasu teraźniejszego) odpadał piérwotnie w rodzaju męzkim i nijakim (formy: jad, klon (klą), umar od jeść, kląć, umrzéć, żyją dotąd w ściech ludu). Na rodzaj żeński była całkowita końcówka — **szy**, która wszakże w języku staropolskim używała się bez różnicy rodzaju *).

*) Walko, brat drugi, przyszedszy (przysedssy).... *Ś. 44.*

Powyższa forma właściwą była piérwotnie Czasownikom trzech klass, jak: pléść, kląć, mrzéć; inne Czasowniki, a nawet tych trzech klass dobiérały cechę **ł** [1]), a częściej **w** [2]) przed narostkiem —**szy** [3]), lub bez niego.

[1]) Śmierć podjął, wspomionął (wspomonal, wspomionąw, wspomionąłszy, wspomionąwszy) człowieka pirwego. *B. R.*

Spółgłoskę **ł** zam. **w** w tym imiesłowie słychać dotąd w mowie ludu, osobliwie na Rusi; dałszy, zrobiłszy.

[2]) Boże! ty obrociw się (obrocziw se, obróciwszy się) ożywisz nas. (Deus! tu conversus vivificabis nos). *Ps. 84. 49.*— Przedaw (przedawszy) dziedzinę, a wziąw (wzzaw, wziąwszy) część pieniędzy, naostatek przez trzy lata i przez trzy miesiące nie pozwaw (nie pozwawszy), straci (tj. resztę). *Ś. 40.*

[3]) Z drzewa spadwszy, abo wodzie (w wodzie) utonąwszy. *Ś. 46.* — Przełożywszy duchownego rzeczy prawa..... ksiądz (xandz, książę) Jarosław.... jest ustawił. *Ś. 13.*

Na ten przypadkowany imiesłów, używany w starosławiańszczyźnie, ani w kształcie rzeczownikowym na —**sz**, —**a**, —**e**, ani w przy-

miotnikowym na —**szy**, —**a**, —**e** nie znajdujemy w polszczyźnie pismiennego przykładu.

2gi Imiesłów czynny.

Imiesłów 2gi czasu przeszłego, którego cechą jest konieczne **ł** lub **w**, tém się głównie różni od 1go, że nie ma formy nieprzypadkowanéj (przysłówkowéj), a służy albo do określenia Rzeczownika [1]), albo do składu czasu przeszłego bezwzględnego [2]), zaprzeszłego, przyszłego dokonanego, trybu zawarowanego i łączącego [3]), a pojawia się w obu kształtach, jak Przymiotniki.

a) W kształcie rzeczownikowym.

Liczba pojedyncza.		*Liczba podwójna.*	*Liczba mnoga.*
mężki, żeński, nijaki		mężki, żeński, nijaki	mężki, żeński, nijaki
—ł (w), —ła, —ło (wo?)		— ła, — le, — le — wa, — wie, —wie	— li, — ły, — ła (— wi, — wy, —wa
—ła —łem	itd. wedł. wzoru rzeczowników	itd. wedł. wzoru rzeczowników	itd. wedł. wzoru rzeczowników

[1]) Slachcic zabiw (który zabił) slachcica, zapłać (niech zapłaci). *Ś. 46.* --

[2]) Tedy Dawid wstaw (wstał, wstał jest) z tego miasta (miejsca), i szedł precz. *Bib. sar.* — Wyszedw na dwór, i mołwił. *Ps. 40. 23.*--Oczy moje pomdlele jesta (pomdlały). *Ps. 118. 76.*—Ani wzniesle jesta się (wzniosly się) oczy moje *Ps. 130. 80.*

[3]) Paknięliby (jeżeliby) kto przeciwko temu przyszedw ustawieniu... *Ś. 54.*— Bychą nie mołwiła usta moja. *Ps. 16. 8.*

b) W kształcie przymiotnikowym.

Liczba pojedyncza.		*Liczba podwójna.*		*Liczba mnoga.*	
mężki, żeński, nijaki		mężki, żeński, nijaki		mężki, żeński, nijaki	
— ły, — ła, — łe [1])		— ła, — ły, — ły		— łych	itd. [5])
— łego	itd. [2])	— łu	itd.	— łym	według wzoru [6])
— łemu	wedł. wzoru [3])	— łyma	według wzoru	— łymi	przymiotni-
— łym	przymiotnik. [4])		przymiotnik.		kowego

[1]) Pomsta sądowa przez nas obwykła (obykla). *Ś. 55.*

[2]) Widziawszy człowieka zabyłego (zapamiętałego). *Bib. sar.* — Prawa w ziemi naszéj ustawionego, trzymałego (które się trzymało), mianego i chowałego (które się przechowywało). *M. z R. 144.*

[3]) Zyskałemu (który zyskał, — wygrał sprawę). *Ś. 17.*

[4]) Z waglim popuszczałym (cum carbonibus desolatoriis). *Ps. 119. 70.*

[5]) Przeminałych rzeczy. *Ś. 15.*

[6]) Dziejam nieprzeminąłym. *Ś. 15.*

d) **Czas przeszły bezwzględny (Perfectum).**

Cechą tego czasu jest Czasownik posiłkowy być w czasie teraźniejszym trybu oznajmującego, złożony z imiesłowem czynnym czasu przeszłego na **ł** (**w**). Zrazu Czasownik posiłkowy używano całkowity i pisano oddzielnie, np. dał jesm; następnie zaczął on się z imiesłowem zrastać, np. Oniemiał jesm.... i milczałesm (*Ps. 38. 22.*); poźniéj wytrąciła się zgłoska **je** w liczbie podw. i mn., a cały piérwiastek **jes** w liczbie poj. z zatrzymaniem narostków osobowych i z całkowitém opuszczeniem Czasownika posiłkowego w 3ciéj osobie liczby pojedynczéj i mnogiéj.

Stara forma. Nowa forma.

Liczba pojedyncza.

1. osoba	pwał	jesm (jem) [1])	ufałem, ufałam, ufałom
2. „	pwała	jeś [2])	ufałeś, ufałaś, ufałoś
3. „	pwało	jest [3])	ufał, ufała, ufało

Liczba podwójna.

1. osoba	pwała	jeswa [4])	ufaławwa	w mowie ludu bez różnicy rodzaju
2. „	pwale	jesta	ufałaśta	
3. „	pwale	jesta [5])	ufałaśta	

Liczba mnoga.

1. osoba	pwali	jesmy	ufaliśmy, ufałyśmy
2. „	pwały	jeście	ufaliście, ufałyście
3. „	pwała	są [6])	ufali, ufały

[1]) Począł jesm się. *Rkp. med.* — Wybrał jesm odrzucon być w domu Boga mego (Elegi ejectus esse.) *Ps. 83. 49.*— Wołał jesm. Podźwigł jesm. *Ps. 85. 49.*

[2]) Żądzą serca jego dał jeś jemu. *Ps. 20. 11.* — Porodziła jeś. *Ks. 6.* — Miłował jeś. *Rkp. med.* — Ukoił jeś wszystek gniew twoj, otworzył jeś się... *Ps. 84. 49.* — Dał jeś. *Ks. 90.*

[3]) Żywota prosił jest. *Ps. 20 11.* — A sprawiedność znieba weźrzała jest. *Ps. 84. 49.* — Bog mołwił jest. *Ps. 107. 65.* — Trzos jemu jest upadł. *Stat. 1503. 66.*

[4]) Chodziła jeswa. *Ps. 54. 30.*

[5]) Ręce jego w koszu służyle jesta. *Ps. 80.*

Pwali jesmy (starosł. p''vati, confidere, [θαῤῥεῖν]). *Ps. 32. 18.* — Płaczliwą skargę częstokroć śmy (zmi) słyszeli. *Ś. 25.* (1. osoba l. mn.).

[6]) W cię są pwali occowie naszy; pwali są, i zbawiłjeś je. *Ps. 21. 11.*—Przeciwo mnie mołwili są. *Ps. 68. 38.*—Mołwili są *Ps. 108. 65.* — Wyszli są (sza) patryarchowie. *Ks. 26.*

Już w Psałtérzu Małgorzaty i gdzieindziéj znajduje się gęsto forma zrośnięta [7]).

) Błogosławilismy wam. *Ps. 117. 70.*— Dusza moja pwała (pfała) w Pana. *Ps. 129. 80.* – Płakałasta oba.—Jonatas a Dawid miedzy sobą rozumiałasta.—Iszłasta precz. *Bib. sar.*—Oczy moji mdlesta byle (zam. byle jesta mdle, bylesta mdle, byłyście mdłe). *Ps. 87. 50.*

Cechą 1szych osób bywało w przyczepce także **ch**, co się dotąd utrzymało u ludu, mianowicie w Krakowskiém [8]).

[8]) Ożeniłech się (zam. Ożeniłem się). *Pieśń ludu.*—Cochmy widzieli, świadczymy. *Bib. Wuj., Jan. 3. 11.*—Z pełności jego mychmy wszyscy wzięli. *Tamże, Jan. 1. 16.*

e) **Czas zaprzeszły.**

Czas zaprzeszły składał i używał się, jak dzisiaj, w trybie oznajmującym, zawarowanym i łączącym *).

*) Uśmierzył bych był (humiliassem).—By lud mój słuszał był mię, Izrael by po drogach moich był chodził (si audisset, si ambulasset.). *Ps. 80. 48.*

f) **Imiesłów bierny czasu przeszłego.**

Cechami biernego imiesłowu czasu przeszłego są narostki **n** lub **t** w końcówkach tak rzeczownikowych: — n, — na,

— no [1]); — t, — ta, — to [2]), jakotéż i przymiotnikowych: — ny, — na, — ne; — ty, — ta, — te, przez wszystkie przypadki wszystkich liczb.

Narostek **n** należy piérwiastkom i źródłosłowom na **a**, i piérwiastkom zamkniętym spółgłoską niemą; te ostatnie jednak wtrącają łącznik **o**, miękczący poprzedzającą spółgłoskę. Równie źródłosłowom pochodnym na **i**, które tę samogłoskę jednak zléwają z łącznikiem np. chwalony. Źródłosłowy na **i**, przemieniające takowe w czasach przeszłych na **ja**, bezpośrednio do tegoż przyczepiają narostek **n**. Reszta słów, mianowicie słowa piérwiastkowe na **u**, **y**, **i**, jakotéż słowa płynne, używają narostka **t** bez łącznika. Imiesłowy: mielony, pielony, scielony, brany, kolony (obok kłóty) są tylko nieforemnościami.

[1]) Dan jesm. *Ps. 30. 16.* — Zjawiona (1. przyp. liczby mn. rodzaju nij.) są założenia ziem. *Ps. 17. 9.* — Zbawiona (4. przyp. liczby poj. rodzaju męz.) mię uczyń ode wszech, co mię nie nażrzą. *Ps. 7. 4.* — Odpuszczony lichoty i pokryci grzechy *Ps. 31. 16.*

[2]) Bit jesm. *Ps. 101.* — Zabit był od janczarzyna. *Pam. Jancz. str. 132.*

Wzory Odmian.

I^szy Dział.

Czasowniki o temacie piérwotnym.

I^szy Oddział.

Temata samogłoskowe (Verba pura).

Ostatnią samogłoską tematu może tu być:

1. **a** piérwotne, niezmienne, lub **a** wietczejące na **e**;
2. **u** piérwotne, niezmienne, lub **u** zmienione na **y**;
3. **i** piérwotne cienkie, w języku polskim miękczące.

1) Zakończenie tematu **a** piérwotne, tęgie.

Narostki osobowe czasu teraźniejszego i względów mu powinowatych lgnęły do tematu dawniéj za pośrednictwem łącznika **e**, z wtrąconém **j**, dla zniesienia zbiegu samogłosek (hiatus): poźniéj w czasie teraźniejszym ustało toż pośrednictwo.

Temat: zna.

1. *Tryb oznajmujący.*

	Czas teraźniejszy.	później:	a) Czas przeszły chwilowy.
Liczba poj.	zna -j -ę (zam. — em)	zna -m	I. *) zna -ch
	zna -j -e -sz	zna -sz	II. **) zna
	zna -j -e	zna [1])	II. zna [2])
„ *podw.*	zna -j -e -wa	zna -wa	I. zna -ch -owa (poźn. zna -ch-wa)
	zna -j -e -ta	zna -ta	I. zna -s -ta
	zna -j -e -ta	zna -ta	I. zna -s -ta
„ *mn.*	zna -j -e -my (skr. znajem)	zna -my	I. zna -ch -om (poźn. zna -ch -my)
	zna -j -e -cie	zna -cie	I. zna -ś -cie
	zna -j -ą (zam. — en)	zna -ją.	I. zna -ch -ą (starosł. — sz -ę).

	2. *Tryb rozkazujący.*	b) Czas przeszły trwały.
Liczba poj.	—	zna -a -ch, lub skr. zna -ch
	zna -j	zna -a -sze — -sze
	zna -j	zna -a -sze — -sze itd.
„ *podw.*	zna -j -wa	zna -a -ch -owa (— ch -wa)
	zna -j -ta	zna -a -s -ta
	zna -j -ta	zna -a -s -ta
„ *mn.*	zna -j -my	zna -a -ch -om (— ch -my)
	zna -j -cie	zna -a -ś -cie
	zna -j -cie.	zna -a -ch -ą.

3. *Imiesłowy.*

	Czasu teraźniejszego.	Czasu przeszłego.
	Czynne.	
a) Nieprzypadkowany:	zna-j-ę (— ęcy);	zna -ł (zna -ł -szy); zna -w (—w-szy);
b) Przyp. rzeczown.:	zna-j-ąc;	zna -ł, —a, —o; zna -w, —a, —o [4]);
„ przymiotnikowo:	zna-j-ący,—ca,—e [3]).	zna -ły, —a, —e; zna -wy, —a, —e.
	Bierne.	
a) Przyp. rzeczown.:	zna -j -om, —a, —o;	zna -n, —a, —o;
b) „ przymiotn.:	zna -j -omy, —a, —e.	zna -ny, —a, —e ***).

4. *Tryb bezokoliczny.*

Zna -ć (zna -ci, skrócony: zna -t).

*) Aor. I.

**) Aor. II.

***) Względy, na które brakuje przytoczeń w paradygmie jakim, albo są znane z nowego języka polskiego, albo nie odszukane dotąd w pomnikach staropol-

Tak odmieniają się Czasowniki: pwać (poźniéj dufać, teraz ufać). Czasownik jimieć (poźniéj miéć) stanowi przechód do następującéj odmiany, mając w trybie bezokolicznym, rozkazującym, i w czasie przeszłym trwałym piérwotne **a** zwietczałe na **e** miękczące. Czasownik wstać co do trybu bezokolicznego i względów z nim zpowinowaconych należy do tego paradygmu, co do innych względów wpada w **II.** II.

[1]) Kto znaje moc gniewu Twego. *Ps. 89. 53.* — Bo on znaje złożenie nasze (figmentum nostrum). *Ps. 102. 59.* — Wysoka od daleka znaje. (Alta a longe cognoscit). *Ps. 137. 83.* — Król pwa w gospodna. *Ps. 20. 11.* — Źle postępuje, kto fortunie dufa. *Min. Ryt. 4. 145.*

[2]) O duszy o grzesznie (o grzesznéj) sam Bog pieczą jima (od jimieć). *B. R. z r. 1408. — W odpisie z r. 1456.* imiał.

[3]) Wysłuchaj mię dufającą w tobie. *Ks. 152.*

[4]) Dawid wstaw z tego miasta. *Bib. sar.* — Jesm pwał w cię. *Ps. 15. 7.* — Jozafat nie dufał w Baala. *Sk. Żyw. 2. 177.*

Gdzież są bogowie ich, w których swe hufanie pokładali? *Leop. Deuter. 32. 37.*

2) Zakończenia źródłosłowu czyli tematu **je.**

Te zakończania przechodzą w czasach przeszłych na **ja** osobowe czasu teraźniejszego, i przypiérają do tematu bezpośrednio.

Temat: śmia, śmie.

1. Tryb oznajmujący.

	Czas teraźniejszy.	a) Czas przeszły chwilowy.
Liczba poj.	śmie -m	I. śmia -ch
	śmie -sz	II. śmia
	śmie	II. śmia
„ *podw.*	śmie -wa	I. śmia -ch -owa (—ch -wa)
	śmie -ta	I. śmia -s -ta
	śmie -ta	I. śmia -s -ta
„ *mn.*	śmie -my	I. śmia -ch -om (—ch -my)
	śmie -cie	I. śmia -ś -cie
	śmie -j -ą.	I. śmia -ch -ą.

skich, lecz uzupełnione bądźto na podobieństwo odszukanych odpowiednich form innych Czasowników staropolskich, bądź podług analogii języka starosławiańskiego i staroczeskiego.

2. *Tryb rozkazujący.*		b) Czas przeszły trwały.
Liczba poj.	—	śmie -ch lub może śmia -ch
	śmie -j [1])	śmie -sze „ śmia -sze
	śmie -j	śmie -sze „ śmia -sze itd. [wątpl.]).
„ *podw.*	śmie -j -wa	śmie -ch -owa (—ch -wa)
	śmie -j -ta	śmie -s -ta
	śmie -j -ta	śmie -s -ta
„ *mn.*	śmie -j -my [2])	śmie -ch -om (—ch -my)
	śmie -j -cie	śmie -ś -cie
	(śmie -j -cie).	śmie -ch -ą.

3. *Imiesłowy.*

	Czasu teraźniejszego.	Czasu przeszłego.
Czynne.		
a) Nieprzypadkowany:	śmie -j -ę (—ęcy);	śmia -ł, (—ł -szy); śmia -w, (—w -szy);
b) Przyp. rzeczown.:	śmie -j -ąc;	śmia-ł, —a,—o; śmia-w, —a,—o;
„ przymiotnikowo:	śmie -j -ący, —a, —e.	śmia-ły,—a,—e;śmia-wy,—a,—e.
Bierne.		
a) Przyp. rzeczown.:	śmie -j -o -m, —a, —o;	śmia -n, —a, —o;
b) „ przymiotn.:	śmie -j -o -my, —a, —e.	śmia -ny, —a, —e.

4. *Tryb bezokoliczny.*

śmie-ć (śmie-ci, skrócony: śmie-t.)

Tak się odmienia Czasownik: u - m i e ć.

[1]) Boże! dzisia r o z u m i e j. *Ks. 84.*— U r o z u m i e j wołanie moje. *Ps. 5. 3.* — R o z u m i e j modlitwie mojej (intende orationi meae). *Ps. 60. 33.*

[2]) Ś m i e j m y ż (wydr. Smiymyż) się więc jeszcze skarżyć. *Stan. Konar. O skut. rad sp. I. 178.*

3) Zakończenie tematu na e.

To zakończenie przechodzi w trybie bezokolicznym i czasach przeszłych na **a**.

Narostki czasu teraźniejszego i względów mu powinowatych łączą się z tematem za pośrednictwem łącznika **e** z wtrąconém **j** w zgłosce **je**.

Temat: sia, sie.

1. *Tryb oznajmujący.*

	Czas teraźniejszy.	a) Czas przeszły chwilowy.
Liczba poj.	sie -j -ę [1])	I. sia -ch (sie -ch i t. d.)
	sie -j -e -sz	II. sia
	sie -j -e [2])	II. sia

Liczba podw.	sie -j -e -wa	I. sia -ch -owa (—ch -wa)
	sie -j -e -ta	I. sia -s -ta
	sie -j -e -ta	I. sia -s -ta
„ *mn.*	sie -j -e -my (skr. —e -m)	I. sia -ch -om (—ch -my)
	sie -j -e -cie	I. sia -ś -cie
	sie -j -ą (zam. —en) [3]).	I. sia -ch -ą.

2. Tryb rozkazujący.		b) Czas przeszły trwały.
Liczba poj.	—	sie -ch (sia-ch, sie-j-a-ch)
	sie -j [4])	sie -sze (sia-sze, sie-j-a-sze)
	sie -j	sie -sze (sia-sze, sie-j-a-sze)itd.[wątpl.])
„ *podw.*	sie -j -wa	
	sie -j -ta	
	sie -j -ta	
„ *mn.*	sie -j -my	
	sie -j -cie [5])	
	sie -j -cie.	

3. Imiesłowy.

	Czasu teraźniejszego.	Czasu przeszłego.
Czynne.		
a) Nieprzypadkowany:	sie -j -ę (—ęcy);	sia -ł (—ł -szy); sia -w (—w -szy)
b) Przyp. rzeczown.:	sie -j -ąc;	sia -ł, —a, —o [6]); sia -w, —a, —o;
„ przymiotnikowo:	sie -j -ący, —a, —e;	sia -ły, —a, —o; sia -wy, —a, —e.
Bierne.		
a) Przyp. rzeczown.:	sie -j -om, —a, —o;	sia -n, —a, —o;
b) „ przymiot.:	sie -j -omy, —a, —e.	sia -ny, —a, —e.

4. Tryb bezokoliczny.

sia -ć (sia -ci, skrócony: sia -ć).

Tak odmieniają się: **piać** (cantare), **spiać** (proficere), **dziać** (facere), **dziać się**, **śmiać się**, **wiać**, **ziać** (hiscere), **grzać**, **zrzać** lub **zrzéć** (maturescere).

Przać lub **przéć** (aestuare); cz. ter. **przeje i pre**; **tléć**, **tleje**; **mdléć**, **mdleje**.

[1]) Ziaję *) i zmordowany dyszę. *Pot. Arg. 592.* Czeluść ziaja. *Min. Fars.* — Ogniem serdecznym tleję. *Zab. 13. 259. Jak.*

---

*) Uwagi godne, iż samogłoska tematowa a nie wietczeje na e w czasie teraźniejszym. (Mówiło się także: ziajać. np. Przestał ziajać. *Zab. 15. 248.*)

[2]) Przespieje smierne (dirigit mansuetos). *Ps. 24. 13.*— Przespieje (prosperatur). *Ps. 36. 20.* — Gdy słońce przykro piecze, i od tego pre, aż się ludzie pocą i nudnieją, deszcz (zam. déżdż) pewny. *Haur. Sk. 15.*

[3]) Skiby preją. *Haur. Sk. 24.*

[4]) Wlej w moję duszę rosę Świętego Ducha. *Ks. 96.*

[5]) Pojcie*) (od piać [cantate]) Gospodnu pienie nowe. *Ps. 95. 55.* —

[6]) Ziemia na wiosnę rozeprzała. *Cresc. 143.* —

4) Zakończenie tematu **u** piérwotne, tęgie.

Narostki czasu teraźniejszego i względów z nim zpowinowaconych przysadzają się do tematu za pośrednictwem łącznika **e** z wtrąconém eufoniczném **j**.

Temat: czu.

1. Tryb oznajmujący.

	Czas teraźniejszy.	a) Czas przeszły chwilowy.
Liczba poj.	czu -j -ę (zam. —em)	I. czu -ch
	czu -j -esz	II. czu
	czu -j -e	II. czu
„ *podw.*	czu -j -e -wa	I. czu -ch -owa (—ch -wa)
	czu -j -e -ta	I. czu -s -ta
	czu -j -e -ta	I. czu -s -ta
„ *mn.*	czu -j -e -my (skr. —e -m)	I. czu -ch -om (—ch -my)
	czu -j -e -cie	I. czu -ś -cie
	czu -j -ą (zam. —en).	I. czu -ch -ą.

	2. *Tryb rozkazujący.*	b) Czas przeszły trwały.
Liczba poj.	—	(czu -j -a -ch
	czu -j	czu -j -a -sze
	czu -j	czu -j -a -sze itd. [wątpl.]).
„ *podw.*	czu -j -wa	
	czu -j -ta	
	czu -j -ta	
„ *mn.*	czu -j -my	
	czu -j -cie	
	czu -j -cie.	

---

*) Uwagi godny przykład na stężenie zwietczałéj samogłoski tematowéj e na o. —

3. Imiesłowy.

	Czasu teraźniejszego.	Czasu przeszłego.
	Czynne.	
a) Nieprzypadkowany:	czu -j -ę (—ęcy);	czu -ł (—ł -szy); czu -w (—wszy);
b) Przyp. rzeczown.:	czu -j -ąc;	czu -ł, —a, —o; czu -w, —a, —o;
„ przymiotnikowo:	czu -j -ący, —a, —e.	czu-ły, —a, —e; czu-wy, —a, —e.
	Bierne.	
a) Przyp. rzeczown.:	czu -j -om, —a, —o;	czu -t, —a, —o;
b) „ przymiotn.:	czu -j omy, —a, —e.	czu -ty, —a, —e.

4. Tryb bezokoliczny.

czu -ć (czu -ci, skrócony: czut).

Tak odmieniają się: **żuć, suć, truć, kluć, psuć, z-uć, ob-uć.**

5) Zakończenie tematu piérwotne **u**, zmienione na grube **y**.

Narostki osobowe czasu teraźniejszego i względów z nim zpowinowaconych przylegają za pośrednictwem łącznika **e** z wtrąconém eufoniczném **j**.

Temat: (kru) kry.

1. Tryb oznajmujący.

	Czas teraźniejszy.	a) Czas przeszły chwilowy.
Liczba poj.	kry -j -ę (zam. —em)	I. kry -ch
	kry -j -e -sz	II. kry
	kry -j -e	II. kry
„ *podw.*	kry -j -e -wa	I. kry -ch -owa (—ch -wa)
	kry -j -e -ta	I. kry -s -ta
	kry -j -e -ta	I. kry -s -ta
„ *mn.*	kry -j -e -my (skr. —e -m)	I. kry -ch -om (—ch -my)
	kry -j -e -cie	I. kry -ś -cie
	kry -j -ą (zam. —en).	I. kry -ch -ą.

	2. Tryb rozkazujący.	b) Czas przeszły trwały.
Liczba poj.	—	(kry -j -a -ch
	kry -j	kry -j -a -sze
	kry -j	kry -j -a -sze itd. [wątpl.]).
„ *podw.*	kry -j -wa	
	kry -j -ta	
	kry -j -ta	

Liczba mn.	kry -j -my
	kry -j -cie
	kry -j -cie.

3. Imiesłowy.

	Czasu teraźniejszego.	Czasu przeszłego.
	Czynne.	
a) Nieprzypadkowany:	kry -j -ę (—jęcy);	kry -ł (—ł -szy); kry -w (—w -szy);
b) Przyp. rzeczown.:	kry -j -ąc;	kry -ł, —a, —o; kry -w, —a, —o;
„ przymiotn.:	kry -j ący, —a, —e.	—ły, —a, —e; —wy, —a, —e.
	Bierne.	
a) Przyp. rzeczown.:	kry -j -om, —a, —o;	kry -t, —a, —o;
b) „ przymiot.:	kry -j omy, —a, —e.	kry -ty, —a, —e.

4. Tryb bezokoliczny.

kry -ć (kry -ci, skrócony: kry -t).

Tak też odmieniają się: m y ć, r y ć, t y ć, w y ć.

6. Zakończenie tematu piérwotne i cienkie, w języku polskim miękczące.

Narostki czasu teraźniejszego i względów z nim zpowinowaconych lgną do tematu za pośrednictwem łącznika **e** z wtrąconém **j**, dla uniknienia zbiegu samogłosek (hiatus).

Temat: bi.

1. Tryb oznajmujący.

	Czas teraźniejszy.	a) Czas przeszły chwilowy.
Liczba poj.	bi -j -ę (zam. —em)	I. bi -ch
	bi -j -e -sz	II. bi
	bi -j -e	II. bi
„ *podw.*	bi -j -e -wa	I. bi -ch -owa (— ch -wa)
	bi -j -e -ta	I. bi -s -ta
	bi -j -e -ta	I. bi -s -ta
„ *mn.*	bi -j -e -my (skr. —e -m)	I. bi -ch -om (— ch -my)
	bi -j -e -cie	I. bi -ś -cie
	bi -j -ą (zam. — en).	I. bi -ch -ą.

	2. Tryb rozkazujący.	b) Czas przeszły trwały.
Liczba poj.	—	(bi -j -a -ch
	bi -j	bi -j -a -sze
	bi -j	bi -j -a -sze itd. [wątpl.]).

Liczba podw.	bi -j -wa [1])	
	bi -j -ta	
	bi -j -ta	
„ *mn.*	bi -j -my	
	bi -j -cie	
	bi -j -cie.	

3. *Imiesłowy.*

	Czasu teraźniejszego.	Czasu przeszłego.
	Czynne.	
a) Nieprzypadkowany:	bi -j -ę (—ęcy);	bi -ł (—ł -szy); bi -w (—w -szy);
b) Przyp. rzeczown.:	bi -j -ąc;	bi -ł, —a, —o; bi -w, —a, —o [2]);
„ przymiotn.:	bi -j -ący, —a, —e.	bi -ły, —a, —e; —wy, —a, —e.
	Bierne.	
a) Przyp. rzeczown.:	bi -j -om, —a, —o;	bi -t, —a, —o [3]);
b) „ przymiotn.:	bi -j -omy, —a, —e.	bi -ty, —a, —e.

4. *Tryb bezokoliczny.*

bi -ć (bi -ci, skrócony: bi -t).

Tak się odmieniają; pić, wić, gnić.

[1]) Zabijwa, a głodem nie umierajwa. *Skar. Dz. 801.*

[2]) Ślachcic zabiw (który zabił) ślachcica zapłać (niech zapłaci). *Ś. 46.* — Bo jeś ty pobiw. *Ps. 3. 2.*

[3]) Zabit był. *Pam. Jancz 132.* — Bit jesm. *Ps. 101.*

II[gi] Oddział.

Temata na spółgłoski nieme (Verba muta).

Ostatnia spółgłoska tematu (charakter źródłosłowu) może być:

		przed łącznikiem miękkim na:	a z narostkiem trybu bezokolicznego ć zlewają się w:
1. Podniebienna chwilowa (zębowa)	t, d,	ć, dź	ść, ść;
2. „ trwała (sycząca)	s, z,	ś, ź	ść, źć;
3. Gardłowa chwilowa	k, g,	cz, ż	c, dz;
4. Wargowa chwilowa	— b	— b.	— ść.

1) Charakter tematu (źródłosłowu) podniebienny chwilowy (zębowy), mocne t.

Temat: plet.

1. *Tryb oznajmujący.*

	Czas teraźniejszy.	a) Czas przeszły chwilowy.
Liczba poj.	plet -ę (zam. — em), plot -ę	I. pleć -e -ch (II. plet, plot [wątpl.]).
	pleć -e -sz [1])	II. pleć -e
	pleć -e [2])	II. pleć -e

Liczba podw.	pleć -e -wa	I. pleć -e -ch -owa (—ch -wa)
	pleć -e -ta	I. pleć -e -s -ta
	pleć -e -ta	I. pleć -e -s -ta
„ *mn.*	pleć -e -my (skr. —e -m)	I. pleć -e -ch -om (—ch -my)
	pleć -e -cie	I. pleć -e -ś -cie
	plet -ą (zam. —en), plot -ą [3]).	I. pleć -e -ch -ą.

2. *Tryb rozkazujący.*

Liczba poj.	—
	plec -i, poźniéj pleć [4])
	plec -i
„ *podw.*	plec -i -wa, poźniéj: pleć-wa itd.
	plec -i -ta
	plec -i -ta
„ *mn.*	plec -i -my
	plec -i -cie
	plec -i -cie.

b) Czas przeszły trwały.

(pleć -ech pleć -a -ch
pleć -e -sze pleć -a -sze
pleć -e -sze pleć -a -sze [wątpl.]).

3. *Imiesłowy.*

	Czasu teraźniejszego.	Czasu przeszłego.
Czynne.		
a) Nieprzypadk.:	plet-ą (—y), (—ący) plot-ą, (—ący);	plot, (—szy): plótł, (—tł, [tłszy]); plot -w, —w -szy;
b) Przyp. rzeczown.:	plet -ąc [5]);	plot -ł [6]), —et-ła, —et-ło; plot -w, —a, —o;
„ przym.:	plet-ący, —a, —e; plot-ący, —a, —e.	plet-ły, —a, —e; plet -wy, —a, —e.
Bierne.		
a) Przyp. rzecz.:	plet -om, —a, —o;	pleć -on, —a, —o;
b) „ przym.:	plet -omy, —a, —e.	pleć -ony, —a, —e.

4. *Tryb bezokoliczny.*

pleś -ć zam. plet -ć (pleś -ci, skrócony: ples -t [7]).

Tak się odmieniają: g n i e ś ć, m i e ś ć, k l e ś ć (pleść; ztąd k l a t k a, k l e c i ć).

R o ś ć (temat: rost) wyrzucało **t** przed spółgłoską; ztąd: r o s ł zamiast r o s t ł. — K w i e ś ć, lub zcieśnione: k w i é ś ć (temat: kwiet, kwit). — C z e ś ć, lub zcieśnione: c z y ś ć (tem. czet, czyt), wyrzucając samogłoskę piérwiastkową, brzmiało także c z c i ć.

[1]) Jak c z c i e s z? *Rej. Post. Mm. 6.* — Jak napisano jest w zakonie, tak c z c i e s z (tciesz). *Sekl. Łuk. 10. i 126.*

[2]) Kto c z c i e, niech rozumié. *Leop., Mat. 24. 15.* — Odległością opinia r o ś c i e. *Fredro, Przysł. 298.*

[3]) Słowo Boże c z t ą. *Sekl. 52.* — Z głupstwa wszystkie nieprawości r o s t ą. *Górn. Dworz. Ded.*

[4]) Tu c z c i j (od trybu bezok. c z c i ć), a pamiętaj, o czym masz rozmyślać. *Żyw. Jez. A.*

[5]) To tam c z t ą c, szérzéj obaczysz. *Rej, Wiz.*— R o s t ą c w mądrości i pobożności. *Skar. Kaz. 45.*

[6]) Odezwa do tego, co c z e t ł. *Petr. Pol.* 2. — Czetł (mylnie pisano: czedł) pisarz te księgi przed królem. *Leop. 11.* — C z c i ł e m księgi Warkowana. *Urzęd. 334.* — Czcienie. *Tarn. Ust. 21.*

[7]) I k w i ś ć będą z miasta (et florebunt de civitate), jako siano ziemie. *Ps. 71. 40.* — Nie lza jedno (nie pozostaje, tylko—, nie można, jak tylko) pisma c z y ś ć. *Rej., Wiz. 3. 6.* — Kto chce wyrozumiéć tę rozprawę, musi p r z e c z c i ć piérwszą. *Rej, Ap. 79.*

2) Charakter tematu podniebienny chwilowy (zębowy), słabe **d**.

Temat: gąd (psallere).

1. *Tryb oznajmujący.*

	Czas teraźniejszy.	a) Czas przeszły chwilowy.
Liczba poj.	gęd -ę (zam. —em)	I. gędź -e -ch (II. gąd [wątpl.]).
	gędź -e -sz	II. gędź -e
	gędź -e	II. gędź -e
„ *podw.*	gędź -e -wa [1])	I. gędź -e -ch -owa (—ch -wa)
	gędź -e -ta	I. gędź -e -s -ta
	gędź -e -ta [2])	I. gędź -e -s -ta
„ *mn.*	gędź -e -my (skróc. —e -m)	I. gędź -e -ch -om (—ch-my)
	gędź -e -cie	I. gędź -e -ś -cie
	gęd -ą (zam. —en).	I. gędź -e -ch -ą.

	2. *Tryb rozkazujący.*	b) Czas przeszły trwały.	
Liczba poj.	—	gędź -e -ch	(gędź -a -ch
	gądz -i, poźniéj: gądź itd.	gędź -e -sze	gędź -a -sze
	gądz -i [3])	gędź -e -sze itd. (wątpl.)	gędź -a -sze itd. [wątpl.]).
„ *podw.*	gądz -i -wa		
	gądz -i -ta		
	gądz -i -ta		
„ *mn.*	gądz -i -my [4])		
	gądz -i -cie [5])		
	gądz -i -cie [6]).		

3. *Imiesłowy.*

Czynne.

	Czasu teraźniejszego.	Czasu przeszłego.
a) Nieprzypadkowany:	gęd -ą (—y) [7]) —ący;	gąd (—d-szy), gąd-ł (—ł-szy), gąd-w [8]), (—w -szy [9]);
b) Przyp. rzeczown.:	gęd-ąc;	gąd-ł, —ęd-ła, —ęd-ło; gąd-w —a, —o [10]);
„ przymiotn.:	gęd-ący, —a, —e.	gąd-ły, —a, —e; gąd-wy, —a, —e.

Bierne.

a) Przyp. rzeczownik.:	gęd -om, —a, —o;	gędź -on, —a, —o;
b) „ przymiotn.:	gąd -omy, —a, —e.	gędź -ony, —a, —e.

4. *Tryb bezokoliczny.*

gąś -ć zam. gąd -ć (gąś -ci, skrócony: gąs -t [11]).

Tak odmieniają się: paść (cadere), kłaść, kraść, bość, wieść (ducere), prząść.

Czasownik: sieść (poźniéj mylnie: siąść) we względach z czasem teraźniejszym zpowinowaconych nosuje samogłoską piérwiastkową: siądzi, siędę, siędą; przeciwnie tryb bezokoliczny sieść, siedziech, siedziach, siad, siadł itd. *).

Czasownik: jiść (jid-ć) ma imiesłów czasu przeszłego szed-ł (od piérwiastku chod). Tu należy piérwiastek jad Czasownika jachać (poźniéj jechać).

[1]) Dojdziewa do Krakowa. *Alb. n. w. 7.* – Już jedziewa od ołtarza. *Pieśń ludu.*

[2]) Miłosierdzie a prawda przejdzieta oblicze twoje. *Ps. 88. 51.*

[3]) Jidzi (gydzi). *Bib. sar.* — I wołanie moje k Tobie przyjdzi (przidzi, zam. przyjidzi). *Ps. 101. 57.*

[4]) Przejdzimy (przeydzimy, zam. przejidzimy) oblicze jego w spowiedzi (Praeoccupemus faciem ejus in confessione). *Ps. 94. 55.*

[5]) Gądzicie (psallite). *Ps. 134. 81.* — Pójdzicie, a słyszycie (audite). *Ps. 65. 36.*

[6]) Jako schodzi dym, snijdzicie (snyidzicze, deficiant). *Ps. 67. 36.*

[7]) Jidzik (Gydzyk, [Aegidius]) gdy na drodze był usnął, Falek (Walek) nadjidą (nathydą), wziął jemu miecz i tobołą. *S. 52.* — Potym przyjdą (przychodząc, zam. przyszedłszy), wznowił tęto żałobę. *S. 44.*

---

*) Porówn. łać. frango, fregi; tango, te-tigi itp. w innych językach.

[8]) Otworzycie (aperite) mnie wrota sprawiedliwości; wszedw w nie (ingressus in eas), chwalić będę Pana. *Ps. 117. 70.*

[9]) Przyszedwszy. *Ś. 26.* — Padwszy. *Chw.*

[10]) Wyszedw na dwór, i mołwił. *Ps. 40. 23.* — Łączysko swe nawiódł (tetendit arcum). *Ps. 7. 4.*

[11]) Gąść będę (psallam). *Ps. 107. 65.* — Jiść (gysz). *Ś. 18.* — Jiści (yszczy) do Prus. *Chw.* — Zamyślał okrętem jachać przez morze. *Otw. Ow. 449.*

3) Charakter tematu podniebienny trwały (syczący), mocne s.

Temat: nies.

1. *Tryb oznajmujący.*

	Czas teraźniejszy.	a) Czas przeszły chwilowy.
Liczba poj.	nies -ę (zam. —em), nios -ę	I. nieś -e -ch(II.nies, nios, [wątpl.]).
	nieś -e -sz	II. nieś -e
	nieś -e	II. nieś -e
„ *podw.*	nieś -e -wa	I. nieś -e -ch -owa (—ch -wa)
	nieś -e -ta	I. nieś -e -s -ta
	nieś -e -ta	I. nieś -e -s -ta
„ *mn.*	nieś -e -my (skr. —e -m)	I. nieś -e -ch -om (—ch -my)
	nieś -e -cie	I. nieś -e -ś -cie
	nies -ą (zam. —en), nios -ą.	I. nieś -e -ch -ą.

	2. *Tryb rozkazujący.*	b) Czas przeszły trwały.
Liczba poj.	—	nieś -a -ch (nieś-e-ch
	nies -i później: nieś itd.	nieś -a -sze nieś-e-sze
	nies -i	nieś -a -sze nieś-e-sze itd. [wątpl.]).
„ *podw.*	nies -i -wa	
	nies -i -ta	
	nies -i -ta	
„ *mn*	nies -i -my	
	nies -i -cie	
	nies -i -cie.	

3. *Imiesłowy.*

	Czasu teraźniejszego.	Czasu przeszłego.
	Czynne.	
a) Nieprzypadk.:	nies-ą(—y),—ący; nio-są, (—ący);	nios, (—s -szy,) nios-ł (—ł-szy); nios -w - - w -szy
b) Przyp. rzeczown.:	nies-ąc; nios-ąc;	nios -ł, —es -ła, —es -ło; nios-w, —a —o;
„ przymiotn.:	nies-ący, —a, —e; nios-ący, —a, —e.	nies -ły, —a, —e; nies -wy, —a, —e.

Bierne.

a) Przyp. rzeczownik.: nies -om, —a, —o; nieś -on, —a, —o;
b) „ przymiotnik.: nies-omy, —a, —e. nieś -ony, —a, —e.

4. Tryb bezokoliczny.

nieś-ć zam. nieś-ć (nieś-ci, skrócony: nies-t).

Tak też odmieniają się: paść (pascere), trząść.

4) Charakter tematu podniebienny trwały (syczący), słabe z.

Temat: wiez.

1. Tryb oznajmujący.

	Czas teraźniejszy.	a) Czas przeszły chwilowy.
Liczba poj.	wiez -ę (zam. —em) wioz -ę	I. wieź-e-ch(II. wiez, wioz [wątpl.]).
	wieź -e -sz	II. wieź -e
	wieź -e	II. wieź -e
„ *podw.*	wieź -e -wa	I. wieź -e -ch -owa (—ch-wa)
	wieź -e -ta	I. wieź -e -s -ta
	wieź -e -ta	I. wieź -e -s -ta
„ *mn.*	wieź -e -my (skr. —e -m)	I. wieź -e -ch -om (—ch-my)
	wieź -e -cie	I. wieź -e -ś -cie
	wiez -ą (zam. —en), wioz -ą.	I. wieź -e -ch -ą.

	2. Tryb rozkazujący.	b) Czas przeszły trwały.
Liczba poj.	—	wieź -e -ch (wieź-a-ch
	wiez -i, poźniéj: wieź itd.	wieź -e -sze wieź-a-sze
	wiez -i	wieź-e-sze itd. wieź-a-sze itd. [wątpl.]).
„ *podw.*	wiez -i -wa	
	wiez -i -ta	
	wiez -i -ta	
„ *mn.*	wiez -i -my	
	wiez -i -cie	
	wiez -i -cie.	

3. Imiesłowy.

Czasu teraźniejszego.	Czasu przeszłego.
Czynne.	
a) Nieprzypad.: wiez -ą (—y), (—ący); wioz -ą (—ący);	wióz, (—z-szy); wióz-ł, (—ł-szy); wióz-w, (—w-szy) [1]);
b) Przyp. rzeczown.: wiez -ąc, —ąc	wióz -ł, —ez -ła, —ez -ło; wioz -w, —wa, —wo;
„ przymiot.: wiez-ący, —a, —e; —ący, —a, —e.	wiez -ły, —ła, —łe; wiez -wy, —wa, —we;

Bierne.

a) Przyp. rzeczk.: wiez -om, —a, —o; wieź -on, —a, —o;
b) „ przymiot.: wiez -omy, —a, —e. wieź -ony, —a, —e.

4. Tryb bezokoliczny.

wieź -ć (wieź -ci, skrócony: wieź -t).

Podobnież odmieniają się: gryźć, leźć, grząźć.

[1]) Nalazwszy rzecz. Ś. 46. —

5) Charakter tematu gardłowy chwilowy: mocne k.

Temat: rzek.

1. Tryb oznajmujący.

	Czas teraźniejszy.	a) Czas przeszły chwilowy.
Liczba poj.	rzek -ę (zam. —em)	I. rzecz -e -ch (II. rzek [wątpl.])
	rzecz -e -sz	II. rzecz -e
	rzecz -e	II. rzecz -e [3])
„ *podw.*	rzecz -e -wa	I. rzecz -e -ch -owa (—ch-wa)
	rzecz -e -ta	I. rzecz -e -s -ta
	rzecz -e -ta	I. rzecz -e -s -ta
„ *mn.*	rzecz -e -my (skr. —e -m)	I. rzecz -e -ch -om (—ch-my)
	rzecz -e -cie	I. rzecz -e -ś -cie
	rzek -ą (zam. —en).	I. rzecz -e -ch -ą.

	2. Tryb rozkazujący.	b) Czas przeszły trwały.
Liczba poj.	—	rzecz -e -ch
	rzecz -y, poźniéj: rzecz [1]) itd.	rzecz -e -sze
	rzecz -y (r'cy) [2])	rzecz -e -sze itd. (wątpl.).
„ *podw.*	rzecz -y -wa	
	rzecz -y -ta	
	rzecz -y -ta	
„ *mn.*	rzecz -y -my	
	rzecz -y -cie	
	rzecz -y -cie.	

3. Imiesłowy.

	Czasu teraźniejszego.	Czasu przeszłego.
Czynne.		
a) Nieprzypadkowany:	rzek -ą (—y), —ący;	rzek (—k-szy); rzek-ł (—ł-szy); rzek-w (—w-szy) [4]);
b) Przyp. rzeczown.:	rzek -ąc [3]);	rzek -ł, —a, —o; rzek -w, —a, —o;
„ przymiotnik.:	rzek -ący, —a, —e.	rzek -ły, —a, —e; rzek -wy, —a, —e.

Bierne.

a) Przyp. rzeczown.: rzek -om, —a, —o [6]); rzecz -on, —a, —o;
b) „ przymiotn.: rzek -omy, —a, —e. rzecz -ony, —a, —e.

4. Tryb bezokoliczny.

rzec zamiast: rzek -ć.

Podobnież odmieniają się; ciéc, piéc, siéc, tłuc, wléc.

[1]) Rzeczy duszy mojéj: „Zbawienie twoje ja jesm." *Ps. 34. 18.*— Rzeczy słowem. *Rej, Post. H. 7.* --

[2]) R'cy (starosł. r'ci zam. reci) ninie Israel (Dicat nunc Israël). *Ps. 123. 78.; 128. 80.*

Te przykłady zesłabienia samogloski piérwotnéj e na niemą godne są uwagi.

[3]) Rzecze; ob. wyżéj o aoryście IIgim.

Podobnież niemiała samogłoska piérwiastkowa w imiesłowie czasu teraźniejszego; n. p.

[4]) Tego myśl ani pojmie, nie rzkąc (zam. nie rzekąc, nie dopiéro, geschweige denn), żeby się to mogło wymówić. *Karn. Kat. 97.*—Abym bliźniemu ani myślą, ani skinieniem, nie rzkąc uczynkiem nie szkodził. *Katech. gd. 44.*

[5]) Uciekwszy. *Chw.*

[6]) Rzkomo (zam. rzekomo) w znaczeniu: niby, na pozór, używane.

6) Charakter tematu gardłowy chwilowy, słabe g.

Temat: strzeg.

1. Tryb oznajmujący.

	Czas teraźniejszy.	a) Czas przeszły chwilowy.
Liczba poj.	strzeg -ę (zam. – em)	I. strzeż -e -ch (II. strzeg [wątpl.]).
	strzeż -e -sz	II. strzeż -e
	strzeż -e [1])	II. strzeż -e
„ *podw.*	strzeż -e -wa	I. strzeż -e -ch -owa (—ch -wa)
	strzeż -e -ta	I. strzeż -e -s -ta
	strzeż -e -ta	I. strzeż -e -s -ta
„ *mn.*	strzeż -e -my (skr. —e -m)	I. strzeż -e -ch -om (—ch -my)
	strzeż -e -cie	I. strzeż -e -ś -cie
	strzeg -ą (zam. —en) [2]).	I. strzeż -e -ch -ą (starosł. —eszę) [3]).

	2. Tryb rozkazujący.	b) Czas przeszły trwały.
Liczba poj.	—	(strzeż -e -ch
	strzeż -y, poźniéj: strzeż [4]) itd.	strzeż -e -sze
	strzeż -y	strzeż -e -sze itd. [wątpl.]).

Liczba podw. strzeż -y -wa
strzeż -y -ta
strzeż -y -ta

„ *mn.* strzeż -y -my [4])
strzeż -y -cie
strzeż -y -cie.

3. *Imiesłowy.*

Czasu teraźniejszego.	Czasu przeszłego.
Czynne.	
a) Nieprzypadkowany: strzeg -ą (—y, —ący);	strzeg (—g-szy); strzeg-ł (—ł-szy); strzeg -w (—w-szy);
b) Przyp. rzeczown.: strzeg -ąc;	strzeg -ł, —a, —o[6]); strzeg -w, —a, —o;
„ przymiotnikowo: strzeg -ący, —a, —e.	strzeg-ły, —a, —e; strzeg-wy, —a, —e.
Bierne.	
a) Przyp. rzeczown.: strzeg -om, —a, —o;	strzeż -on, —a, —o;
b) „ przymiotn.: strzeg -omy, —a, —e.	strzeż -ony, —a, —e.

4. *Tryb bezokoliczny.*

strzedz zamiast: strzeg -ć.

Tak odmieniają się: strzydz, módz, biédz, żédz (accendere), (za-)prządz, (do-)siądz, lądz (foetare). Czasownik: lédz (procumbere), nosując samogłoskę piérwiastkową we względach, z czasem teraźniejszym zpowinowaconych (zob. II. Oddział 2.), zbiega się co do formy z Czasownikiem lądz.

[1]) Puklerze seżże (seszsze, od żédz, bez samogłoski piérwiastkowéj) ogniem (scuta comburet igni). *Ps. 45. 26.* — Ogień się zażże (exardescet). *Ps. 49. 28.* — Sowa nie lęże sokoła. *Min. Ryt. 2. 10.* — Tak więc kwiat lęże, którego przy uwroci ostry pług dosięże. *Papr. Ryc. 28.* —

[2]) Męże mężów, orłowie bystrych orlów lęgą. *Pot. Jow. 83.*

[3]) Strzeży duszę mojej. *Ps. 84. 49.* — Strzeży mię. *Ps. 16. 8.* — Lążpod mym puklerzem. *Żebr. Ow. 317.* — Tego mi dopomoży, Gospodnie! *Ks. 106.* —

[4]) I my lążmy pod bukiem. *Gaw. Siel. 364.* —

[5]) Rozniemożą się (infirmati sunt). *Ps. 106. 64.* *)

[6]) Ogień od oblicza jego zażegł się jest (exarsit), wągle rożżgło (roszglo, zam. rożżegło) się jest (carbones succensi sunt) od niego. *Ps. 17. 8.* —

---

*) Zapewneto sciągniecie końcówki eszę na ą (?).

7) Charakter tematu wargowy chwilowy, słabe b.

Temat: grzeb.

1. Tryb oznajmujący.

	Czas teraźniejszy.	a) Czas przeszły chwilowy.
Liczba poj.	grzeb -ę (zam. —em)	I. grzebi -e -ch*) (II. grzeb [wątpl.]);
	grzebi -e -sz *)	II. grzebi -e
	grzebi -e	II. grzebi -e
„ *podw.*	grzebi -e -wa	I. grzebi -e -ch -owa (—ch-wa)
	grzebi -e -ta	I. grzebi -e -s -ta
	grzebi -e -ta	I. grzebi -e -s -ta
„ *mn.*	grzebi -e -my (skr. —e -m)	I. grzebi -e -ch -om (—ch-my)
	grzebi -e -cie	I. grzebi -e -ś -cie
	grzeb -ą (zam. —en).	I. grzebi -e -ch -ą.

	2. Tryb rozkazujący.	b) Czas przeszły trwały.
Liczba poj.	—	grzebi-a-ch*) (grzebi-ech
	grzeb -i, poźniéj: grzeb itd.	grzebi-a-sze grzebi-esze
	grzeb -i	grzebi-a-sze itd. grzebi-esze itd. [wątpl.]).
„ *podw.*	grzeb -i -wa	
	grzeb -i -ta	
	grzeb -i -ta	
„ *mn.*	grzeb -i -my	
	grzeb -i -cie	
	grzeb -i -cie.	

3. Imiesłowy.

Czasu teraźniejszego.		Czasu przeszłego.
Czynne.		
a) Nieprzypadkowany:	grzeb -ą (—y, —ący);	grzeb (—b-szy);grzeb-ł(—ł-szy); grzeb -w (—w -szy);
b) Przyp. rzeczown.:	grzeb -ąc;	grzeb-ł,— a,—o;grzeb-ły,—a,— e;
„ przymiotnikowo:	grzeb-ący, —a, —e.	grzeb -w, —a, —o; grzeb -wy, —a, — e.
Bierne.		
a) Przyp. rzeczown.:	grzeb -om, —a, —o;	grzebi -on, —a, —o;
b) „ przymiotn.:	grzeb -omy, —a, —e.	grzebi -ony, —a, —e.

4. Tryb bezokoliczny.

grześć zamiast: grzeb -ć (grześci).

Podług tego wzoru odmieniano jeszcze tylko Czasownik: skuść (vellere).

---

*) W tych i bezpośrednio następujacych formach i nie przedłuża tematu, będąc jedynie znakiem miękczenia poprzedzającéj spółgłoski.

III[ci] Oddział.

Temata na spółgłoski płynne (Verba liquida).

Spółgłoska płynna wytrąca zwykle jednę samogłoskę, albo piérwiastkową, albo łącznik.

A. Czasowniki płynne, które w czasie teraźniejszym i względach z nim spowinowaconych samogłoską piérwiastek wzmacniają. Tu należą tematy **l**, **w** i niektóre na **r**.

1) Charakter tematu przed łącznikiem wszędzie zmiękczony.

Temat: mł.

1. Tryb oznajmujący.

	Czas teraźniejszy.	a) Czas przeszły chwilowy.
Liczba poj.	miel -ę (zam. —em)	I. ml -e -ch
	miel -e -sz	II. ml -e
	miel -e [1])	II. ml -e
„ *podw.*	miel -e -wa	I. ml -e -ch -owa (—ch -wa)
	miel -e -ta	I. ml -e -s -ta
	miel -e -ta	I. ml -e -s -ta
„ *mn.*	miel -e -my (skr. —e -m)	I. ml -e -ch -om (—ch -my)
	miel -e -cie	I. ml -e -ś -cie
	miel -ą (zam. —en).	I. ml -e -ch -ą.

	2. Tryb rozkazujący.	b) Czas przeszły trwały.
Liczba poj.	—	miel -a -ch (miel-ech
	miel -i, poźniéj: miel itd. [2])	miel -a -sze miel-esze
	miel -i	miel -a -sze itd. miel-esze itd. [wątpl.]).
„ *podw.*	miel -i -wa	
	miel -i -ta	
	miel -i -ta	
„ *mn.*	miel -i -my	
	miel -i -cie	
	miel -i -cie.	

3. Imiesłowy.

Czasu teraźniejszego.	Czasu przeszłego.
Czynne.	
a) Nieprzypadkowany: miel -ę (—ęcy);	mел; (—ł -szy); meł -ł; (—łł -szy); meł -w; (—w -szy);

b) Przyp. rzeczown.:	miel -ąc;	meł -ł, —a, —o; meł -w, —a, —o; (miełł, miołł);
„ przymiotn.:	miel -ący, —a, —e.	meł -ły, —a, —e; meł-wy, —a,—e.[3])

Bierne.

a) Przyp. rzeczown.:	miel -om, —a; —o;	miel -on, —a, —o;
b) „ przymiotn.:	miel -omy, —a, —e.	miel -ony, —a, —e.

4. Tryb bezokoliczny.

ml -e -ć (ml -e -ci, skrócony: ml -e -t).

Tak się odmienia Czasownik: p l é ć. Podobnie: s t ł a ć (poź. słać), ś c i e l ę, s t ł a ł [4]). — Bez wyraźnéj samogłoski piérwiastkowéj: s ł a ć (starosł. s''łati, [mittere]), s z l ę, s ł a ł, od tematu s''ł. Podobnież odmieniają się, lubo nie płynne: c h c i é ć (starosł. chotieti), c h c e, c h c i a ł, i r ż é ć (starosł. r''zati), r ż e, r ż a ł.

[1]) Który koń nie r ż e, abo żadnego głosu nie daje, znak pewny głuchości. *Cresc. 526.* — Wielbląd r ż e. *Erazm. jęz. H. h. b.*

[2]) P o s z l i (poszlij), miłosierny Gospodnie, Świętego Ducha. *Ks. 92.*

[3]) To wszystko na nim się z m e ł ł o. *Plich. Sen. list. 321.* — Powiadacie, że się nie wasze m i e ł ł o. *Falib. Q. 1.* — Dziewki będą m i o ł ł y. *Sekl. Matth. 23. i Luc. 17.*

[4]) Tako pamięcien jesm był cię na p o s t ł a n i u moim. *Ps. 62. 34.*

2) Charakter tematu czasu teraźniejszego przed łącznikiem nie mięknie w osobach skrajnych.

Temat: b-r.

1. Tryb oznajmujący.

	Czas teraźniejszy.	a) Czas przeszły chwilowy.
Liczba poj.	bier -ę (zam. —en), bior -ę [1])	I. br -a -ch
	bierz -e -sz	II. br -a
	bierz -e	II. br -a
„ *podw.*	bierz -e -wa	I. br -a -ch -owa (—ch -wa)
	bierz -e -ta	I. br -a -s -ta
	bierz -e ta	I. br -a -s -ta
„ *mn.*	bierz -e -my (skr. —e -m)	I. br -a -ch -om (—ch -my)
	bierz -e -cie	I. br -a -ś -cie
	bier -ą (zam. —en), bior -ą [2]).	I. br -a -ch -ą.

	2. *Tryb rozkazujący.*	b) Czas przeszły trwały.	
Liczba poj.	—	bierz -a -ch	(bierz -e -ch
	bierz -y, poźniéj: bierz itd. [3])	bierz -a -sze	bierz -e -sze
	bierz -y	bierz-a-sze, itd.	bierz-e-sze itd. [wątpl.]).

Liczba podw. bierz -y -wa
bierz -y -ta
bierz -y -ta
„ *mn.* bierz -y -my
bierz -y -cie
bierz -y -cie.

3. Imiesłowy.

Czasu teraźniejszego.	Czasu przeszłego.
Czynne	
a) Nieprzypadk.: bier -ę (—ący); bior-ą (—ący);	br-a-ł, (—łszy); br-a-w, (—w-szy);
b) Przyp. rzeczown.: bier -ąc; bior -ąc;	bra -ł, —a, —o [4]); br -a -w, —a, —o;
„ przymiotn.: bier-ący, —a, —e; bior-ący, —a, —e.	bra-ły, —a, —e; br-awy, —a, —e.
Bierne.	
a) Przyp. rzeczown.: bier -om, —a, —o;	br -a -n, —a, —o;
b) „ przymiotn.: bier -omy, —a, —e.	br -a -ny, —a, —e.

4. Tryb bezokoliczny.

br -a -ć (br -a -ci, skrócony: br -a -t).

Taką samę odmianę ma: prać, tudzież rwać, rwę, rwie, rwał, bez wyraźnéj samogłoski piérwiastkowéj we wszystkich względach. Podobnież odmieniają się, chociaż nie płynne: ssać, ssę, ssie i łgać, łgę lub łżę, łże.

[1]) Łżę. *Mącz.*
[2]) Łgą łgarze. *Chrośc. Ow. 90.* — Bierą. *W. Post. W. 354.* — Biorą. *Cresc. 514.*
[3]) Wyrwi mię, miły Panie, od grzechów ciężkich. *Ks. 150.*
[4]) Sełgli są (sełgali są, [mentiti sunt]). *Ps. 17. 10.*

3) Temat w czasie teraźniejszym i we względach z nim zpowinowaconych, dwojako się odmienia, tojest: z samogłoską piérwiastkową i bez niéj.

Temat: k-ł.

1. Tryb oznajmujący.

	Czas teraźniejszy.	a) Czas przeszły chwilowy.
Liczba poj.	kol -ę (zam.—em), kł-u-j-ę itd.[1])	kł -u -ch
	kol -e -sz [2])	kł -u
	kol -e	kł -u
„ *podw.*	kol -e -wa	kł -u -ch -owa (—ch -wa)
	kol -e -ta	kł -u -s -ta
	kol -e -ta	kł -u -s -ta

Liczba mn.	kol -e my (skr. — -m [3]))	kł -u -ch -om (—ch -my)
	kol -e -cie	kł -u -ś -cie
	kol -ą (zam. —en) [4]).	kł -u -ch -ą.

	2. *Tryb rozkazujący.*	b) **Czas przeszły trwały.**
Liczba poj.	—	kol-a-ch, kł-u-j-a-ch itd. (kol-e-ch itd.
	kol -i (kol), kł -u -j itd.	kol-a-sze [wątpl.]).
	kol -i	kol-a-sze itd.
„ *podw.*	kol -i -wa	
	kol -i -ta	
	kol -i -ta	
„ *mn.*	kol -i -my	
	kol -i -cie	
	kol -i -cie.	

3. *Imiesłowy.*

Czasu teraźniejszego.	Czasu przeszłego.
Czynne.	
a) Nieprzypadk.: kol-ę, (—ęcy); kł-u-j-ę (—ęcy);	kł -u -ł (—ł -szy); kł -u -w (—w -szy);
b) Przyp. rzeczown.: kol -ąc [5]);	kł -u -ł, — a, — o [7]); kł -u -w, — a, — o;
„ przymiotn.: kol -ący, — a, — e [6]).	kł -u -ły, — a, — e; kł -u -wy, — a, — e.
Bierne.	
a) Przyp. rzeczown.: kol-om, — a, — o; kł-u-j-om itd.;	kł -u -t, — a, — o;
b) „ przymiotn.: kol-omy, — a, — e.	kł -u -ty, — a, — e.

4. *Tryb bezokoliczny.*

kł -u -ć (kłu -ci, skrócony: kł -u -t) [8]).

Podobnie odmienia się Czasownik: **pruć, porzy** lub **pruj, porzę** (porę) lub **pruję, pruł**, od tematu p"r; tudzież, **zwać, zowi** lub **zwi** (zwij), **zowię** (zowę) lub **zwię** (zwę), **zwał**, od tematu z"w. — **Żyć, żywię** (żywę) lub **żyję.**

Dwojako mają sposób **bezokoliczny** i **względy** mu powinowate: **kuć** i **kować, knuć** i **knować, snuć** i **snować, pluć** i **plwać, bluć** i **blwać, szczuć** i **szczwać.**

[1]) Wzowę (invocabo). *Ps. 17. 8.* — Rzekł Pan: „Żywę ja, a będzie napełniona ziemia wasza chwały Pańskiéj." *Leop. Num. 14. 21.* — Żywę ja. *Radz. Num. 14. 28.*

[2]) Panie! który **żywiesz** i **królujesz.** *Skar. Kaz. 45. 6.; Ks. 156.*

[3]) W z o w i e m cię (invocaverimus). *Ps. 19. 11.*

[4]) Ci, którzy często p l u j ą, siła w sobie flegmy mają; a gdyby nie p l w a l i, prędkoby w febrę wpadali. *Sak. Pr. 84.* — Żywioły, któremi ludzie na świecie ż y w i ą, społem jeden drugiego śmierzy. *Eraz. jęz. S. 4. 6.*

[5]) Ż y w i ą c w prostocie i niewinności. *Wuj. Post. Mn. 41.*

[6]) Prokny człowiek ż y w i ą c y (omnis homo vivens) *Ps. 38. 22.* — W ziemi ż y w i ą c y c h. *Ps. 26. 14.*

) Neronowa żona konie k o w a ł a złotemi podkowami. *Petr. Ek. 69.* — Szczuli iak na wilka, aż go téż w y s z c z w a l i. *Teatr. 43. c. 4. Wyb.*

[8]) Będą twarz jego w miedzi lać i k o w a ć w marmurze. *Petr. Ek. 69.* — Pieniędzy k o w a ć nikomu się nie godzi. *Szczerb. Sax. 255.* — Mur k o w a ć *Jabł. Tel. 213.* — Niedworstwo jest za trzecim słowem p l w a ć. *Eraz. a.* — Krwią począł b l w a ć. *Otw. Ow. 182.* — S z c z w a ć zające. *Rys.*

B) C z a s o w n i k i p ł y n n e, które w czasie teraźniejszym i we względach mu powinowatych s a m o g ł o s k ę p i é r w o t n ą w y t r ą c a j ą. Tu należą temata na **m**, **n**, i pozostałe na **r**.

1. C h a r a k t e r t e m a t u, n o s o w e m, w o k a l i z n j e s i ę n a n o s o w e ą (ę).

Charakter tematu, nosowe **m** w trybie bezokolicznym i w formach mu powinowatych wokalizuje się z samogłoską piérwotną na nosowe **ą** (ę).

Temat: d-m.

I. Tryb oznajmujący.

	Czas teraźniejszy.	a) Czas przeszły chwilowy.
Liczba poj.	dm -ę (zam. —em)	I. dą -ch
	dmi -e -sz	II. dą
	dmi -e [1])	II. dą
„ *podw.*	dmi -e -wa	I. dą -ch -owa (—ch -wa)
	dmi -e -ta	I. dą -s -ta
	dmi -e -ta	I. dą -s -ta
„ *mn.*	dmi -e -my (skr. —e -m)	I. dą -ch -om (-ch -my)
	dmi -e -cie	I. dą -ś -cie
	dm -ą (zam. —en).	I. dą -ch -ą.

2. *Tryb rozkazujący.*		b) Czas przeszły trwały.	
Liczba poj.	—	dmi -a -ch	(dmi -e -ch
	dm -i, poźniéj: dm -ij [2])	dmi -a -sze	dmi -e -sze
	dm -i	dmi -a -sze itd.	dmi -e -sze itd.)
„ *podw.*	dm -i -wa, poż.: dm -ij -wa itd.		
	dm -i -ta		
	dm -i -ta		
„ *mn.*	dm -i -my		
	dm -i -cie [3])		
	dm -i -cie.		

3. *Imiesłowy.*

	Czasu teraźniejszego.	Czasu przeszłego.
	Czynne.	
a) Nieprzypadkowany:	dm -ą (—y, —ący);	dą -ł *) (—ł -szy); (dą -w [4]), (– w -szy);
b) Przyp. rzeczown.:	dm -ąc;	dą-ł, —ę -ła, —ę-ło; dą-w, —a, —o;
„ przymiotn.:	dm -ący, —a, —e.	dę-ły, —a, —e; dę-wy, —a, —e.
	Bierne.	
a) Przyp. rzeczown.:	dm -om, —a, —o;	dę -t, —a, —o;
b) „ przymiotn.:	dm -ony, —a, —e.	dę -ty, —a, — e.

4. *Tryb bezokoliczny.*

dą -ć zam. dom -ć (dą -ci) [5]).

Tak odmieniają się: ż ą ć (miąć, dusić, cisnąć, gnieść, tłoczyć [constringere]), ż d ż ą ć (kłuć, porów: ż g a ć, gminnie: ź g a ć), j ą ć, j m ę, j ą ł, temat j''m, i złoż. p o j ą ć, wz-jąć, w z i ą ć (poźniéj mylną analogią: w z i ą ś ć) itp.

[1]) Słowa Boże... dziwnie ż m i e i k r ę c i, ale próżno. *Żarn. Post. 3. 79. 6.* — Jastrząb gołębice ż d ż m i e pazury. *Tward. W. D. 2. 149.*

[2]) P r z y j m i ubogą grzesznicę. *Ks. 88.*

[3]) W e ź m i c i e psalm, a dajcie bęben. *Ps. 80. 47.*

[4]) Ale ja, w y j ą w (wyjąwszy) od niego miecz, uciął jesm głowę jego. *Ps. str. 1.* — Gdy kmieć, p r z y j ą w włokę, nie idzie do pana.... *M. z R. 144.*

[5]) Wziąć (wzǫcz, [accipere]). *Ps. 30. 50.*

*) W imiesłowie czasu przeszłego mowa osobliwie ludowa dotąd miesza m z n; więc zamiast w z i o m (wziął) słychać: w z i o n; np. Zkąd ci się w z i e n a obfita, gdy u mnie sucha, w e n a. *Min. Ryt. 3. 432.*

2. Charakter tematu, nosowe n, wokalizujące się na nosowe ą (ę).

Charakter tematu nosowe n w imiesłowie czasu przeszłego i we względach mu powinowatych wokalizuje się z samogłoską piérwiastkową na nosowe ą (ę).

Temat: t-n.

1. Tryb oznajmujący.

	Czas teraźniejszy.	a) Czas przeszły chwilowy.
Liczba poj.	tn -ę (zam. —em) [1]	I. cią -ch
	tni -e -sz	II. cia
	tni -e	II. cia
„ *podw.*	tni -e -wa	I. cią -ch -owa (—ch-wa)
	tni -e -ta	I. cia -s -ta
	tni -e -ta	I. cia -s -ta
„ *mn.*	tni -e -my (skr. —e -m)	I. cia -ch -om (—ch-my)
	tni -e -cie	I. cia -ś -cie
	tn -ą (zam. —en).	I. cia -ch -ą.

	2. Tryb rozkazujący.	b) Czas przeszły trwały.
Liczba poj.	—	tni -a -ch (tni-ech
	tn -i, poźniej: tn -ij	tni -a -sze tni-esze
	tn -i	tni -a -sze itd. tnie-sze itd. [wątpl.]).
„ *podw.*	tn -i -wa, poźn.: tn -ij -wa itd.	
	tn -i -ta	
	tn -i -ta	
„ *mn.*	tn -i -my	
	tn -i -cie	
	tn -i -cie.	

3. Imiesłowy.

	Czasu teraźniejszego.	Czasu przeszłego.
Czynne.		
a) Nieprzypadkowany:	tn -ą (—y, —ący);	cion, (—szy); cią -ł, (—ł -szy); lub cią -w, (—w -szy);
b) Przyp. rzeczown.:	tn -ąc;	cią -ł, —ę -ła, —ę -lo; cią -w, —a, —o;
„ przymiotn.:	tn -ący, —a, —e.	cię -ły, —a, —e; cię -wy, —a, —e.
Bierne.		
a) Przyp. rzeczown.:	tn -om, —a, —o;	cię -t, —a, —o;
b) „ przymiotn.:	tn -omy, —a, —e.	cię -ty, —a, — e.

4. Tryb bezokoliczny.

cią -ć cion -ć (cią -ci).

Tak też używane: **piąć, miąć, żąć** (demetere), (po-) **cząć, kląć, gjąć** ([ku, k-] **jąć** *).

[1]) Odpocz'nę (odpoczinǫ, requiescam). *Ps. 4. 2.*

3. Charakter tematu r, w którym samogłoska piérwiastkowa występuje w imiesłowach czasu przeszłego w brzmieniu a.

Temat: t-r.

1. Tryb oznajmujący.

	Czas teraźniejszy.	a) Czas przeszły chwilowy.
Liczba poj.	tr -ę (zam. —em)	I. trz -e -ch
	trz -e -sz	II. trz -e
	trz -e [1])	II. trz -e
" *podw.*	trz -e -wa	I. trz -e -ch -owa (—ch -wa)
	trz -e -ta	I. trz -e -s -ta
	trz -e -ta	I. trz -e -s -ta
" *mn.*	trz -e -my (skr. —e -m)	I. trz -e -ch -om (— ch -my)
	trz -e -cie	I. trz -e -ś -cie
	tr -ą (zam. —en) [2]).	I. trz -e -ch -ą.

	2. Tryb rozkazujący.	b) Czas przeszły trwały.	
Liczba poj.	—	trz -a -ch	trz -e -ch
	trz -y, poźniéj: trz -yj itd.	trz -a -sze	trz -e -sze
	trz -y	trz -a -sze itd.	trz -e -sze itd.
" *podw.*	trz -y -wa		
	trz -y -ta		
	trz -y -ta		
Liczba mn.	trz -y -my		
	trz -y -cie		
	trz -y -cie.		

3. Imiesłowy.

Czasu teraźniejszego.	Czasu przeszłego.
Czynne.	
a) Nieprzypadkowany.: tr -ą (—y, —ący [3])	I. tar (—r -szy); tar -ł (—ł -szy); tar -w (—w -szy);
b) Przyp. rzeczown.: tr -ąc;	II. tar -ł, —a, —o [5]); tar -w, —a, —o;
" przymiotn.: tr -ący, —a, —e [4]).	tar -ły, —a, —e [6]); tar -wy, —a, —e.

---

*) Tu występuje n zamiast m; gnę, gjął itd.

Bierne.

a) Przyp. rzeczown.:	tr -om, —a, —o;	tar -t, —a, —o;
b) „ przymiotn.:	tr -omy, —a, —e.	tar -ty, —a, —e.

4. Tryb bezokoliczny.

trz -eć (—eci) zamiast: ter -ć, tar -ć.

Tu należą: drzéć (rumpere, dilaniare diripere), przéć (fulcire), mrzéć (mori), (rozpo-) strzéć (extendere), żréć (vorare, sacrificare, ztąd żertwa, sacrificium), wrzéć (claudere); wrzéć (bullire); wrę i wrzę, wre i wrze, warł i wrzał; także wrać, wrał, wrają i wreją.

[1]) Łączyszcze zetrze i złamie czyn (arma). *Ps. 45. 26.*— Co w kim wre, to na wiérzchu kipi. *Gil. Post. 174. 6.*

[2]) Wrą podków ostrobitnych po bruku łoskoty. *Zab. 9. 356.*— Źródła wrają. *Rej. Wiz. 24. 6.* — Teraz walki wszędzie wrają. *Glicz. Wych. H. 2. 6.* —

[3]) Szukać inszego państwa rozkazował, bo to, pry (prą, prąc, twierdząc), małe, które mam. *Opal. Poet. 15.* —

[4]) W wodę wrzącą rękę włożyć. *Skarg. Dz. 578.* —

[5]) Byłoby przyszło do krwi, tak już na się warli. *Pot. Arg. 799.* —

[6]) Lepsze krupy uwrzałe, niżli te, co wreją. *Kochow. Fr. 141.*

II^gi Dział.

Czasowniki o temacie przydłużonym.

I^szy Oddział.

Temata samogłoskowe. (Verba pura.)

Brzmieniem końcowém tematu może być:

a przybyszowe niezmienne, lub **a** przybyszowe, słabiejące na **e**;

a za pośrednictwem zgłoski **ow (ew)** przybyszowe;

je przybyszowe, przechodzące przed twardemi spółgłoskami w czasach przeszłych na piérwotniejsze **ja**;

i lub **y** przybyszowe, miękczące, w Czasownikach czynnych stale pozostające, w słowach nieprzechodnich przemieniające się na **je**, a w czasach przeszłych przed twardemi spółgłoskami na **ja**.

1. Brzmienie tematu przybyszowe a, tęgie niezmienne.

Narostki osobowe czasu teraźniejszego i względów mu powinowatych łączą się z tematem piérwotnie za pośrednictwem łącznika **e**, z wtrąconém **j** dla zniesienia zbiegu samogłosek (hiatus), lecz czas teraźniejszy uwalniał się od pośrednictwa téj zgłoski **je** już w epoce najstarszéj polszczyzny pomnikowéj. (Porów. **I.** I. 1.)

Temat: dział-a.

1. Tryb oznajmujący.

	Czas teraźniejszy.		a) Czas przeszły chwilowy.
Liczba poj.	działa -j -ę	działa -m [1])	I. działa -ch
	działa -j -e -sz	działa -sz	II. działa
	działa -j -e	działa	II. działa [2])
„ *podw.*	działa -j -e -wa	działa -wa	I. działa -ch -owa (—ch-wa)
	działa -j -e -ta	działa -ta	I. działa -s -ta
	działa -j -e -ta	działa -ta	I. działa -s -ta
„ *mn.*	działa -j -e -my	działa -my	I. działa -ch -om (—ch-my)
	działa -j -e -cie	działa -cie	I. działa -ś -cie
	działa -j -ą (zam. —en).		I. działa -ch -ą.

	2. Tryb rozkazujący.	b) Czas przeszły trwały.
Liczba poj.	—	działa -ch
	działa -j [3])	działa -sze
	działa -j	działa -sze
„ *podw.*	działa -j -wa	działa -ch -owa (—ch-wa)
	działa -j -ta	działa -s -ta
	działa -j -ta	działa -s -ta
„ *mn.*	działa -j -my	działa -ch -om (—ch-my)
	działa -j -cie	działa -ś -cie
	działa -j -cie.	działa -ch -ą [4]).

3. Imiesłowy.

	Czasu teraźniejszego.	Czasu przeszłego.
	Czynne.	
a) Nieprzypadkowany:	działa -j -ę[5]) (—ęcy);	działa-ł (—ł-szy); działa-w (—w-szy);
b) Przyp. rzeczown.:	działa -j -ąc;	działa -ł, —a, —o [6]);
		działa -w, —a, —o;
„ przymiotn.:	działa -j -ący, —a, —e.	działa -ły, —a, —e [7]);
		działa -wy, —a, —e.

Bierne.

a) Przyp. rzeczown.: (działa-j-om) dział-om, —a, —o; działa -n, —a, —o;
b) „ przymiotn.: dział -omy, —a, —e *). działa -ny, —a, —e.

4. Tryb bezokoliczny.

działa -ć (działa -ci, skrócony: działa -t [8]).

Tu należą Czasowniki: kochać, wołać, gadać, gabać, i wiele pochodnych, jakoto: panać (panować), wieliczać (magnificare), słuszać (słuchać), przyjać (starosł. prijati, προνοεῖν, providere), swirchować, (swirzchować, [perficere]), zgibać, spowiedać (pronunciare), wznaszać, odjimać, poklinać, wyrażających objaw ciągłotliwy lub częstotliwy.

[1]) Przez Twe wielkie cirpienie mnie, Boże, dzisia rozumiej; kolana Tobie zgibaję (zgybaya) ku chwale Twéj, i ręce Tobie składaję (szkladaja) *Ks. 100.*— Podnaszaję (extollo). *Ps. 27. 14.*— Wylewaję.... spowiedaję. *Ps. 141. 85.*— Ja wiém zaprawdę i poznawam (poż. poznaję). *Ks. 100.*

[2]) Przyjaj mi tego, abych ja mogła przyjąć Ciebie, Jezu Chryste! *Ks. 105.*

[3]) O duszy o grzesznie (7. przyp. licz. poj. rodz. żeń. w kształcie rzeczownikowym, w nowéj polszczyźnie o duszy grzésznéj) sam Bóg pieczą jima (miał), diabłu ją odjima (odthima, odjął), gdzieto sam króluje, ksobie przyjima (przyjął). *B. R. z r. 1408. W odpisie z r. 1456.* imiał, odejmał, przyjął. — A on wysłuchawa je (exaudiebat, od wysłuchawać, poźniéj: wysłuchywać). *Ps. 98. 37.*

[4]) Jiżto mijachą (qui præteribant). *Ps. 128. 80.* — Sercem swym poklinachą. *Ps. 93. 55.* — Przysięgachą. *Ps. 101. 58.* — Szukachą jego (quærebant eum). *Ps. 77. 45.* — Spiewachą. *Ps. 68. 38.*

[5]) Badaję (badaiϕ) serca i pokrotki, Boże! (scrutans corda et renes, Deus!). *Ps. 74.*— Bo wznaszaję, przytrącił jeś mię. (Quia elevans, allisisti me). *Ps. 101. 58.*

[6]) Swirzchował jeś chwałę (perfecisti laudem). *Ps. 8. 4.* — By lud mój słuszał był mię (si audisset). *Ps. 80. 48.*

[7]) Prawa trzymałego i chowałego. *M. z R. 414.*

[8]) A on panać będzie ludziom. *Ps. 21. 12.* — Będzie panać (dominabitur). *Ps. 9. 5.* — Będzieszli mię słuszać (si audieris). *Ps. 80. 47.*

---

*) Łakomy, —a, —e, za Przymiotnik mylnie dziś poczytane, od łakać (starosł. łakati, πεινᾶν, esurire); znikomy —a, —e, od znikać; ruchomy, —a, —e od ruchać (*Ob. Leop. 2. Reg. 18. 15. i P. Koch. Jer. 339*).

2. Brzmienie tematu przybyszowe a słabnieje na e, miękczące poprzedzający charakter twardy.

W Czasownikach tu należących miękczą się **t, d,** na **cz, dż; s, z** na **sz, ż; k, g** na **cz, ż.**

Temat: płak-a.

1. Tryb oznajmujący.

	Czas teraźniejszy.	a) Czas przeszły chwilowy.
Liczba poj.	płacz -ę (zam. —em)	I. płaka -ch
	płacz -e -sz	II. płaka
	płacz -e [1])	II. płaka
„ *podw.*	płacz -e -wa	I. płaka -cho -wa (—ch -wa)
	płacz -e -ta	I. płaka -s -ta
	płacz -e -ta	I. płaka -s -ta
„ *mn.*	płacz -e -my (skr. —e -m)	I. płaka -ch -om (—ch-my)
	płacz -e -cie	I. płaka -ś -cie
	płacz -ą (zam. —en).	I. płaka -ch -ą.

	2. Tryb rozkazujący.	b) Czas przeszły trwały.
Liczba poj.	—	(płaka-a-ch) płaka -ch
	płacz -y, poźniéj: płacz itd. [2])	płaka -sze
	płacz -y	płaka -sze
„ *podw.*	płacz -y -wa	płaka-ch-owa (—ch -wa
	płacz -y -ta	płaka -s -ta
	płacz -y -ta	płaka -s -ta
„ *mn.*	płacz -y -my [3])	płaka-ch-om (—ch -my)
	płacz -y -cie	płaka -ś -cie
	płacz -y -cie.	płaka -ch -ą.

3. Imiesłowy.

	Czasu teraźniejszego.	Czasu przeszłego.
	Czynne.	
a) Nieprzypadkowany:	płacz -ę (—ęcy);	płaka-ł (—ł-szy); płaka-w (—w-szy);
b) Przyp. rzeczown.:	płacz -ąc;	płaka -ł, —a, —o; płaka -w, —a, —o;
„ przym.	płacz -ący, —a, —e.	płaka -ł, —a, —e; —wy, —a, —e.
	Bierne.	
a) Przyp. rzeczown.:	(płacz -em) (płak -om, —a, —o [wątpl.]);	płaka -n, —a, —o;
b) „ przymiotn.:	płak -omy, —a, —e [4]).	płaka -ny, —a, —e.

4. Tryb bezokoliczny.

płaka -ć (płaka -ci, skrócony: płaka -t)[5]).

Tak się odmieniają: **deptać, gwizdać, — pisać, mazać, — brukać, strugać, — troskać się, łać** (ściągn. lejać), **kopać, rąbać, — kłamać, orać, — kajać się** (poenitet me) itp., wyrażające objaw ciągłotliwy.

[1]) Za dar się troszcze (frustra conturbatur). *Ps. 38. 22.*
[2]) Każy siercu memu. *Ks. 148.*
[3]) Płaczymy przed Gospodnem. *Ps. 94. 55.*
[4]) Miejcie wy swoje folwarki i domy, lecz ztąd, gdzie tylko grunt oromy... *Chróśc. Farsal. 324.*
[5]) A nieprzyjaciele jego będą lizat ziemię. *Ps. 71. 40.* — Nie będzie karat. *Ps. 93. 54.*

3) Temat za pośrednictwem zgłoski ow, po spółgłoskach cienkich ew, wytworzony na przybyszowe a.

Przybyszowe **a** wietczeje w czasie teraźniejszym i względach mu powinowatych na **e**, przed którém **ow** się wokalizuje na **u**, a eufoniczne **j** nie dopuszcza zbiegu samogłosek.

Temat: (od pan, panać) panowa.

1. Tryb oznajmujący.

	Czas teraźniejszy.	a) Czas przeszły chwilowy.
Liczba poj.	panu -j -ę (zam. —em)	I. panow -a -ch
	panu -j -e -sz	II. panow -a
	panu -j -e	II. panow -a
„ *podw.*	panu -j -e -wa	I. panow -a -ch -owa (—ch-wa)
	panu -j -e -ta	I. panow -a -s -ta
	panu -j -e -ta	I. panow -a -s -ta
„ *mn.*	panu -j -e -my (skr. —e -m)	I. panow -a -ch -om (—ch-my)
	panu -j -e -cie	I. panow -a -ś -cie
	panu -j -ą (zam. —en).	I. panow -a -ch -ą.

	2. Tryb rozkazujący.	b) Czas przeszły trwały.
Liczba poj.	—	panow -a -ch
	panu -j	panow -a -sze
	panu -j [1])	panow -a -sze
„ *podw.*	panu -j -wa	panow -a -ch -owa (—ch-wa)
	panu -j -ta	panow -a -s -ta
	panu -j -ta	panow -a -s -ta
„ *mn.*	panu -j -my	panow -a -ch -om (—ch-my)
	panu -j -cie	panow -a -ś -cie
	panu -j -cie.	panow -a -ch -ą.

3. *Imiesłowy.*

	Czasu teraźniejszego.	Czasu przeszłego.
	Czynne.	
a) Nieprzypadkowany:	panu -j -ę (—ęcy [2]);	panow -a -ł (—ł -szy); panow -a -w (—w -szy);
b) Przyp. rzeczown.:	panu -j -ąc:	panow-a-ł, —a, —o [3]); panow-a-w, —a, —o;
„ przymiotn.:	panu -j -ący, —a, —e.	panow-a-ły, —a, —e; panow-a-wy, —a, —e.
	Bierne.	
a) Przyp. rzeczczown.:	panu -j -om, —a, —o;	panow -a -n, —a, —o;
b) „ przymiotn.:	panu -j -omy, —a, —e.	panow -a -ny, —a, —e.

4. *Tryb bezokoliczny.*

panow -a -ć (panowa -ci, skrócony: panowa -t).

Do tego wzoru należą: miłować, pilnować, darować, kupować, kamionować, bojować (pugnare), nocować, królewać, itp. pochodne od Rzeczowników i Przymiotników.

Końcówka **ywać** (lub **iwać** po **k, g**), poźniéj coraz używańsza zamiast **awać, ować,** służy do wyrażenia objawu częstotliwego. Dawniéj: czytawać wygrawać, — rozkazować, podpisować, itp. w nowéj polszczyźnie: czytywać, wygrywać, — rozkazywać, podpisywać; podobnież dawniéj: przykować, osnować, poźniéj: przykuwać, osnuwać.

[1]) Bóg smiłuj się nad nami (Deus misereatur nostri). *Ps. 66. 36.*

[2]) Uczynię albo buduję (ædificans) Jeruzalem, Gospodzyn rozproszenia izraelska zbierze. *Ps. 146. 87.* — Gotuję (gotuiǫ, præparans) góry. *Ps. 64. 35.*

[3]) Gospodzyn królewał na wieki i daléj. *Ps. Cant. 91.* — Królewał. *Ps. 9. 6.*

4. Brzmienie końcowe tematu przybyszowe **je** miękczące.

To brzmienie przechodzi w czasach przeszłych przed twardą spółgłoską na piérwotniejsze **ja**; narostki czasu teraźniejszego i względów z nim spowinowaconych łączą się z tematem za pośrednictwem łącznika **e** z eufonicznêm **j** (jak **I.** I. 3).

XCVIII

Temat: blednia, blednie.

1. *Tryb oznajmujący.*

	Czas teraźniejszy.	a) Czas przeszły chwilowy.
Liczba poj.	blednie -j -ę (zam. —em)	I. blednia -ch
	blednie -j -e -sz	II. blednia
	blednie -j -e	II. blednia
„ *podw.*	blednie -j -e -wa	I. blednia -ch -owa (—ch -wa)
	blednie -j -e -ta	I. blednia -s -ta
	blednie -j -e -ta	I. blednia -s -ta
„ *mn.*	blednie -j -e -my (—e -m)	I. blednia -ch -om (—ch-my)
	blednie -j -e -cie	I. blednia -ś -cie
	blednie -j -ą (zam. —en).	I. blednia -ch -ą.

	2. *Tryb rozkazujący.*	b) Czas przeszły trwały.
Liczba poj.	—	blednie -j -a -ch (bledn-ie-ch itd.
	blednie -j	blednie -j -a.-sze [wątpl.]).
	blednie -j	blednie -j -a -sze
„ *podw.*	blednie -j -wa	blednie -j -a -ch -owa (—ch -wa)
	blednie -j -ta	blednie -j -a -s -ta
	blednie -j -ta	blednie -j -a -s -ta
„ *mn.*	blednie -j -my	blednie -j -a -ch -om (—ch-my)
	blednie -j -cie	blednie -j -a -ś -cie
	blednie -j -cie.	blednie -j -a -ch -ą. [wątpl.]

3. *Imiesłowy.*

	Czasu teraźniejszego.	Czasu przeszłego.
	Czynne.	
a) Nieprzypadkowany:	blednie -j -ę (—ęcy);	blednia -ł (—ł -szy); blednia -w (—w -szy);
b) Przyp. rzeczown.:	blednie -j -ąc;	blednia -ł, —a, —o; blednia -w, —a, —o;
„ przymiotn.:	blednie -j -ący,—a,—e[1]).	blednia -ły, —a, —e; blednia -wy, —a, —e.

4. *Tryb bezokoliczny.*

blednie -ć (blednie -ci skrócony: blednie -t).

Czasowniki tu należące nie mają imiesłowów biernych.

Tak odmieniają się: zielenieć, rdzewieć, kruszeć — dnieć, kamienieć itp. tworzone z Przymiotników, rzadziej z Rzeczowników, a wyrażają objaw poczynający i wzmagający

się. — Gorzéć ma czas teraźniejszy: gorzeje i gore, a w postaci gorać*) przechodzi do **II.** I. 1.

*) Strzały swe gorającymi (goraiocymy) uczynił jest. (Sagittas suas ardentibus effecit). *Ps. 7. 4.*

5) Brzmienie końcowe tematu przybyszowe **i** miękczące.

Tężeje ono w czasie przeszłym i względach mu powinowatych na e lub **a** miękczące (starosł. ѣ). Jest to przechód do odmiany następującéj.

Temat: słysza.

1. Tryb oznajmujący.

	Czas teraźniejszy.	a) Czas przeszły chwilowy.
Liczba poj.	słysz -ę (zam. —ym)	I. słysz -e -ch
	słysz -y -sz	II. słysz -e
	słysz -y [1])	II. słysz -e
„ *podw.*	słysz -y -wa	I. słysz -e -ch -owa (—ch-wa)
	słysz -y -ta	I. słysz -e -s -ta
	słysz -y -ta [2])	I. słysz -e -s -ta
„ *mn.*	słysz -y -my (skr. —y-m)	I. słysz -e -ch -om (—ch-my)
	słysz -y -cie	I. słysz -e -ś -cie
	słysz -ą.	I. słysz -e -ch -ą.

	2. Tryb rozkazujący.	b) Czas przeszły trwały.	
Liczba poj.	—	(słysz -e -ch	słysz -a -ch
	słysz -y lub słysz itd.	słysz -e -sze	słysz -a -sze
	słysz -y	słysz -e -sze	słysz -a -sze
„ *podw.*	słysz -y -wa	słysz-e-ch-owa [—ch-wa]	słysz -a -ch -owa (—ch-wa)
	słysz -y -ta [3])	słysz -e -s -ta	słysz -a -s -ta
	słysz -y -ta	słysz -e -s -ta	słysz -a -s -ta
„ *mn.*	słysz -y -my	słysz-e-ch-om [—ch-my]	słysz -a -ch -om (—ch-my)
	słysz -y -cie [4])	słysz -e -ś -cie	słysz -a -ś -cie
	słysz -y -cie [5]).	słysz-e-ch-ą [wątpl.]).	słysz -a -ch -ą. [wątpl.]

3. Imiesłowy.

Czasu teraźniejszego. Czasu przeszłego.

Czynne.

a) Nieprzypadk.: słysz -ę (—ęcy) (—ą, —ący); słysz -a -ł, (—ł -szy); słysz -a -w, (—w -szy);

b) Przyp. rzeczown.: słysz -ąc; słysz -a -ł, —a, —o [6]); słysz -a -w, —a, —o;

„ przymiotn.: słysz -ący, —a, —e. słysz -a ły, —a, —e; słysz -a wy, —a, —e.

Bierne.

a) Przyp. rzeczown.: słysz -ym, —a, —o; słysz -a -n, —a, —o;
b) „ przymiotn.: słysz -ymy, —a, —e. słysz -a -ny, —a, —e.

4. Tryb bezokoliczny.

słysze-ć *) (słysze-ci skrócony: słysze-t [7]).

Tak odmieniają się Czasowniki nieprzechodnie: milczéć, leżéć, wisiéć, kipiéć, cirpiéć (cirzpiéć), i jednozgłoskowe w których całkiem oniemiała samogłoska piérwiastkowa (starosławiańska półsamogłoska), jak: mżéć (drzymać, starosł. m'żati, lusciosum esse), drżéć, zrzéć (porów. po-zór, zér-kać), patrzéć, brzmiéć, po-mniéć (od starosł. m'nieti, putare, ztąd: su-[=s]-mnienie; teraz mylnie piszą pomnąć). Czasowniki: stojeć, bojeć się sciągnęły się poźniéj w trybie bezokolicznym i względach mu powinowatych na: stać, bać się. Tu należy: spać (zam. spieć, starosł. s''pati), spię, spi.

[1]) Kto scirpi? (scirzpi [sczyrzpy?]) *Ps. 129. 80.*
[2]) Oczy jego na ubogiego zrzyta (respiciunt). *Ps. 9. 5.*
[3]) Idąc do wójta, oba się bójta *Rys. Ad. 19.*
[4]) Słyszycie (audite). *Ps. 65. 36.*
[5]) Oczy twoji widźcie prawdę (videant veritatem). *Ps. 16. 8.*
[6]) Jenżeby ciebie nie pomniał (qui memor sit tui). *Ps. 6. 3.* — Herkules, dziecię, nie bojał się wężów *Bard. Tr. 12.* — Sarna na nogach by człowiek stojała. *Wad. Dan. 149.* — Haliczanie książęcia Romana bojeli. *Stryjk. 205.*
[7]) Pomnieć będę imion ich. *Ps. 15. 7.*

6) Brzmienie tematu **i**, miękczące po spółgłoskach cienkich, lub **y**, miękczące po spółgłoskach grubych.

Temat: mołwi (poźniéj: mówi).

1. Tryb oznajmujący.

	Czas teraźniejszy.	a) Czas przeszły chwilowy.
Liczba poj.	mołwi -ę (zam. —im)	I. mołwi -ch [6])
	mołwi -sz (-y) [1])	II. mołwi
	mołwi	II. mołwi [7])

*) Samogłoskę e w końcówce eć tych Czasowników wymawiano już w XV stuleciu jak y lub i; np.: Aby moja dusza mogła myśléć (w oryg. my-

Liczba podw.	mołwi -wa	mołwi -ch -owa (—ch -wa)
	mołwi -ta	mołwi -s -ta
	mołwi -ta	mołwi -s -ta
„ *mn.*	mołwi -my (skr. —i -m)	mołwi -ch -om (—ch-my)
	mołwi -cie	mołwi -ś -cie
	mołw -ą.	mołwi -ch -ą [1]).

	2. *Tryb rozkazujący.*	b) Czas przeszły trwały.	
Liczba poj.	—	mołwi-a-ch [9]); jednakże:	chwal-ech
	mołw-i, mołw (mów [2]))	mołwi -a -sze	chwal-esze
	mołw -i, mołw [3])	mołwi -a -sze [10])	chwal-esze
„ *podw.*	mołw-i-wa, poźn.: mow-wa itd.	mołw-i-a-ch-owa(—ch-wa)	chwal-ech-wa
	mołw -i -ta	mołwi -a -s -ta	chwal-esta
	mołw -i -ta	mołwi -a -s -ta	chwal-esta
„ *mn.*	mołw -i -my	mołwi-a-ch-om(—ch-my)	chwal-echom
	mołw -i -cie [4])	mołwi -a -ś -cie	chwal-eście
	mołw -i -cie [5]).	mołwi -a -ch -ą [11]);	chwal-echą.

3. *Imiesłowy.*

	Czasu teraźniejszego.	Czasu przeszłego.
	Czynne.	
a) Nieprzypadk.:	mołwi-ę [12]) (—ęcy); (—a,—ący);	mołwi -ł (—ł -szy); mołwi -w [13]) (—w -szy);
b) Przyp. rzeczown.:	mołwi -ąc;	mołwi -ł, —a, —o [14]); mołwi -w, —a, —o;
„ przymiotn.:	mołwi -ący, —a, —e.	mołwi -ły, —a, —e; mołwi-wy, —a, —e.
	Bierne.	
a) Przyp. rzeczown.:	mołwi -m, —a, —o;	mołwi -on, —a, —o [15]);
b) „ przymiotn.:	mołwi -my, —a, —e*).	mołwi -ony, —a, —e.

*) Rodzimy —a —e, dotąd używane pod nazwą Przymiotnika.

4. *Tryb bezokoliczny.*

mołwi -ć (mołwi -ci, skrócony: mołwi -t) [16]).

Tu należą pochodne znaczenia ciągłotliwego i po największéj części przechodnie Czasowniki, jak: uczyć, juczyć, głu-

---

szlycz) i pomyśléć (w oryg. pomyslycz) o téj wielebnéj świętości. *Ks. 92.* — Nie jestem dostojną patrzéć (w oryg. patrzycz). *Ks. 100.* — Otwarte było e w końcówce eci, póki się é nie zparło na e, tj. póki jeszcze i nie odpadło.

szyć, służyć, morzyć, święcić, wodzić, kusić (probare), kupić, robić, błogosławić, plamić, kaźnić (corripere), chwalić, bydlić, (habitare, exsistere), stroić (operari) itp.

W niektórych Czasownikach tu należących zupełnie oniemiała w języku polskim samogłoska piérwiastkowa (starosł. półsamogłoska), tak: dżdżyć (od: déżdż, starosł. d"żd'), mszyć (starosł. m"szica, [musca]), krzyć, łżyć (od: łeż, kłamstwo, starosł. l"ż", [mendax]), tlić, ślnić, mścić (starosł. m'stiti), mdlić, mglić (starosł. m'gła [nebula]), tkwić, drwić, ćmić (starosł. t'ma, [tenebræ]), śnić się (sen).

[1]) Przemieniszy (przemienisz) je. *Ps. 101. 58.*

[2]) Czyń dobrze i bydli (inhabita) na wieki wiekom. *Ps. 36. 21.*— Ani w Twojim gniewie kaźni mię (corripias me). *Ps. 6. 3.*— Oczyści mię. *Rk. med.*— Oglądaj duszą moję, i oczyści ją od niepodobnych myśli. *Ks. 12.* — Nauczy mię, dusza żeby Tobie wdzięczną i podobną była. *Ks. 110.*— Nie swarz mie. *Ps. 6. 3.*

[3]) Święć się imię Twoje.

[4]) Otworzycie (aperite) mnie wrota. *Ps. 117. 70.*

[5]) Zapłońcie się i sromajcie się (Erubescant et revereantur). *Ps. 34. 19.*

[6]) Gdy mołwich (molwych) im (Cum loquebar illis). *Ps. 119. 70.*

[7]) Usiedli (ædificavit [Wujek: pobudował]) Gospodzyn Sion. *Ps. 101.*

[8]) A jiż (gych, którzy) mię chwalichą. *Ps. 101. 58.*

[9]) Mołwiach pokój o tobie. *Ps. 121. 78.*

[10]) A w słupie obłoka mołwiasze (loquebatur) knim. *Ps. 98. 57.*

[11]) Juczachą (od: juczyć) w duszą prawego, a krew niewinną potępiachą. (Podług wulgaty: Captabunt in animam justi, et sanguinem innocentem condemnabunt). *Ps. 93. 55.*— Usty swymi błogosławiachą, a sercem swym poklinachą. *Ps. 61. 34.*

[12]) Poznan będzie Gospodzyn, czynię sądy (faciens justitiam). *Ps. 9. 5.* — Uczynię ([buduję ædificans]). *Ps. 146. 87.* — Wywodzę obłoki od końca ziemię, błyskawice w deżdż (dezdz) uczynił. *Ps. 133. 81.*

[13]) Sędzia tegoto Hermana od tego gabania próżno uczynił, włożyw (włożywszy) milczenie Falkowi. *S. 44.*

[14]) Ziemia zmarłych nie pokryła, ogień nie stlił. *Bard. Tr. 327.*

[15]) Oczyszczon będę od grzecha silnego. *Ps. 18. 10.*— Nie są pomdlony śladowie moi. *Ps. 17. 9.*

[16]) Mołwić, czasem równocześnie: mówić, np. *Ps. 64. 35.*

Uwaga 1. W obu ostatnich odmianach (**II**. I. 5. i 6.) podniebienne charaktery (tematowe) dwojako mięką, mniéj w osobach skrajnych czasu teraźniejszego i powinowatych względach, więcéj w innych względach, a mianowicie:

t na c, ć: (nut) nucić, nucę, nuci; (let) leciéć, lecę, leci;
d na dz, dż: (rad -a) radzić, radzę, radzi;
s na sz, ś: (gas) gasić, gaszę, gasi; (mus) musiéć, muszę, musi;
z na ż, ź: (woz) wozić, wożę, wozi;
st na szcz, ść: (gost) gościć, goszczę, gości;
zd na żdż, źdź: (gniezd) gnieździć, gnieżdżę, gnieździ.

Więc od tematu: czest (cześć), czścić, czszczę, czści (teraz piszą: czcić, czczę, czci).

Uwaga 2. Niektóre Czasowniki odmieniają się dwojako: podług poprzedzającego wzoru w znaczeniu nieprzechodnim, i podług tego w znaczeniu przechodnim; tak: myśléć, myślał, a myślić, myślił: patrzéć, patrzał, a patrzyć, patrzył; mżéć (drzymać), mżał, a mżyć (sen napada) mżył *).

*) Przez całą noc spała, i jeszcze wątpliwym snem mżała. *Pot. Arg. 84.*— Aby zaś sen nas nie mżył u objadu.... *Hor. 2. 272.*

II[gi] Oddział.

Temata na spółgłoskę płynną (Verba liquida).

Temat utworzony za pośrednictwem zgłoski **ną**, czyli wyraźniéj **n—n** z nieoznaczoną w środku samogłoską, która w czasie teraźniejszym itp. nie środkuje; zsunięte oba **n** zlewają się w jedno, do którego lgnie łącznik **e**, wiążący narostki osobowe.

Temat: ciągn—n, ciągn.

1. Tryb oznajmujący.

	Czas teraźniejszy.	a) Czas przeszły chwilowy.
Liczba poj.	ciągn -ę (zam. —em)	ciągn -ą -ch
	ciągni -e -sz	ciągn -ą
	ciągni -e	ciągn -ą
„ *podw.*	ciągni -e -wa	ciągn -ą -ch -owa (—ch -wa)
	ciągni -e -ta	ciągn -ą -s -ta
	ciągni -e -ta [1])	ciągn -ą -s -ta

Liczba mn	ciągni -e -my (skr. —e -m)	ciągn -ą -ch -om (—chmy)
	ciągni -e -cie	ciągn -ą -ś -cie
	ciągn -ą (zam. —en).	ciągn -ą -ch -ą.

	2. *Tryb rozkazujący.*	b) **Czas przeszły trwały.**	
Liczba poj.	—	ciągn-i-a-ch	(ciągn-i-e-ch
	ciągn -i, poźniéj: ciągn -ij itd.	ciągn-i-a-sze	ciągn-i-e-sze
	ciągn -i	ciągn-i-a-sze itd.	ciągn-i-e-sze itd. [wątpl.]).
„ *podw.*	ciągn -i -wa		
	ciągn -i -ta		
	ciągn -i -ta		
„ *mn.*	ciągn -i -my		
	ciągn -i -cie [2])		
	ciągn -i -cie późniéj ciągńcie [3]).		

3. *Imiesłowy.*

Czasu teraźniejszego.	Czasu przeszłego.
Czynne.	
a) Nieprzypadk.: ciągn -ę [4]), —ą, —y (—ęcy);	ciągn -ą -ł (—ł -szy); ciągn -ą -w (—w -szy);
b) Przyp. rzeczown.: ciągn -ąc;	ciągn -ą -ł, —ę -ła, —ę -ło [5]); ciągn -ą -w, —a, —o;
„ przymiotn.: ciągn -ący, —a, —e.	ciągn -ą -ły, —a, —e [6]); ciągn -ą -wy, —a, —e.
Bierne.	
a) Przyp. rzeczown.: ciągn -om, —a, —o;	ciągni -ę -t, —a, —o;
b) „ przymiotn.: ciągn -omy, —a, —e.	ciągni -ę -ty, —a, —e.

4. *Tryb bezokoliczny.*

ciągn -nć ciągn -ą -ć (ciągną -ci, skrócony: ciągn -ą -t).

Tak idą: wspomionąć (recordari), wytargnąć (eruere), krzyknąć itp. a znaczą po największéj części objaw raźno dokonany (chwilowy); lecz są i ze znaczeniem niedokonaném, jak: tonąć, ginąć, rznąć, kwitnąć i inne.

[1]) Pospołu niemądry i szalony zginieta (peribunt). *Ps. 48. 27.*

[2]) Podźwignicie się wrota wiekuja (elevamini portæ æternales). *Ps. 23. 12.*

[3]) Spadńcie (decidant) od myśli swych. *Ps. 5. 3.*

[4]) Ty wstanę (wstanǫ), smiłujesz się Sion. (Tu exsurgens misereberis Sion). *Ps. 101. 58.*

[5]) To wspomionął jesm (recordatus sum). *Ps. 41. 24.*

[6]) Przeminąłych rzeczy. *S. 15.*

Odmiana bez łącznika.

Bez łącznika odmienia się czas teraźniejszy itp. trzech Czasowników: a) dać, b) jeść, i c) wiedzieć.

a) Temat: **dad** (reduplikacya pierwiastku **da**).

1. Tryb oznajmujący.

	Czas teraźniejszy.		a) Czas przeszły chwilowy.
Liczba poj.	da -m, zamiast:	dad -m	da -ch
	da -sz	dad -sz	da
	da	dad [t]	da itd.
„ *podw.*	da -wa	dad -wa	
	da -ta	dad -ta	**b) Czas przeszły trwały.**
	da -ta	dad -ta	dadzi- -a -ch itd.
„ *mn.*	da -my	dad -my	a może
	da -cie	dad -cie	dadziech itd.
	dadz- ą.		

2. Tryb rozkazujący.

da-j zamiast: dadz (starosł. dażd').

3. Imiesłowy.

	Czasu teraźniejszego.	Czasu przeszłego.
	Czynne.	
Nieprzypadkow:	da-j-ę, —ą (zamiast: dadzę, —ą);	da -ł itd.; da -w itd.
	Bierne.	
Przyp. rzeczown.:	dad -om, (wątpl.)	da-n, —y, —o;
„ przymiotn.:	—	da- ny, —a, —e.

4. Tryb bezokoliczny.

da -ć (da -ci, skrócony: da -t).

b) Temat: **jad.**

1. Tryb oznajmujący.

	Czas teraźniejszy.		a) Czas przeszły chwilowy.
Liczba poj.	je-m zamiast:	jed -m	ja -ch, zamiast: jad -ch itd.
	je -sz	jed -sz	
	je	jed [t]	

			b) Czas przeszły trwały.
Liczba podw.	je -wa	jed -wa	jedz -i -a -ch itd.
	je -ta	jed -ta	a może
	je -ta	jed -ta	jedziech itd.
„ *mn.*	je -my	jed -my	
	je -cie	jed -cie	
	jedz -ą.	jed -ą).	

2. Tryb rozkazujący.

jedz (starosł. jażd') itd.

3. Imiesłowy.

	Czasu teraźniejszego.	Czasu przeszłego.
	Czynne.	
a) Nieprzypadk.:	jedz-ę, —ą;	jad -ł itd. jad -w itd.
b) Przyp. rzeczown.:	jedz-ąc;	jedz-on —a, —o;
„ przymiotn.:	jedz-ący, —a, —e.	jedz-o-ny, —a, —e.
	Bierne.	
Przyp. rzeczown.:	(jad -om [wątpl.]).	

4. Tryb bezokoliczny.

jeść, zamiast: jed -ć (jeści, jest).

c) Temat: wied.

1. Tryb oznajmujący.

	Czas teraźniejszy.		a) Czas przeszły chwilowy.
Liczba poj.	wie-m	(zamiast: wied -m	wiedzi -e -ch itd.
	wie -sz	wied -sz	
	wie	wied [t]	
„ *podw.*	wie -wa	wied -wa	
	wie -ta	wied -ta	
	wie -ta	wied -ta	**b) Czas przeszły trwały.**
„ *mn.*	wie -my	wied -my	wiedzi -a -ch itd.
	wie -cie	wied -cie	a może
	wiedz -ą [1]).		wiedziech itd.

2. Tryb rozkazujacy.

wiedz (starosł. wieżd').

3. Imiesłowy.

	Czasu teraźniejszego.	Czasu przeszłego.
	Czynne.	
a) Nieprzypadk.:	wiedz-ę, —ą; (wiadę, —ą)	wiedzi -ał itd. wiedzi -aw itd.
b) Przyp. rzeczown.:	wiedz-ąc; (wiad — ąc)	wiedzi-an, —a, —o;
„ przymiotn.:	wiedz-ący, —a, —e (wiad -ący, —a, e) [2]).	wiedzi-any —a, —e.

Bierne.

a) Przyp. rzeczown.: wiad-om, —a, —o;
„ przymiotn.: wiad-o-my, —a, —e.

4. Tryb bezokoliczny.

wiedz -i -e -ć (wiedzieci, wiedziet).

[1]) I wzwiedzą (scient), iż Bóg panować będzie. *Ps. 58. 33.*
[2]) Jonatas da (dał) swe wszystko odzienie pachołku. *Bib. sar.*
[3]) Wiadącym mię (scientium me). *Ps. 86. 50.*

Odmiana Czasownika: być.

Względy Czasownika być utworzyły się z dwóch pierwiastkowych tematów: jes i by, i zródłosłowu bąd, pochodnika pierwiastku by, nosującego y na ǫ i przybierającego obcą pierwiastkowi zupełnie spółgłoskę **d**.

Od tematu **jes** idą:

1. Tryb oznajmujący.

Czas teraźniejszy.

Liczba poj.	jes -m
	jeś (zamiast: jes -ś)
	jest (jesć) skr. je
„ *podw.*	jes -wa
	jes -ta
	jes -ta
„ *mn.*	jes -my
	jeś -cie
	—s -ąt, są [1]).

2. Imiesłowy czasu teraźniejszego.

a) Nieprzypadkowany: sąc [2]) (starosł. sy);
b) Przyp. przymiotn.: sący, —a, —e.

Od tematu **by** idą:

1. Tryb oznajmujący.

	a) Czas przeszły chwilowy.	b) Czas przeszły trwały.
Liczba poj.	by —ch [3]), poźniéj: by -m	bie -j -a -ch (skr. biach) bie -ch
	by [4]) poźniéj: by -ś	bie -sze
	by	bie -sze [5])

Liczba podw.	by -ch -owa (—ch -wa [5])	bie -ch -owa (—ch -wa)
	by -s -ta	bie -s -ta
	by -s -ta [6])	bie -s -ta
„ *mn.*	by -ch -om [7]) (—ch -my)	bie -ch -om (—ch -my)
	by -ś -cie	bie -ś -cie
	by -ch -ą [8]).	bie -ch -ą [10]).

2. Imiesłowy.

Czasu przeszłego czynne.

a) Nieprzypadkowany: by -ł (—ł -szy); by -w (—w -szy);
b) Przypadkowany: by -ł, —a, —o; by -w, —a, —o;
„ by -ły, —a, —e [11]); by -wy, —a, —e.

Czasu przeszłego bierne.

Przypadkowany: (za-) b -w -en, —a, —o;
„ (za) -b -w -eny, —a, —e [12]).

3. Tryb bezokoliczny.

by -ć (by -ci, skrócony: by -t).

Od tematu : **bąd.**

1. Tryb oznajmujący.

Czas teraźniejszy *).

Liczba poj	będ -ę (zam. —em)
	będz -i -e -sz
	będz -i -e
„ *podw.*	będz -i -e -wa
	będz -i -e -ta
	będz -i -e -ta
„ *mn.*	będz -i -e -my skr. —em [13])
	będz -i -e -cie
	będ -ą (zam. —en).

2. Tryb rozkazujący.

Liczba poj.	—	
	bądz -i	bądź
	bądz -i	bądź
„ *podw.*	bądz -i -wa	bądźwa itd.
	bądz -i -ta	
	bądz -i -ta	
„ *mn.*	bądz -i -my	
	bądz -i -cie	
	bądz -i -cie [14]).	

*) Czas teraźniejszy od tego tematu ma znaczenie czasu przyszłego.

3. Imiesłów czasu teraźniejszego).*

a) Nieprzypadkowany: będ (-ę, —ęcy);[1]
b) Przyp. rzeczown.: będ -ąc;
„ przymiotn.: będ -ący, —a, —e.

[1]) Ja jesm przychodca u ciebie i pątnik (advena et peregrinus). *Ps. 38. 22.* — Ty jeś chwała. *Ks. 26.* — Ociec mój jeś ty. *Ps. 88. 52.* — Gdzie ty sam jeś (yesz). *Ks. 100.* — Nalezle jesta. *Ps. Symb. 77.* — Bogowie jeście. *Ps. 81.* — Sąt. *Smotr.***).

[2]) Zwirchowany (perfectus) Bóg, zwirchowany człowiek, od dusze rozumne i człowieczego ciała sąc (będący). *Ps. Symb. 73.*

[3]) Uśmierzyl bych był (humiliassem). *Ps. 87. 48.*

[4]) Iż by (byś) oświecił. *Ks. 144.* — By niegdy nie milczał (Ne quando taceas). *Ps. 27. 14.*

[5]) Bychwa poprawiać się miała.... *Jan Koch. Szachy.*

[6]) Otewroci oczy moji, bysta nie widzieli próżności. *Ps. 118. 73.*

[7]) A bychom na twą świętą mękę wspominali. *Ks. 90.* — A bychom mogli. *Ś. 10.* — Niżli bychom byli przegabani (przeszkodzeni). *Ś. 20.* — Bychmy byli ogarnieni. *Stat. 1503. 20.*

[8]) A bychą sprawiony (Utinam dirigantur) drogi moje na strzeganie prawot Twoich. *Ps. 118. 71.*

[9]) Nie biesze.... niemocny. *Ps. 104. 62.*

[10]) Karmie (escæ) biechą. *Ps. 77. 45.*

[11]) Widziawszy człowieka zabyłego (zapamiętałego). *Bib. sar.*

[12]) To ustawienie zabwne (zapomniane). *Ś. 18.*

[13]) Tamo weselić się będziem. *Ps 65. 35.*

[14]) Osromoceni bądźcie (confundantur). *Ps. 85. 50.* ***).

D. Słowa nieodmienne.

1. Przysłówki.

Wskazujące. | Pytajne i względne.

a) Czasowe: tegdy (τότε, tum), wszegdy, weszgdy, weszgi | Kiedy? (πότε, quando?) jegdy (ὅτε, quando).

---

*) Imiesłów ten ma znaczenie czasu przyszłego.

**) Uwagi godne wyrażenie u Jana Kochanowskiego „Cnotąśmy są szczęśliwi,“ Gornickiego „Poddaniśmy są wierni,“ itp.

***) Przykład na zastąpienie zatraconéj w sławiańszczyźnie 3ciéj osoby liczby mnogiéj trybu rozkazującego osobą 2gą.

(πάντοτε, semper), nigda, niegdy. [1])

b) Miejscowe: tamo (ἐκεῖ, illic), tuta, tędy, wszędy, odtąd. Kamo? (ποῖ; quo?) Kędy? jędy? (ubi), wszędy, odkąd, odjąd, dojędy (quamdiu)? [2])

c) Sposobowe: tako (οὕτω, ita), jinako, jakokole, nikakie, nijakie. Kako, jako (quum, quomodo). [3])

[1]) Tegdy wznieś ofiary. *Rk. med.* — Jegdy nakładą na ołtarz. *Tamże.* — Weszgdy, wszegdy. *Tamże.* — Przyglądał (jesm) Gospodna w obezrzeniu mojem wszegdy (Providebam Dominum in conspectu meo semper). *Ps. 15. 7.* — I szukać jej będę weszgdy. *Ps. Symb. 73.* — Weszgi. *Ps. 118 i B. R.* — Bych nigda (ne unquam) nie usnął. *Ps. 12.* 6. — By niegdy (ne quando) nie rzekł. *Tamże.*

[2]) Tamo upadli są. *Ps. 35. 20.* — Mię też tamo raczy (racz) ksobie przyłączyć. *Ks. 88.* — Tuta na ziemi. *Ks. 118.* — Kamo pojdę, a kamo od oblicza twego uciekę? *Ps. 138. 83.* — Wszędy. *Ks. 28.* — Siedzi na prawicy Boga Occa wszemogącego, odjąd przydzie jima sądzić żywe i martwe. *Ps. Symb. 73.* — Spiewać będę Bogu memu, dojędy sem (quamdiu sum). *Ps. 103. 60.*

[3]) Kako wielebny (Quam magnificata) są działa Twoja, Gospodnie! *Ps. 103. 61.* — Bychom Ciebie, miły Boże, nigdy nie widzieli jinako (gynako, aliter), jedno licem przeciw licu. *Ks. 114.* — Nie jinako (gynako), niźli... *Ś. 18.* — Jakokole. *Ś. 20.* —

Przysłówek przyczepny: -koli lub -kole, łączył się także z Zaimkami pytajnemi, zamieniając je na nieokreślne [4]).

[4]) Cokoli. *Bib. sar.* — Którykole chce. *Ps. Symb. 72.* — Nikakie nie śmieli. *Ś. 18.*

Pochodzący od: wesz (wszy), wsza, wsze, Przysłówek wżdy, gdzie mocne **sz** zamieniło się na odpowiednie słabe **ż** przed słabym **d**, przybrał znaczenie wyrazów: wszelako, przecież, ztémwszystkiém, atoli, jednak, przynajmniéj, choć tylko, jeno wszak, wszakże. — Dalszy utwór jest: zawżdy, zawsze. [5])

[5]) A mimo to wżdy (wszelako) strona która nie stała... *Ś. 22.* — Do tych uszu, które są pochlebstwem napełnione, niechaj też

wżdy (przynajmniéj) kiedy prawdziwe wnijdzie słowo. *Górn. Sen. 474.* — Tu wżdy już na tym świecie jakotako odciérpić, albo wżdy do czasu więzienie podjąć, albo się jakiém wżdy rękojemstwem wyprawić. *Rej, Post. T. t. 4.* — To wszystko cokolwiek wżdy (jeno) mi się podoba. *Min. Ryt. 2. 174.* — Zmiłuj się, Panie! zmiłuj, wżdymci (wszakżem, niemieckie ja) Twojém dziełem. *Kochow. 83.*

Od Liczbownika jeden, —a, —o pochodzący Przysłówek: jedno (tylko) po wytrąceniu **d** brzmiał jeno, a w Świętosławie najczęściéj jano.

Stopień wysoki wyrażał się Przysłówkiem wielmi (starosł. wel'mi) lub barzo [1]) (dopiéro w nowéj polszczyźnie bardzo).

[1]) Modlitwy wielmi dobre. *Ks. 88.* — Barzo wykrętny i żwawy. *Sk. Dz. 239.* — Wieliki Gospodzyn i chwalny barzo. *Ps. 95. 85.*

Wyrażenia dzisiejsze: po łacinie, po polsku itp. oddawano samém Przysłówkiem bez Przyimka [2]).

[2]) Napirwsza (modlitwa), która się wykłada łacińskie tako: *Ks. 88.*

Wyrażenie: nie jest, nie ma, oddawało się samym Przysłówkiem przeczącym nie [3]).

[3]) Rzekł jeś szalony na siercu swoim: „Nie Boga!" *Ps. 13. 7.* — Rozgniewał jest Boga grzeszny; nie Boga przed obliczym jego. *Ps. 9. 5.* — Nie mołw, ani powieści (Non sunt loquelæ, neque sermones). *Ps 18. 10.* — Nie ubostwa bojącym się jego. *Ps. 33. 18.* — Nie dostatka (non est substantia). *Ps. 68. 37.* — Nad Cię (czya) Boga inego nie. *Ks. 140.*

2) Przyimki.

Przyimek: dla przestawiano, lubo nie zawsze, po słowie rządzoném [1]).

[1]) Nas dla (dla nas). *B. R.*— Tego dla. *Ś. 15.*— Dla tego Cię proszę. *Ks. 148.*

Przyimek **k** (starosł. k") najczęściéj był bez brzmienia samogłoskowego **u**; a przeciwnie Przyimek przeciwo (starosł. protiw") piérwotną półsamogłoskę końcową zamienił na wyraźną **o** [2]).

[2]) Wołanie moje k tobie przydzi. *Ps. 101. 57.* — Dziedziny się k sobie zbiegają. *S. 16.* — Grzech mój p r z e c i w o mnie jest. *Rk. med. i Ps. 50. 29.*

Teraźniejsze **p r z e z** brzmiało: **p r z e**[3]), a **b e z** wyrażano Przyimkiem: **p r z e z** [4]).

[3]) Zbawiona mię uczyń p r z e miłosierdzie twoje (propter misericordiam tuam). *Ps. 6. 3.* —

[4]) P r z e z e zła (sine malo). *Ps. 9. 5.* — Jenże wchodzi p r z e z winy (sine macula). *Ps. 14. 7.* — I darów na p r z e z winnych (super innocentem) nie brała jest. *Tamże.* — P r z e z pieczność (b e z pieczność). *St. 1503.*

Przyimek **ot** (ote) miewał jeszcze spółgłoskę mocną **t**, jak w starosławiańskiém [5]).

[5]) O t pokolenia. *Ps. 101. 57.* — O t e wracaj. *Tamże.* — O t e wróci (odwróć). *Rk. med.* — O t e mnie. *Ps. 101. 57.* —

Taż pisownia została dotąd w wyrazie: **o t w o r z y ć** (ot-wrzéć).

Odróżniano, lubo nie zawsze, Przyimek **s** [6]) (se, cum, σὺν) od Przyimka **z**[7]) (ze) (z starosławiańskiego: iz, ex ἐξ).

[6]) S tym jesm nie jadł (cum hoc non edebam). *Ps. 100. 57.* — S e płaczem. *Ps. 101. 58.* — S e drżenim. *Ps. 2. 2.* — S e słzami (cum lacrimis). *Ps. 6. 3.* — S mniejszą. *Ps. 15. 7.*

[7]) Kmiecie z obu dziedzinu. *St. 1503.*

P o d l e, **w e d l e** znajdują się w znaczeniu Przyimków: **p o d ł u g**, **w e d ł u g** [8]).

[8]) P o d l e tego, jeżeś widział. *Bib. sar.*

Przyimek złożony **wz-** (wez-) wyrażał kierunek w górę[9]), czasem przeciwny[10]).

[9]) W z d a w a j c i e obietnice prawdy (sacrificate sacrificium justitiæ). *Ps. 4. 2.* — W s c h o w a ł (wz-chował mię (educavit me). *Ps. 22. 12.* — W e z k w i t ł o (effloruit) jest ciało moje. *Ps. 27. 5.*

[10]) Na nieprzyjaciele moje w z g l ą d a ł o (despexit) oko moje. *Ps. 53. 30.* — Nie w z g a r d z a j prośbę moję (ne despexeris). *Ps. 54. 30.* — Iż bych się więcéj nieczystym myślom nie w z d a w a ł a (nie oddawała). *Ks. 86.* — Każy siercu memu w z n a ć albo w z p a m i ę t a ć od młodych lat moich, com źle mołwiła, albo myśliła. *Ks. 148.*

3) Spójniki.

Spójnik **ibo** (starosł. ibo, etenim, καὶ γάρ,) złożony jest z dwóch Spójników: **i -bo**[1]), jak w greczyźnie i łacinie.

[1]) Ibo starł jest wrota mosiądzowa (Quia contrivit portas æreas). *Ps. 106. 64.*

Spójnik **wiem**, używany często, jest jedną częścią składową Spójnika **bowiem**[2]).

[2]) Rzekł wiem jest (dixit enim). *Ps. 9. 5.* — Ja wiem żebrak jesm. *Ps. 39. 23.* — Owa wiem (ecce enim)... *Rk. med.*— Prze krzywdy wiem ich uśmierzeni są (propter injustitias enim suas humiliati sunt). *Ps. 106. 64.* -- Bo wiem (etenim) dziedzictwo moje światło jest mnie. *Ps. 15. 7.*

Spójnik **lepak**[3]) złożony z **le-** (lecz) i **pak** (starosł. paky, zaś, znowu) znaczy dzisiejsze: zaś znowu, lecz znowu.

[3]) A gdyby sędzia chciał od stolca wstać, lepak (znowu) trzykroć ma być wezwan. *St. 1503.*

Spójnik **-li**, zawsze przyczepny (enklityczny), znaczy jeżeli; eśli złożone z jest li [4]).

[4]) Będzieli letniego czasu, dwie niedzieli; paknieli (jeżeli zaś) zimie, tedy ośm dni. *S. 18.*— Jestli rozumny (si est intelligens). *Ps. 13. 7.*

Złożony Spójnik: pakli, paknieli (paknięli), oznaczał tyle co jeżeli zaś[5]).

[5]) Pakli pirwego roku prawu staćby nie mógł, tedy... *M. z R. 133.*— Paknieli ona strona, trzeci raz zawołana, się nie ukaże,... *St 1503.*— Paknięli (paknyali) *S. 18.*

Spójnik **acz** znaczył: jeżeli, skoro[6]) (si, dum, z przeczeniem nisi).

[6]) Acz spać będziecie (si dormiatis). — Acz jesm uczynił to, acz jest lichota w moju ręku, acz jesm sewracał odpłacającym mnie zła; dostojno jest, bych spadł (Si feci istud, si est iniquitas in manibus meis, si reddidi retribuentibus mihi mala; decidam merito). *Ps. 7. 4.* — Acz się nie obrócicie, miecz swój zaniósł jest (Nisi conversi fueritis, gladium suum vibrabit).

Spójnik **iż, iże**, brzmiał także: **eż, eże**[7]).

[7]) E ż ludzie są (quoniam homines sunt). *Ps 9. 5.*— E ż (iżby) bychą. *Ps. 101. 58.* — Jakom przytym był, e ż e Jasiek ręczył. *Pam. M. 333.*

4. Wykrzyknik.

Wykrzyknik o w a ! znaczył tyle co: o t o ! (ecce !)

Bo o w a (quoniam ecce) grzesznicy naciągnęli są łączyszcze (arcum). *Ps. 10. 6.*

SPIS RZECZY,
W TOMIE I. CZĘŚCI 1. ZAWARTYCH.

PRZEGLĄD FORM GRAMATYCZNYCH JĘZYKA STAROPOLSKIEGO.

Z NAJDAWNIEJSZYCH POMNIKÓW MOWY POLSKIÉJ.

DODATEK.

WYPISY Z KSIĄG DRUKOWANYCH.